

LÁSZLÓ DÁVID MÁRTON

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

2011

László Dávid Márton

Nickelsburg László és a Baross téri csoport

Témavezető ■ M. Kiss Sándor

PhD egyetemi tanár, tanszékvezető

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Új- és Legújabbkori Történelmi Tanszék

Történelemtudományi Doktori Iskola

Gazdaság-, Régió- és Politikatörténelmi Műhely

Műhelyvezető ■ Berényi István DSc

Kutatóhely ■ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

Magyar Országos Levéltár

Piliscsaba, 2011

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS.....	2
TÉMAVÁLASZTÁS: MIÉRT '56? MIÉRT A BAROSS TÉR?	2
A KUTATÁS CÉLJA.....	3
A FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	4
A BAROSS TÉRIEKSEL KAPCSOLATOS NYOMOZÁS RENDSZERE	6
<i>A forradalom az államvédelmisek szemüvegén keresztül</i>	<i>7</i>
<i>A nyomozás logikája.....</i>	<i>9</i>
<i>A Baross tériek ügyében keletkezett iratok összehasonlítása</i>	<i>12</i>
A BAROSS TÉRI CSOPORT TÖRTÉNETE AZ IRATOK TÜKRÉBEN	14
<i>A helyszín: Baross tér 19.....</i>	<i>14</i>
<i>Kezdetek: a csoport kialakulása.....</i>	<i>17</i>
<i>A Baross téri csoport felépítése.....</i>	<i>24</i>
<i>A csoport létszáma</i>	<i>25</i>
<i>A Baross téri nemzetőrség vezetői.....</i>	<i>26</i>
<i>A Pásztorok</i>	<i>34</i>
A PÉTERFY SÁNDOR UTCAI KÓRHÁZ.....	41
<i>A forradalom hatása a kórházban.....</i>	<i>42</i>
A MEGTORLÁS	47
<i>Belügyminisztériumi értékelés az állambiztonsági munkáról.....</i>	<i>49</i>
<i>Gondolatok a Belügyminisztérium újjászervezéséhez</i>	<i>54</i>
<i>Az állomány felkészítése a megtorlás jogszabályi környezetének alkalmazására</i>	<i>62</i>
A BAROSS TÉRI VEZETŐK PEREI.....	69
<i>Nickelsburg László első pere.....</i>	<i>70</i>
KÖZJÁTÉK AZ ÁVH-N.....	85
A BAROSS TÉRIEK TEVÉKENYSÉGE: MIT, MIVEL ÉS HOGYAN?.....	85
<i>A Köztársaság téri pártház ostroma.....</i>	<i>89</i>
A BAROSS TÉRIEK KAPCSOLATAI	95
1956. NOVEMBER 4. A MÁSODIK SZOVJET INTERVENCIÓ	99
<i>A Baross tér harca a szovjet csapatokkal.....</i>	<i>99</i>
<i>A Baross tériek története november 4-ét követően</i>	<i>102</i>
<i>A kórház élete a második szovjet intervenciót követően.....</i>	<i>119</i>
FOLYTATÓDIK A MEGTORLÁS.....	124
A PÁSZTOR GÉZA ÜGY.....	124
<i>Pásztor Géza letartóztatásának előzményei</i>	<i>124</i>
<i>A vizsgálati szakasz elemzése</i>	<i>126</i>
<i>Pásztor Géza ítéletei.....</i>	<i>137</i>
NICKELSBURG LÁSZLÓ MÁSODIK BÜNTETŐPERE	142
<i>Herczegh Benjamin és társainak ügye</i>	<i>148</i>
ZÁRÓGONDOLATOK	165
MIKOR LETT VÉGE A MEGTORLÁSNAK?	165
<i>Az „Őszi” fedőnevű akció</i>	<i>166</i>
HÉT ÉV UTÁN NICKELSBURGRÓL	167
FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:	169
IRODALOMJEGYZÉK	171
MELLÉKLETEK	173

„Vigyázat! Tízmillió ellenforradalmár kóborol az országban. A földbirtokosok, kapitalisták, tábornokok és püspökök százezrei főleg Csepel és Kispest arisztokratikus gyári körzetéből. Mivel csupán hat munkás maradt mentes az egész országban ennek a bandának gyilkos tevékenységétől, ez utóbbiak Szolnokon kormányt alakítottak.”¹

Bevezetés

Témaválasztás: miért '56? Miért a Baross tér?

Amióta történelmet tanultam az egyetemen mindig tudtam, hogy a magyar történelem legsötétebb időszakával, a kommunizmus történetének kutatásával szeretnék foglalkozni. Az embertelen, cinikus és könyörtelen rendszer még most, a 21. század elején is számos feltáratlan területet, rejtett és sötét titkot tartogat számunkra, és ma már tudom, hogy több ilyen titok a múlt ködében fog végleg szertefoszlani. A magyar kommunizmus történetének legfontosabb eseményei közé tartozik az 1956-os forradalom és szabadságharc. A téma jelentősége miatt mára könyvtárnyi irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. Számos ismert és kevésbé ismert történész végzett eredményes feltáró munkát, mégsem állíthatjuk, hogy az események teljességét részleteiben megismertük volna.

Szükség volna az események valós és teljes értékelésére is. A kommunista diktatúra működtetői ellenforradalomnak, az abban résztvevő személyeket csöcseléknek nevezte. A megszálló szovjet hadsereg jelentéseiben felkelőknek hívta a szabadságharcosokat. Az 1989-90-es változások lehetőséget teremtettek az események átértékeléséhez, de a kommunista vezetők által elkövetett bűncselekmények elítélésére, azóta sem került sor.

¹ Korabeli pesti humor.

A társadalom ellenkezése a szocialista út, a kevesek hatalma, a szovjet megszállás és kizsákmányolás, az embertelenség ellen az 1956-os forradalom és szabadságharcban csúcsosodott ki. Családom révén mindig is érdeklődtem a téma iránt, különösen azért, mert bérnakeresztapám is '56-os elítélt. Témaválasztásomat mégsem ez a tény döntötte el, hanem egy beszélgetés a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi tanszék emblematikus, többünk által a legkarakteresebbnek tartott tanárával, aki kérdésekre, miszerint van-e olyan téma, melyet még nem dolgoztak fel a korszakban, bedobta a csalit: ott van Nickelsburg László, 1956. előtt államvédelmis kapcsolatokkal, a Baross tériek vezetője, '56-os ügyben a legutolsó kivégzett, és még senki nem kutatta...

A kutatás célja

A Baross téri nemzetőrség történetét részleteiben a közelmúltig nem ismertük. A történelemtudományokban és az évről évre megtartott '56-os megemlékezéseken annak ellenére sem szokás említeni őket, hogy a sokak által ismert Corvin-közhöz, vagy a Széna térhez hasonló létszámú, jelentős csoportról beszélünk. Igaz, jelentőségüket nem a forradalom győzelméhez vezető harcban érdemelték ki. Talán nem is a szerveződő nemzetőrségben végzett munkájukkal, hanem sokkal inkább a november 4-e után kibontakozó fegyvertelen ellenállásban betöltött fontos szerepükkel.

A Baross tériekkel külön tanulmányban Eörsi László foglalkozott, aki a Beszélőben jelentette meg összefoglalóját a csoportról.² Az általa megjelölt levéltári források azonban gyakran nem támasztják alá tanulmányában leírt állításait.

Munkámban a Baross téri nemzetőrség parancsnokának, Nickelsburg Lászlónak a történetét dolgoztam fel, melyen keresztül a Baross téri nemzetőrség történetének fontos eseményeivel is foglalkoztam. A levéltári források vizsgálata során elsősorban a Baross téri vezetők és a Belügyminisztérium (továbbiakban BM.) kötelékében alkalmazottak által jelentős, általában államellenes cselekmények elkövetésével vádolt csoporttagok történetét tanulmányoztam.

² Eörsi László Baross tér, 1956 I. rész In.: Beszélő 2010. február–március, 15. Évfolyam, 2. Szám; II. rész In.: Beszélő 2010. április, 15. Évfolyam, 4. Szám

Nagyon fontos már itt is hangsúlyoznom, hogy az '56-os forradalom történetét végeredményben a megtorló perek alapján tudjuk rekonstruálni. Nagyon kevés egykorú – azaz a forradalom napjaiban született forrásunk van, a későbbi emigrációs feldolgozások pedig szükségképpen nem lehetnek teljeseek. Fentiek azonban azzal a következménnyel járnak, hogy azokat a csoportokat, és az egyes csoportoknak azon tagjait tartjuk jelentősnek, akik köré a vádhatóság egy-egy eljárást épített fel. Ez azonban korántsem biztos, hogy lefedi a valóságot. A megtorlás perei, ha nem is feltétlen koncepciósak – hiszen létezett cselekmény –, de sok esetben kimutathatóan konstruáltak a szónak abban az értelmében, hogy a valóságot a per logikájának megfelelően alakították.

A Baross téri nemzetőrség tagjainak többségével kapcsolatban a nyomozók konkrét vizsgálatot nem folytattak, ezért, tevékenységükről dokumentumok nem is készültek. Ez annak köszönhető, hogy a Baross tériek közül néhányan nyugaton kapcsolatot találtak külföldi („imperialista”) hírszerző szervezetek tagjaival és a magyarországi elhárítás kezdetben ezt a vonalat – és a hazai kapcsolatokat – igyekezett felderíteni.³A Baross téri csoport tagjainak neveit így néhány lefoglalt névsor őrzi, melyek azonban messze nem tartalmazzák a csoport valós létszámát. Többségüknek tevékenységéről amúgy nincs is tudomásunk. Jelen írásomban azokról a Baross téri nemzetőrökről, akiknek mind a neve, mind a tevékenysége ismert, de nem voltak vezető beosztásban a Baross téren - az irántuk érzett tisztelet ellenére - csak abban az esetben lesz szó, amennyiben sorsuk ismertetése a sokrétű történet bemutatásához szükséges.

A felhasznált levéltári források

A fejezet a Baross téri csoport történetének megismeréséhez elengedhetetlen levéltári forrásanyagokról szól. A dokumentumoknak nemcsak a jelenlegi elhelyezését jelölöm meg, hanem a keletkezésükhöz kapcsolódó észrevételeimet közlöm. A források bemutatásakor a Baross tériekkel kapcsolatos nyomozásokról, illetve az eltérő idejű nyomozások összehasonlításáról is írok.

³ Ez volt az ún. Bécsi Forradalmi Csoport, melynek kapcsolatrendszere elsősorban a Péterfy Sándor utcai kórházban alakult ki. Közülük többen tartoztak a Baross téri csoporthoz az '56-os események alatt.

A levéltári dokumentumokból vett idézeteken nem változtattam, azok eredeti formájukban kerültek közlésre.

A Baross téri forradalmi, majd nemzetőr csoportról jelenleg a legfontosabb forrásaink a levéltári dokumentumok. Az 1956-os eseményekkel kapcsolatos dokumentumokat több levéltárban találhatjuk. A Baross tériekkel kapcsolatos iratokat a Magyar Országos Levéltárban (továbbiakban: MOL), a Budapest Főváros Levéltárában (továbbiakban: BFL) és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (továbbiakban: ÁBTL, korábban Történeti Hivatal: TH) őrzik és kezelik. A dokumentumok egy része mindegyik levéltárban megtalálható, másik része viszont csak valamely adott levéltárban lelhető fel. A levéltári források kritikai feldolgozásához elengedhetetlen, hogy egy bizonyos eseménnyel, ügyel kapcsolatban minden elérhető levéltári forrást megismerjünk. Mivel az információk nemcsak egy-egy dosszién belül lehetnek elszórva, hanem más(ok) dossziéjában, sőt más levéltárakban is, ezért bizonyos események feltárása hosszas utánajárást igényelt.

A források kritikai feldolgozása az adott időszak megismerésének kulcsa. A kritikai forráselemzés azért is fontos, mert a fennmaradt nyomozati anyagok, bírósági iratok önmagukban aligha képesek az események igazi arcát megmutatni, mivel a legtöbb esetben a politikai érdekek feltétlen kiszolgálása volt az iratok elkészítésének meghatározó elve. A filmekben és fényképeken látott forradalmi emelkedettség érzését hiába is keresnénk ezekben az iratokban. Amennyiben valóban az események megismerése a kitűzött célunk, úgy az iratok kritikai elemzésekor figyelembe kell vennünk az iratok keletkezésének körülményeit, céljait – különös tekintettel a pártvezetés által kitűzött célokra. Ismernünk kell a nyomozó- és bírósági munkában alkalmazott módszereket.

A levéltári források mellett a résztvevők személyes visszaemlékezései is segítségünkre lehetnek. A Baross téri csoportról sajnos nagyon kevés ilyen forrás áll rendelkezésünkre. Az idő előrehaladtával a túlélőkkel folytatott személyes beszélgetések lehetősége lassan elmúlik. Ugyanakkor azt is tudomásul kell vennünk, hogy az idő az emlékeknek sem tett jót: a visszaemlékezők hol idealizáltak, hol a történeteket ellenőrizhető módon megváltoztatva adják elő.

A körültekintően végzett kutatás ellenére tudomásul kell vennünk, hogy a felek hazugságai, ferdítései, elhallgatások és egyéb más körülmények – minden törekvésünk ellenére - eleve elérhetetlenné teszik munkánk céljának elérését, a teljes igazság megismerését.

A Baross tériekkel kapcsolatos nyomozás rendszere

A Baross téri csoport megalakulása logikusan kapcsolódik az időszak eseményeihez. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei ok-okozati alapon alakultak, kezdve a Rákosi diktatúra folytán kialakult elégedetlenségtől egészen a Petőfi körben megfogalmazott kritikákon keresztül a tömegmegmozdulásokig. A Rádiónál történt események és a később kibontakozó fegyveres harcok során a magyar fiatalok és munkások meghatározó többségével alakultak ki a legfontosabb ellenállási gócek: a Corvin köz, a Széna tér és Móricz Zsigmond körtér fegyveres forradalmi csoportjai. A meghatározó nagyobb csoportok mellett a város különböző pontjain verődtek össze fiatalok és folytatták harcukat a szovjetek és az őket támogató hazai kommunista erők ellen.

A Baross tér, mint kiemelt közlekedési csomópont „adta magát” a forradalmárok számára. A keleti irányból befutó nagy főútvonalak a szovjet hadsereg felvonulási útvonalainak is számítottak. Mindemellett a Baross téri csoport létrejöttének fontos feltétele – melyről a későbbiekben is szó lesz – a vonatközlekedés leállítása volt, amely azt eredményezte, hogy a Keleti pályaudvaron nagyobb tömeg verődött össze, elsősorban ingázó munkások, akik nem tudtak vidékre utazni. A környéken ad-hoc jelleggel összeálló csoportok közül az egyik hangadója az a Pásztor Sándor volt, akit a Baross téri csoport alapítójának tekinthetünk. A Pásztor-féle társaság mellett a szűkszavú források megemlítik a Keletiben székelő Timus Lajos vezette csoportot. A két csoportról a Baross téri csoport létrejötténél még lesz szó, de annyit fontos megjegyezni, hogy feltételezhetően sokáig nem volt kapcsolat a kettő csoport között.

A fontos előzmények ellenére a Baross téri csoportról - néhány elejtett félmondat kivételével - a nemzetőrség megalakulása utáni időszokról vannak jelentősebb forrásaink. A kutatások azt mutatják, hogy a nemzetőrséghez csatlakozásig, amelyben már a közismert Nickelsburg László is részt vett, nem beszélhetünk jelentős csoportról.

A Baross téri csoport tehát alapjaiban különbözik a többi nagy létszámú forradalmi és szabadságharcos központtól abban, hogy nem a harcokban való részvétel volt a csoportkohézió meghatározó eleme, hanem a forradalom győzelme után életre hívott nemzetőrség. A Baross téri csoportra így joggal tekinthetünk úgy, mint az egyik

„felülről” életre hívott csoportra, amely a nemzetőrség egyik meghatározó csoportja volt.

A forradalom az államvédelmisek szemüvegén keresztül

Nickelsburg László és a Baross téri csoport tevékenységének bemutatása előtt fontosnak tartom a vizsgálati rendszer néhány jellemző vonásának általános bemutatását, mivel tapasztalataim szerint azok meghatározták azoknak a dokumentumoknak a keletkezését, amelyek alapján rekonstruálni igyekszünk a forradalom és szabadságharc eseményeit. A felsorolásra kerülő vonások nem a korabeli politikai vezetők utasításainak ismertetésének szánom – ezek összegyűjtése és ismertetése meghaladná munkám kereteit -, sokkal inkább azokra az egyedi jellemzőkre szeretném felhívni a figyelmet, melyek a dokumentumok vizsgálata során szembetűnőek voltak.

A Baross téri forradalmárokat vizsgáló nyomozati szervek talán legfontosabb jellemzője a nyomozást végző személyek saját hozzáállása az eseményekhez. Tudhatjuk, hogy a nyomozati, majd ügyészségi és bírósági szakaszban keletkezett iratok a különböző nyomozó és vizsgálati szervek munkarendje szerint készült, oly módon, amely a politikai elit kívánságait feltétlenül kiszolgálta. Az is látható, hogy az első '56-os ügyek lezárását követően - különösen 1958-59 után – a nyomozóknak is egyre fontosabbá vált újabb ügyek „kreálása” ahhoz, hogy munkájukat megtartsák.

Az ügyészségi és bírósági szakaszban szintén az ellenséggel való leszámolás, a megtorlás vezérelve volt irányadó. A megszálló szovjetek számára a forradalom és szabadságharc lázadás volt. A forradalmárok és nemzetőrök – a követett logika szerint – lázadók. A szovjetek kívánságait mindenben teljesítő magyar politikai vezetés a forradalmat ellenforradalomnak minősítette. Az abban résztvevők ellenforradalmárok voltak, akik az imperialista és restaurációs erőkkel összefogva, vagy általuk megtévesztve,⁴ a szocialista forradalom, a proletariátus uralma ellen fordultak.

⁴ A nyomozók által alkalmazott „megtévesztett munkás” besorolás sokak számára a túlélést jelentette, ugyanakkor lehetőséget adott a nyomozóknak az operatív és hálózati munka kiszélesítésére. Kutató munkánk során megismertünk olyan konkrét esetet, melyben a fegyveres forradalmár hálózati beszervezésének köszönhetően életét, ugyanakkor az ígért büntetlenség helyett 15 évet kapott. A hálózati

Bűnözők, akik saját alantas ösztöneik kielégítése érdekében gyilkosságokat, rablásokat követtek el, „haladó gondolkodású” személyeket hurcoltak meg. Ellenségek, akikkel könyörtelenül le kellett számolni.⁵ Ez a logika leképeződött mind a nyomozati munka során, mind az ügyészégi szakaszban keletkezett iratokban, de a bírósági procedúrában is. Ezért is volt szükség arra, hogy az ítéleteket párhúség alapján gondosan kiválasztott bírák hozzák meg, néha megdöbbentő körülmények között.⁶

A külpolitikailag megtépzott tekintélyű szovjet vezetésnek célja, Kádár Jánosnak és felálló kormányának elemi érdeke volt a társadalom konszolidációja. Az 1957. május 1-ei ünnepségen megjelent óriási tömeg arról tanúskodik, hogy ezt a feladatot sikerült is végrehajtaniuk. A propagandatevékenység mellett ehhez a Belügyminisztérium kötelékébe sorolt állambiztonsági és rendőri szervek által végrehajtott, széleskörűen, ugyanakkor reális alapon működő terror alkalmazására volt szükség.

A konszolidáció feltétele volt, hogy a Kádár rezsim minden társadalmi ellenállást eltíporjon. A politikai elit és a Belügyminisztérium különféle politikai nyomozati szervek munkáját a szovjetek tanácsaikkal közvetlenül is „segítették”, azaz közvetlen felügyeletet gyakoroltak. A KGB folyamatos jelenlétével már több történész foglalkozott⁷, azonban a magyarországi kommunisták és szovjetek együttműködésének feltárása még várat magára. Annyi bizonyos: a Baross térrel kapcsolatos iratokban is elszórtan fellelhetünk olyan cirillbetűs dokumentumokat, melyek a visszaemlékezések mellett, tanúbizonyságot tesznek a folyamatos szovjet felügyeletről és kapcsolatáról. Biztosak lehetünk abban, hogy a többnyire még jelenleg is zárt szovjet levéltárakban őrzött iratok a történések komplex feltáráshoz elengedhetetlen információkat tartalmaznak, melyekről – jó esetben is – csak sejtéseink, feltételezéseink vannak.

A kutatók, történészek tehát azzal a paradox helyzettel kénytelenek szembesülni, hogy az események megismerésének legfontosabb, gyakran kizárólagos forrása az ÁVH „utódszervezetei” által készített iratanyag. A történelmi emlékezet tehát a megtorlás

munka jelentőségét belügyi források értékelése alapján jól jellemzi annak a Thököly úti csoportnak a története, akiknek fegyveres tevékenységéről szovjet veszteséglista alapján a BM. nyomozószervei információkkal rendelkeztek, de hálózati információk nélkül a csoport tagjait soha nem derítették volna fel. Az ügynökök szerepéről, értékeléséről még szó lesz a későbbiekben.

⁵ A megtorló gépezet politikai vezetés által elvárt működését nem tudták azonnal biztosítani. A rendszer kiépítésének egyes jellemzőit a Megtorlás fejezetben ismertettem.

⁶ Például Pásztor Géza esetében, akinek ügyéről később lesz szó. A Kádár-rendszer bíróságainak 1956 utáni helyzetéről, az ítékezés pártirányításáról és a bírói munka befolyásolásáról lásd: Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere

⁷ Például M. Kiss Sándor és Kiss Réka

folyamatában keletkezett iratokra épül. Ez a tény magában hordozza nemcsak az események különböző leírásának és értékelésének lehetőségét, hanem azt is, hogy az események kutatásakor a megtorlást végzők koncepcióját ismerjük meg a valós történések helyett.

A nyomozás logikája

A Baross téri csoport történetének legfontosabb forrása a levéltárakban őrzött iratanyag. Az iratanyag keletkezése nem az általunk logikusnak gondolt rendszerben történt. A megtorlás folyamatában a BM. beosztottak az egyes személyek felelősségre vonását tűzték ki célul, és nem az egyes csoportok tevékenységének feltárására vállalkoztak. Ennek számos következménye közül az egyik, hogy mind a Baross téri csoport, mind a Péterfy Sándor utcai kórházban kibontakozó ellenállás létezését kezdetben kevésbé tartották fontosnak, mint az ún. „Bécsi ellenforradalmi csoport” ügyét. A külföldi „imperialista” országban végzett ellenforradalmi tevékenység olyan fenyegetést jelentett a BM. beosztottak szerint, amit a leggyorsabban igyekeztek felderíteni és megszüntetni.

Az ügyben érintetteket a Péch Géza és társai elnevezésű eljárásban vonták össze, de ebben a perben különösebben nem vizsgálták, hogy a letartóztatottak korábban melyik csoporthoz tartoztak és milyen tevékenységet fejtettek ki. Ennek még az sem mond ellen, hogy a vizsgálati anyagban, a peranyagban és a bírósági ítéletekben is szerepel az egyes letartóztatottak „ellenforradalmi” tevékenysége, azonban több fontos kérdés tisztázása és bizonyítása elmaradt. A követett logika további következménye, hogy pl. egy Baross téri vezető, aki mind az eseményekben, mind a „kémkedésben” érintett volt, végül a Péch Géza perben – amely nem Baross téri per volt – kapott halálos ítéletet, de ez nem jelentett akadály abban, hogy az 1959-ben indított Baross téri perben olyan eseményben szerepeltessék vezetőként, melyről korábban nem is tett vallomást.⁸ Egyszerűen része lett a koncepciónak.

⁸ Konkrétan Balogh László esetében is láthatjuk, hogy végrehajtott halálos ítéletét követően a Herczegh Benjamin és társai perben szerepeltetik, mintha a Köztársaság téri pártház ostromában a későbbi koncepciót az ő vallomásai is igazolnák, pedig erről szó sincs.

A Péch Géza és társai dossziékban⁹ található az a táblázat (lásd 12.o.), amely alapján bizonyos mértékig rekonstruálható a nyomozók mozgása a forradalmárok és szabadságharcosok felderítésében és a történetek megbosszulásában. A Péterfy Sándor u. kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügye címet viselő táblázat és a Baross tériek ügyében lefolytatott bírósági eljárások mutatják, hogy a nyomozók a Bécsi Forradalmi csoporttól a Péterfy Sándor utcai kórházon keresztül jutottak el a Baross térig, tehát pontosan a történések idejétől visszafelé haladva igyekeztek az egyes cselekmények büntethetőségét megállapítani. Talán ennek az eredménye, hogy több olyan pert is lefolytattak, ahol a vádlottak között nem, vagy csak igen laza kapcsolat volt, de a bemutatott táblázat alapján mégis egy ügyhöz tartoztak. A követett logika mellett és természetesen ellene is lehet érveket felhozni, de annyi tény, hogy mind a kihallgatásokban, mind az eljárások során érvényesült a fontossági sorrend: külföldi csoport, Péterfy Sándor utcai kórház és Baross tér. Mással elég nehéz lenne magyarázatot találni arra, hogy célzottan a Baross tériekre miért csak 1959-ben kezdtek nyomozást. Ugyanakkor az is elképzelhető – és érveket lehet felsorakoztatni mellette –, hogy a logikának nem volt meghatározó szerepe a perek vádlottjainak kiválasztásakor. A Baross tériek esetében Nickelsburg László második perében találhatunk jó példát erre, melyben mind az ügy elnevezése, mind a vádlottak személye is (többször) változott.

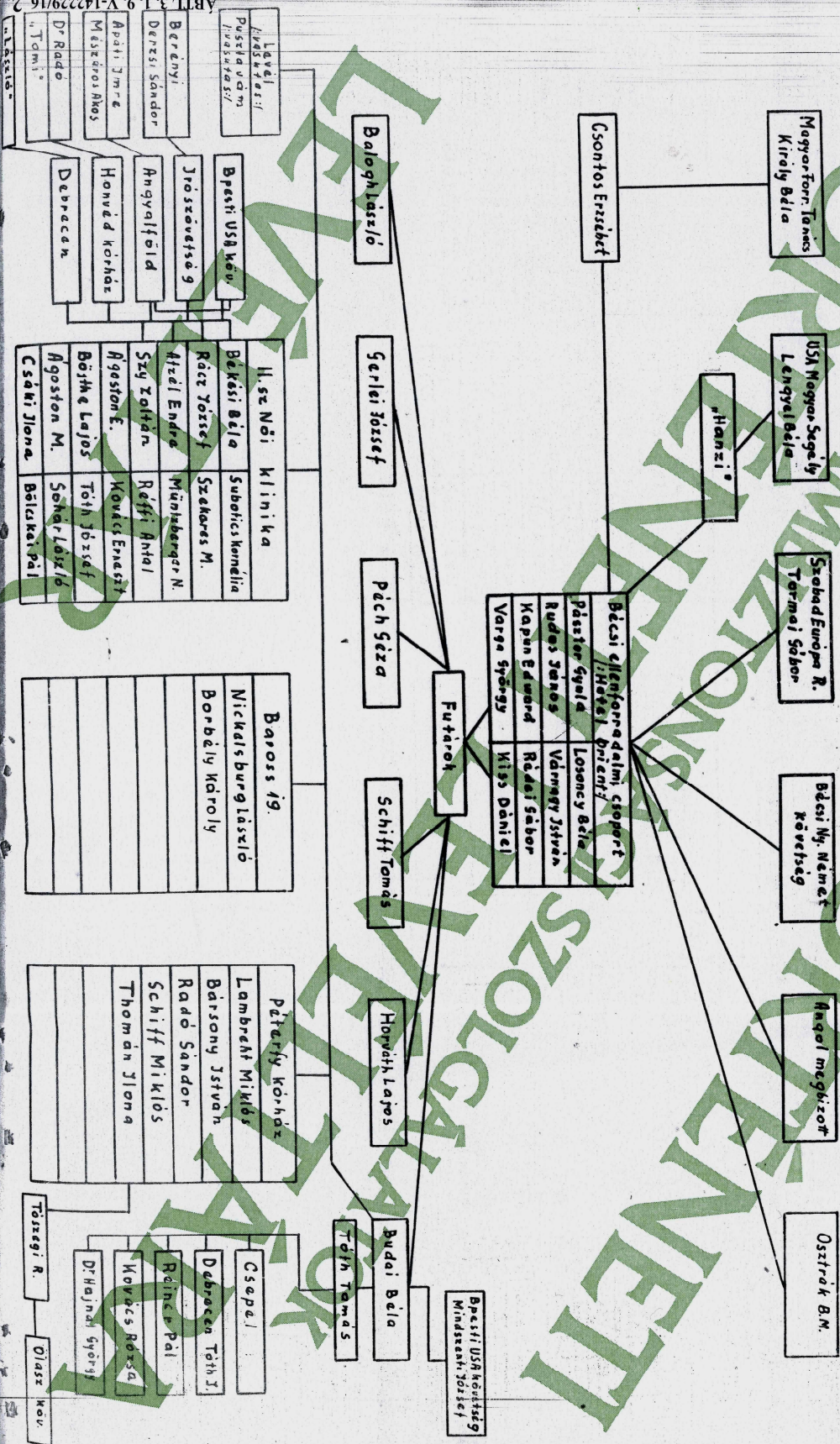
Az események bemutatásakor egyrészt a fontosabb helyszínek bemutatását, másrészt a nagyobb perek ismertetésén keresztül a csoportok tevékenységét és a felelősségre vonás menetét mutatom be. Ennek megfelelően a Baross tér és a Péterfy Sándor utcai kórház után a megtorlás ismertetése következik, melynek keretében a Baross téri vezetők Nickelsburg László és az egyik Pásztor ügyének ismertetésekor keríték sort a Baross téri és Péterfy Sándor utcai események bemutatására.

⁹ ÁBTL V-142229/16 60.o.

90

A Péterfy Sándor u. kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügye.

Kellai Örg. e.

ABTL 3.1.9-V-142229/16 2

A Baross tériek ügyében keletkezett iratok összehasonlítása

A követett logikának megfelelően különbséget lehet tenni a Baross tériek ügyében keletkezett anyagok között részben a keletkezés időpontja, részben a keletkezéskor kitűzött célok szerint, melyek a vizsgált dokumentumok alapján megfogalmazhatók. A továbbiakban első, illetve második nyomozásnak nevezett vizsgálati időszakok közti eltéréseket részletezem, melyek az eseményeket közvetlenül követő, 1957-1958 közötti és az 1959-1961 között keletkezett iratokban figyelhető meg.

Az első nyomozás során a Baross téri nemzetőrség tagjait nem a november 4-e előtti tevékenységükért tartóztatták le, hanem a szovjet intervenciót követően kibontakozó ellenállásban betöltött szerepükért. Tudjuk, hogy az első letartóztatások a Péterfy Sándor utcai kórházban történtek, 1956. november 16-tól kezdve. Az első letartóztatáskor rendszerint egy adatfelvétel és néhány kihallgatás történt, majd szabadon engedtek mindenkit, akinél súlyos bűncselekmény gyanúja nem merült fel.¹⁰ A Baross tériek történetében fontosabb személyek – több esetben – második letartóztatására 1957 februárjában került sor, és ezzel kezdődött el az általam első nyomozásnak jelölt időszak.

Az első nyomozást követően 1959 novemberében konkrétan a Baross tériek ügyében újabb nyomozást kezdeményeztek. Ezt az 1959-1961-ig tartó eljárást nevezem második nyomozati szakasznak.

A fennmaradt dokumentumok elemzésekor az első és második nyomozati szakasz közötti különbségeket a következőképp vázolhatom fel:

Az első időszakban a nyomozók még nyilvánvalóan kíváncsiak voltak az eseményekre (a felelőssé tehető forradalmárok felkutatása és megbüntetése mellett), míg a második szakaszban kizárólag a büntethetőség megállapítása vált a nyomozás céljává – bármilyen áron. Megfigyelhető, hogy a Baross téri csoport tevékenységével kapcsolatos nagyobb léptékű koncepciók is, mint például a Köztársaság téri pártház megtámadásának megtervezése, a második nyomozás időszakában születtek.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az első nyomozás során (1957-58.) nem alkottak koncepciókat, de ezek a koncepciók, vagy sokkal inkább prekonceptiók nem rugaszkodtak el annyira a letartóztatottak által tett vallomásoktól. Az első nyomozás

¹⁰ A kaotikus belpolitikai helyzetre tekintettel ekkor még nem fogalmazódott meg a politikai körök megtorlásra vonatkozó igénye, de a feltételek is – pl. személyi – hiányoztak.

során is megfigyelhető, hogy a kihallgatások befejezését követően elkészített ún. összefoglaló jelentések a kihallgatott megtörését követő vallomások alapján készített jegyzőkönyvek tartalmától is elrugaszkodnak: gyakori az olyan állítás, melyet a korábbi jegyzőkönyvekben nem találhatunk, de ezek többségükben a vallottak rosszindulatú meghamisítását jelentették és nem egy teljesen új, kitalált történetet.

Az első szakaszban készült jegyzőkönyvek általában kis terjedelműek (2-3 oldal) és az eseményekről töredékes információkat tartalmaznak. A jegyzőkönyvek pontosan ezáltal válnak életszerűvé, hiszen a kihallgatott személy a saját tapasztalatairól, csak az általa látottakról és hallottakról tudott vallomást tenni. Az események megismeréséhez több vallomás összevetésére van szükség.

A második szakaszban sokkal hosszabb vallomások születtek, melyek nemcsak összefüggésekben, hanem részletekben is komplex képet adnak egy-egy eseményről. Általában ebben érhető tetten, hogy a megjelölt időszakban keletkezett jegyzőkönyvek már nemcsak egy prekonceptió, majd később koncepció mentén születtek, hanem a kihallgatottak mellett a nyomozók aktív eseményformáló tevékenysége is felfedezhető. Természetes arról sem szabad elfeledkezni, hogy a hosszú előzetes letartóztatásukat töltő forradalmárok egymás közötti beszélgetéseik révén is tovább formálód(hat)ott a történet.

A felsorolt különbségekből következik, hogy a nyomozó munka első szakaszában keletkezett jegyzőkönyvekben még sok bizonytalansággal találkozunk egyrészt az időpontok pontos meghatározásában, másrészt az események leírásában. Mégis nagyobb az esély arra, hogy a bizonytalan módon leírt események több valós elemet tartalmaznak, mint a később született jegyzőkönyvek.

A nyomozás második szakaszában megfigyelhető, hogy a kihallgatott személyek a logikának ellentmondva egyre több részletre, pontos dátumra és névre emlékeztek, annak ellenére, hogy az események bekövetkezése óta egyre hosszabb idő, gyakran hosszú évek teltek el. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az első szakaszra jellemző bizonytalanságnak nyomát sem találhatjuk, és egyre ritkább a „nem emlékszem” válasz is.¹¹

A felsorolt különbségek ellenére mindegyik jegyzőkönyv fontos információt hordoz a kutató számára, függetlenül keletkezésének időpontjától. Az események

¹¹ Arra is találtam példát, hogy a bíró a vádirat megállapításaival nem egyező tanúvallomást azért nem fogadta el, mert indoklása szerint a tanú annyi évvel az események után már nem emlékezhet pontosan az eseményekre. A terhelő vallomások esetében azonban ez egyetlen esetben sem jelentett problémát.

megismerésének folyamatában kiemelten fontosnak tartom a dokumentumok racionális alapú kritikai elemzését. Az események leírásakor igyekeztem figyelemmel kísérni az információ keletkezésének körülményeit és a különböző állításokat a források pontos megjelölése mellett néhány helyen a keletkezés körülményeire vonatkozó megjegyzéssel láttam el.

A Baross téri csoport története az iratok tükrében

A helyszín: Baross tér 19.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc ideje alatt Budapesten megalakított forradalmi, majd nemzetőr csoportok nem véletlenszerűen foglalták el az általunk is ismert helyszíneket. A Baross téri csoport történetében nagyon fontos tényező a Keleti pályaudvar közelsége. Korábban nem figyeltünk fel annak jelentőségére, hogy a Keleti pályaudvar szomszédsága milyen hatást gyakorolt a Baross tériek sorsára.

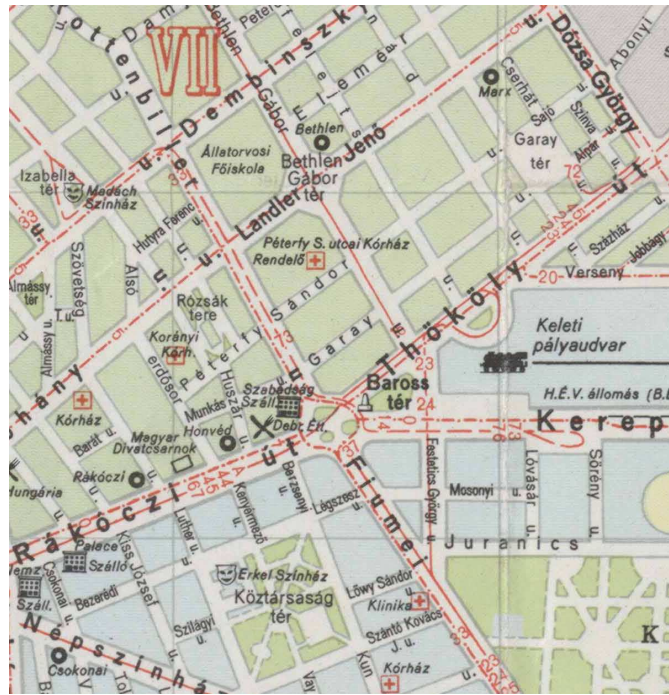
Az 1956. október 23-át követő események miatt a vonatközlekedés szünetelt. A pályaudvarokon a fővárosban tartózkodó vidéki lakosok nagy számban gyűltek össze. Ez a nagylétszámú tömeg fontos feltétele volt a csoport megalakulásának.

A csoport szerveződésének még egy nagyon fontos momentuma a közeli Péterfy Sándor utcai kórház. A kórházak meghatározó szerepet töltek be az '56-os események alatt. Bár e helyszínek kutatása még gyerekcipőben jár, a Baross tériek történetében kulcsfontosságú Péterfy Sándor utcai kórházban történtek egy részéről már értékelhető információkkal rendelkezünk. Az említett helyszínen nemcsak a sebesültek ellátásával, hanem a környékbeli étkeztetésével is foglalkoztak. Sőt, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, november 4-e után a Baross tériek és más helyszínről érkezett szabadságharcosok is ezen a helyszínen találtak ideiglenes bújóhelyet.

A helyszín elemzésekor említést érdemel az is, hogy a Baross tér - hasonlóan az olyan jelentős budapesti forradalmi (később nemzetőr) központokhoz, mint például a Corvin-köz, Széna tér, Móricz Zsigmond körtér- a városi közlekedés stratégiai

jelentőséggel rendelkező pontja volt. A Baross tér a VII. és VIII. kerület határán, a belváros megközelítése szempontjából fontos közlekedési ponton helyezkedik el.

A tér stratégiai jelentősége mellett harcászati szempontból kifejezetten hátrányos adottságokkal rendelkező, nehezen védhető helynek számított a szabadságharcosok számára. A kézifegyverekkel rendelkező magyar szabadságharcosok csak

1. ábra A Baross tér és környékének térképe

a szűk utcákban tudták eredményesen felvenni a harcot a szovjet páncélosokkal. Nemcsak a Baross tér, de a térre vezető utak is elegendő helyet biztosítottak a szovjet páncélosoknak a manőverezésre, így a szovjetek elleni fegyveres ellenállás ezen a helyen eleve kudarcra volt ítéltve. A tér adottságaiból adódóan a Baross téri központot, mint az ellenállás helyszínét, a szovjetek már november 4-én, tűzharcban felszámolták.

A Baross tér egyike a kevésbé ismert forradalmi csoportoknak, annak ellenére, hogy a VII. kerület legnagyobb létszámú fegyveres csoportjaként ellenőrzésük alatt tartották a Keleti pályaudvart és környékét, a Rákóczi utat a Divatcsarnokig, a Rottenbiller utca, a Péterfy Sándor utca és a Fiumei út egy részét. A csoport vezetői közül Nickelsburg László volt a legismertebb. A forradalmárok egy része, elsősorban a környező kerületekben, a Baross térieket gyakorta csak Laciéknak hívta. A csoport létszámára jellemző (melyről részletesebben később lesz szó), hogy 1956. október 31-én Nickelsburg a Forradalmi Védelmi Bizottságnak 1200 nemzetőrt¹² jelentett be. Ha figyelembe vesszük, hogy a vallomások alapján a Baross téren 350-400 embernél több nem tartózkodhatott, mivel azt a hely méretei sem tették lehetővé, hajlamosak vagyunk

¹² Nickelsburg első perét megelőzően 1957. júl. 11-én tanulmányozhatta át az ügyében keletkezett vizsgálati anyagokat, melyekről a következő megjegyzéseket tette: „A beszerzett bizonyítékokkal kapcsolatban meg szeretném jegyezni, hogy 1956. október 31-én kelt 'Forradalmi Védelmi Bizottságnak' címzett jelentést november 1-én a Főkapitányságon Vári őrnagynál állítottuk ki, ahová Jánossy őrnagy utasítására mentünk. A kitöltött adatok a valóságnak nem felelnek meg, mert akkor semmilyen adatokkal nem rendelkezünk. Kérdésünkre az ott lévő rendőrtisztek azt válaszolták, hogy csak formáság az egész, mert enélkül nem adnak nemzetőr igazolványt ki. Közölték még, hogy erre semmilyen fegyvert adni nem tudnak. Ezek után Pásztor Sándor diktálására írtam a rajta levő adatokat.” TH V-142299 373.o.

túlzásnak ítélni ezt a bejelentést. Az elsőre meglepő adat –mindössze egy hét telt el a forradalom kirobbanása óta (!)- akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy a Baross tér nemcsak egy forradalmi góc volt, hanem egy olyan központ, amelyik a környék forradalmi csoportjaival nemcsak kapcsolatot tartott, hanem egyfajta irányító szerepet is betöltött. Ez az állapot egészen 1956. november 4-ig, a szovjet támadás megindulásáig tartott.

November 4-én a Baross téri központot a szovjetek tűzharcban felszámolták. A vezetőség a Péterfy Sándor utcai kórházba költözött. A nemzetőrök többsége szétszéledt. A megmaradtak, kisebb csoportokba tömörülve különböző helyeket (Divatcsarnok, Landler Jenő u. 44. stb.) foglaltak el a környéken. A Baross térre jellemző központi irányítás, a november 4-ét követő szovjet intervenció miatt lehetetlenné vált, így a kis létszámú, elszórtan elhelyezkedő csoportok nagyobb önállóságra kényszerültek.

Tévedünk azonban, ha az elbeszélések és jegyzőkönyvek alapján úgy gondoljuk, hogy jól szervezett forradalmi, később szabadságharcos csoportokról van szó. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az egyes csoportok szintjén október 28-a és november 4-e között történtek olyan lépések, amelyek a szervezettséget segítették. A nagyon rövid idő – mindössze néhány napról van szó –, a különféle elképzelések, egyéni törekvések, a bizonytalanság és a kaotikus állapotok mind azt eredményezték, hogy a szervezettséget elősegítő folyamatok nem fejeződ(het)tek be. A Baross tériek esetében például megtörtént a csoport katonai mintájú megszervezése – ezred, századok, szakaszok felállítása –, de az egységek feltöltésére és felszereléssel történő ellátására már nem maradt idő.

A Forradalmi Védelmi Bizottság, majd a november 1-jén Király Béla elképzelése alapján létrehozott Forradalmi Karhatalmi Bizottság¹³ a forradalmárok politikai integrálására tett kísérletet. A létrejött nemzetőrség vezetésében az egyes csoportok vezetőin kívül megtaláljuk Kopácsi Sándort, Budapest rendőrfőkapitányát és Maléter Pált is. Nem igaz az, hogy a létrejött forradalmi csoportok, később nemzetőr csoportok egységesen, szervezeten léptek fel a forradalmi követelések megvalósításáért. A sokat hangoztatott forradalmi egység a szovjet-ellenességben kimerült.

¹³ Ugyanaz a szervezet volt, de első megnevezését, melyben a védelmi szó kapcsán okkal merült fel, hogy ki ellen véd (szovjetek), megváltoztatták a nevét és attól kezdve Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnevezéssel működött.

A Baross tér szerepét a szovjet intervenciót követően (november 4.) elszórtan megmaradt, jóval kisebb létszámú csoportok vették át, akik tartották ugyan a kapcsolatot a Péterfy kórházban rejtőzködő vezetéssel, de szinte kizárólag egyéni akciókat hajtottak végre, melyek a legtöbb esetben röpcédulák készítésével és azok kiszórásával ki is merültek. A forradalmi csoportok létszáma ekkor már drasztikusan lecsökkent. Egyrészt a szovjetek számoltak fel csoportokat, másrészt önfelszámolás történt – a résztvevők egy része egyszerűen hazament, vagy disszidált. A harcok befejeződésével a kórházak (így a Péterfy Sándor utcai kórház is), a munkásszállások és a kollégiumok voltak azok a helyek, ahol a forradalmárok még ideig-óráig meghúzódhattak. Ezek a helyszínek adtak otthont a röplapok készítőinek és a szervezkedőknek.

Kezdetek: a csoport kialakulása

Nickelsburg László és csoportja történetét két részben tárgyalom. Az első rész október 25-26-tól november 4-ig tart. Ebben az időszakban jött létre a VII. kerület legjelentősebb nemzetőr csoportja, melynek központja a Baross tér volt. A második részben tovább követhetjük nemcsak a csoport életének alakulását, hanem a kutatások további irányultságát is. A szovjet intervenciót követően kialakult helyzetben, amikor a Péterfy Sándor utcai kórház szolgált menedékkül a környéken felszámolt csoportok nemzetőreinek, megerősödött a fegyvertelen ellenállás jelentősége. A kialakult kaotikus állapotokat jól tükrözik az időszakról készített jegyzőkönyvek is, amelyekből az is érzékelhetővé válik, hogy november 4. után, a napok múlásával hogyan váltak egyre radikálisabbá az ellenálló fegyveresek, miért és miként erősödött meg köreikben a belső elhárítás jelentősége. A kórházban kibontakozó fegyvertelen ellenállást november közepén, a kórházi vezetés kérésére felszámolták.

A Baross téri forradalmi központ létrejöttének folyamatát a források töredékessége miatt nehéz rekonstruálni. A kihallgatóknak a kérdésre vonatkozó vallomások kuszasága, az ellentmondások eredményeképpen négy év alatt sem sikerült pontosan megválaszolni ezt a kérdést. A nyomozók hozzáállásában – és ezáltal a csoport létrejöttéről alkotott képben is - alapvető különbségek mutatkoznak az 1957-58-

ban lefolytatott vizsgálat és az 1959-61-es Baross térrel kapcsolatos felderítő munka megállapításai között.

A forradalmat közvetlenül követő időszakban lefolytatott vizsgálat szerint a Baross téri központ a nemzetőrség keretein belül alakult meg és a dátumot is - bár már ekkor számos ellentmondás merült fel - ehhez igazították. A nyomozásnak ebben az első szakaszában a Baross térieket a Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett „ellenforradalmi” csoporttal azonosították, ugyanis ott került sor a csoport számos tagjának letartóztatására. A csoport történetét ekkor még nem kötötték szorosán össze a Köztársaság téri eseményekkel.

A nyomozás fő irányvonala a disszidáltak révén létrejött külföldi kapcsolatok felszámolása volt.

2. ábra A Keleti pályaudvar és a Baross tér

A Baross téri csoporttal kapcsolatos nyomozásban gyökeres változást jelentett az 1959 novemberében elindított második vizsgálat. Érdekes módon ez volt az első, célzottan a Baross téri csoportot vizsgáló nyomozás, tehát közel három év adatgyűjtés volt szükséges ahhoz, hogy a nyomozók a csoporttal kapcsolatos ismereteiket újraértékeljék.

A Baross téri csoportról általánosságban megállapítható, hogy önszerveződés eredménye; a környéken összeverődött emberekből alakult. A Keleti pályaudvaron sokan hiába várahoztak a vonatok indulására. Az események iránt érdeklődő fiatalok kíváncsiságból indultak útnak és csatlakoz(hat)tak a városban zajló tüntetésekhez, eseményekhez. Később az emberi szükségletekről való gondoskodást is együtt igyekeztek megoldani. A csoport későbbi vezetői ennek a társaságnak a hangadói közül kerültek ki. Az ilyen önszerveződő csoport tagjait nevezzük „mezítlábas forradalmároknak”,¹⁴ akik nem politikai akaratból, vagy bármilyen más módon „felülről” szervezve álltak a forradalom szolgálatába, hanem önszántukból és önállóan harcoltak a szabadságért. Természetesen akár csak egy-egy akcióra csoporttá

¹⁴ M.Kiss Sándor nevezte így őket.

szerveződhetnek, vagy csatlakozhattak már létrejött csoportokhoz, hogy azután, ha úgy akarták, ismét saját útjukat járják.¹⁵

Erősebb csoportkohéziót jelentett a szálláskeresés. A Baross tér 19. számú házhoz is így jutott el a csapat.

A Baross tériek megalakulásának pontos dátumára és annak körülményeire vonatkozó adatok áttekinthetlenségére jellemző, hogy a nyomozó hatóság két lehetőséget is felvázolt összefoglaló jelentésében. A kérdést így is „Damoklesz kardjával” oldották meg: *„Köztudomásúan a Baross tér 19-ben működő ellenforradalmi csoport 1956. október 29.-én, illetve 30.-án alakult meg, illetve Nickelsburg László a Maléter Pál és a Kopácsi által kinevezett ellenforradalmi parancsnok ekkor vette át a csoport vezetését. Le nem ellenőrzött, egyoldalú hálózati jelentés szerint a Baross tér 19-ben, illetve a Keleti pályaudvaron már korábban is, 1956. október 25.-én működött egy ismeretlen létszámú fegyveres csoport, melynek vezetője Timus Lajos volt, kit a vizsgálati szervek 1957. januárban beszerveztek [...] ilyen értelemben a Baross tér 19-ben, illetve a Keleti pályaudvar területén elsődleges parancsnoknak tekinthető. Miután Nickelsburg László mint 'hivatalból kirendelt parancsnok' megjelent, ezt tudomásul vette és annak főparancsnoksága alatt ezredparancsnoki funkciót vállalt.”*¹⁶ Amennyiben elfogadjuk e késői jelentés állításait, pontosan a Baross téri csoport magjának tekinthető csoportosulásról feledekezünk meg.

A Baross téri csoport esetében a jegyzőkönyvek szerint annyi biztos, hogy nem Nickelsburg László volt eleinte a vezető, hanem Pásztor Sándor.¹⁷ Az első napokban az idézetben megemlített Timus Lajos sem tartozott a Baross tériek közé, sőt, mint parancsnokot - az idézett jegyzőkönyvön kívül - később sem említették. Timus Lajos tehát nem a Baross tériek, hanem a Keleti pályaudvaron tartózkodó néhány fegyveres vezetője volt, míg október 31.-én kis létszámú csoportjával együtt csatlakozásra nem kényszerítették a Baross téri vezetőket.¹⁸

¹⁵ A fegyveres forradalmárok integrálását is szolgáló nemzetőrség fellépett a nemzetőrséghez nem tartozó fegyveresek ellen. 1956. október végétől lefegyverezték, vagy csatlakozásra bírták a „mezítlábas forradalmárokat”.

¹⁶ Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának a Baross tériek ügyében kiadott összefoglaló jelentés (1959. január 9.) V-150381/6 108.o. (Az idézetekben a stílus- és helyesírási hibákat nem javítom.)

¹⁷ Pásztor Sándor 1956-ban 20 éves. Az aszódi Gimnáziumban tanult. 1954-ben disszidálási kísérletért Győrben letartóztatták, és 4 évre ítélték (!), amit a fiatalkorúak börtönében kellett letöltenie, Cegléden. Így vált a kommunista rendszerben valakiből büntetett előéletű személy, akit élete végéig nyilvántartottak és figyeltek. Nagy Imre amnesztiájával szabadult. (Lásd később)

¹⁸ A második nyomozás során az október 29-ei dátum szerepel

A Baross téri forradalmi központ megalakulásával kapcsolatban Pásztor Géza¹⁹ késői visszaemlékezéseiből²⁰ és Nickelsburg László erre vonatkozó vallomásaiból tudunk meg a legtöbbet, melyek alapján a korábban ismertetett jelentéssel nem mindenben egyező történet rajzolódik ki előttünk.

Ahogy korábban említettem, a csoport létrejöttének fontos tényezője volt, hogy a forradalmi események hatására a Keleti pályaudvaron a vasúti közlekedés szünetelt, ezért a vidéki emberek sokasága az állomáson gyülekezett a vonatok indulására várva. Az egyre hosszabbra nyúló várakozás közben híreket cseréltek egymással, igyekeztek megtudni, hogy mi történik Budapest utcáin. Többen maguk is csatlakoztak a forradalmi eseményekhez. Az idő múlásával gondoskodniuk kellett emberi szükségleteikről, eleinte az étkezésükről, majd később szállásukról is.

A pályaudvaron várakozó, vállalkozó kedvű fiatalokból jött létre az a kis csoport, akik a későbbi Baross tériek magját jelentették. A hangadó közöttük Pásztor Sándor volt. Nagyon valószínű, és ebben a későbbi vallomások elejtett félmondatai is megerősítenek, hogy a csoport több tagja is részt vett a budapesti tüntetéseken, eseményekben. A közös élmények segítették a csoport tagjait az egymásra találásban és a zsúfolt Keleti pályaudvar helyett máshol kerestek maguknak szállást.

A néhány fős csoport október 25-én a Baross tér 19-ben talált szállást, eleinte az ott dolgozók²¹ engedélyével, akik a második emeleti kultúrtermet nyitották ki nekik. A csoport aztán, létszámának növekedésével, mind nagyobb részét foglalta el az épületnek.²²

A fiatal Pásztor Sándort bátyja igen vehemens természetűként, igazi forradalmárként jellemezte, akiben társai vezéregyéniséget láttak. Amikor október 26-án

¹⁹ Pásztor Géza és öccse Sándor a Baross tér vezetőségébe tartozott. Pásztor Sándor Nickelsburg helyettese lett. Disszidált. (Lásd később)

²⁰ Pásztor Géza visszaemlékezése kézirat, Budapest, 1992. május 25. Kézirat 1 példányban szerző birtokában, és interjú Pásztor Gézával In.: Orbán Éva: Iránytűnk '56

²¹ Az épület volt többek között a Mezőgazdasági Termékeket Értékesítő Szövetkezet.(MESZÖV) központjának székhelye.

²² Egybevág a történet a Baross tér 19-ben lakó Merz Jenő vallomásával, aki az eseményekkel kapcsolatban a következőket vallotta: „*Első esetben az ellenforradalmárok 1956.okt. 25-én jöttek a házba, amely a következőképpen történt: délután folyamán tanulók (gépelési hiba ti. tankokról van szó; a szerző) mentek el a ház előtt és az utcán tüntető emberek a házakba szaladtak be. A mi kapunk zárva volt és oda nem tudtak bejönni, majd amikor kinyitottam, 2 nő és 2 férfi jött be. Amikor a tankok elmentek a 18 szám alatti ház kapujából nagyobb tömeg tódult be a kapukon és felelősségre vontak, amiért a kapu be volt zárva. Betörték a lakásom ablakait és amikor megkérdeztem, hogy az elvtársak mit akarnak, két beszékhelyszemély gumibottal az arcombavágott, majd elmentek. Ezt követően október 30-án délután a munkahelyemről hazatérve láttam, hogy a kapuban fegyveres civilek vannak. Márton Lajos portástól kérdeztem, hogy miért vannak ott fegyveresek, mire azt válaszolta, hogy 'stencileznek'. Ezt követően a fegyveresek állandóan szaporodtak, úgy, hogy este már több száz fegyveres volt az épületben.” TH V-14229 248.o.*

Pásztor Géza felkereste öccsét, akkor mintegy 20 fős, fiatalokból álló csoportot talált ott. Köztük volt Pásztor Gyula, aki nem állt rokonságban a Pásztor testvérekkel.²³ Nickelsburg László a Baross tériekkel kapcsolatos második nyomozás során tett vallomása szerint október 28-án került kapcsolatba ezekkel a fiatalokkal, amikor igazoltatták a Baross téren.

A Baross téri csoport igazi jellegét Nickelsburg László parancsnoksága alatt kapta meg, hiszen ő volt az, aki nemzetőr csoportot szervezett a fiatalokból. Vezetése alatt a Baross téri csoport a VII. kerület legszervezettebb és legnagyobb létszámú nemzetőrségévé vált. Fontos meghatározni Nickelsburg László csatlakozásának pontos dátumát. A vizsgálati anyagokban, jelentésekben a csatlakozásával kapcsolatban ugyanis számos ellentmondást találunk. Mivel teljes bizonyossággal lehetetlen megállapítani a pontos dátumot, ismertetem a legfontosabb változatokat.²⁴ A kérdés jelentőségének megértéséhez szükségesnek tartom megemlíteni a Köztársaság téri pártház elleni támadást. Az 1956. október 30-án lezajlott harc a forradalom kiemelt eseménye, amely a mai napig megosztja a történészeket. A Kádár rendszer az ott történteket a forradalom lejárására igyekezett felhasználni. A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának dokumentumaiban található koncepció szerint az ügyben a Baross tériek is érintettek voltak.²⁵ Az ezzel kapcsolatos kutatásaim eredményeit külön fejezetben ismertetem.

A Köztársaság téri pártház elleni támadásban részt vevő és azonosított forradalmárok megkülönböztetett figyelemben részesültek a hatóságok részéről. Minderről a megtorlás időszakában a letartóztatottak tudhattak. Érthetővé válik tehát, miért próbálkozott Nickelsburg László azzal, hogy a Baross téri csoporthoz való csatlakozása időpontjának október 31-ét jelölje meg. Nem volt mindegy számára, hogy megvádolják-e a Köztársaság téri eseményekben való részvétellel, avagy sem. Ezért vallja a következőket: *„Állítom, hogy 1956. október 23.-tól október 31.-ig lakásomon tartózkodtam. Közben 26 és 28.-án kora délelőtt bementem a gyárba, az igazgatóval és*

²³ A három Pásztor, a két testvér - Géza és Sándor - és a névrokon Gyula, komoly kavardást okozott a témával foglalkozó nyomozóknak és kutatóknak egyaránt. Dr. Kása Tibor főhadnagy a Nickelsburg Lászlóról készült jelentésben még rendszeresen összekeveri a Pásztorokat. (Jelentős szerepet játszik ebben az a Harangi Zoltán, aki Kecskeméti fedőnéven ügynökként tevékenykedett és jelentéseiben legalább nyolc keresztnév szerepel a Pásztorok esetében.) Ráadásul a Pásztorok közül csak kettőt sikerült azonosítani. Ezáltal vált lehetségessé, hogy Pásztor Gézát mindhárom Pásztor tevékenységéért ítélték halálra és csak nehezen tudta tisztázni helyzetét.

²⁴ Nickelsburg László első bírósági tárgyalásakor elfogadták az általa vallott dátumot és csatlakozásának időpontját a Köztársaság téri eseményeket követő időszakra tették. Az 1960-as perújrafelvételkor – koncepciók eljárás keretén belül – ezt a dátumot néhány nappal korábbra tették. MOL XX-5-h 46.d.16.k.

²⁵ MOL XX-5-h 46.d.16.k.

a főmérnökkel beszéltem. Mind a két alkalommal a déli órákban haza mentem. Sem tüntetésben, sem fegyveres harcokban részt nem vettem.”²⁶ Csatlakozásával kapcsolatban pedig a jegyzőkönyvben ez található: „A pártház ostroma után való nap a Rádió felhívására jelentkeztem a nemzetőrségbe. Azért jelentkeztem, hogy a rend és közbiztonság helyreállításában résztvegyek. A Baross tér 19 sz. előtt 18-20 fiatal volt. Ezek közül kb. 2-3 főnél volt fegyver.”²⁷ Igazoltatásokat végeztek. Én az üzembe akartam bemenni, de a ház előtt megálltam és közöltem a rádió felhívását, hogy a nemzetőrségbe kell lépni a rend és nyugalom helyreállítása érdekében. A fiatalok a beszélgetés után engem bíztak meg, hogy a rendőrkapitányságon érdeklődjem meg, hogyan lehet megalakítani a nemzetőrséget.”²⁸

A Nickelsburg László tevékenységét vizsgáló első nyomozást követően, az 1957. július 10-én kiadott határozatban végül az október 31-e szerepelt. Később ügyét ismét elővették és az 1959. november 12-től 1960. május 16-ig tartó nyomozásról készült jelentésben Nickelsburg részvételét a csoport életében már október 25-26-tól dátumozták. Mivel korábban ez a dátum kizárólag Tóth Urbán vallomásaiban²⁹ szerepelt, aki ÁVH-s múlttal rendelkezett, ezért már emiatt sem zárhatjuk ki az eljárás koncepciójait.

A vallomások kuszaságából a Nickelsburg által említett rádióadás és annak időpontja vezet ki bennünket. Valószínűnek tartom, hogy a családos, már érett férfikorban lévő Nickelsburg László, a nemzetőrség legalizálásáig nem vett aktívan részt az eseményekben. A nemzetőrség létrehozásáról³⁰ a rádióból értesült az ország. 1956. október 28-án 23 óra 25 perckor hangzott el a rádióban a Budapesti Rendőrkapitányságnak a nemzetőrség szervezésére vonatkozó felhívása, amelyben bejelentették, hogy a „*Minisztertanács elnökének nyilatkozata alapján a budapesti rendőrség megkezdte a nemzetőrség szervezését. A rendőrség vezetője kéri a budapesti*

²⁶ TH V-142299 27.o.

²⁷ Ezt módosítja egy későbbi vallomásaiban úgy, hogy 10-11 fegyveresről beszélt. TH V-142299 118.o.

²⁸ TH V-142299 27.o.

²⁹ „1956. október 25., vagy 26-án ismertem meg Nickelsburg Lászlót a Baross tér 19-ben.”

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Tóth Urbán TH V-142299 184. o. (Az eseményekből szintén részt vállaltó Tóth Urbán azért tanú, mivel ÁVH-s múltja miatt ismét felmerült alkalmazásának lehetősége.) Tóth Urbán és Nickelsburg László 1957. március 25-ei szembesítésekor Nickelsburg máshogy vallott: „*Nem felel meg a Tóth Urbán vallomása az igazságnak, mivel a Baross tér 19-ben csak 1956. október 31-én reggel kerültem oda, a vallomásának az a része megfelel az igazságnak, hogy én voltam a Baross tér 19. parancsnoka, de csak nov.1-től. Ezideig Pásztor Sándor irányította az ottlévő 'csoportot'. De ez is csak 1 napon át volt, mivel csak október 31-én mentek a Baross tér 19.sz.házba Pásztor Sándorék 'csoportja.'*” MOL XX-5-h 46.d.16.k. 12 kötet 365.o.

³⁰ Horváth Miklós: A nemzetőrség szervezése és felállítása 1956-ban tanulmány címmel, melyben részletesen leírja, a politika szemszögéből, a nemzetőrség szervezésének történetét. In: Hadtörténelmi Közlemények 115. évf. (2002.) IV. sz.

üzemek dolgozóit, hogy az üzemi tanácsok útján minél nagyobb számban jelentkezzenek nemzetőri szolgálatba. Feladat: a rendőrség, a honvédség és a forradalmi egyetemi ifjúság tagjaival együtt a főváros közrendjének, közbiztonságának teljes biztosítása. A szolgálat ellátására a kerületi rendőrkapitányságok vezetőinél, a nemzetőrség parancsnokainál október 29-én 6 órától lehet jelentkezni.”³¹ Nickelsburg saját vallomása szerint a rádió felhívására határozta el, hogy csatlakozik a nemzetőrséghez, amit meg is tett október 29-én.³²

A középkorú, markáns kiállású, erélyes, nagyhangú ember hírében álló Nickelsburg nagy hatással volt a fiatal forradalmárookra. Jelenlétével, tanácsaival önmérsékletre intette őket. Ekkortájt kezdtek az emberek a Baross térre járni, hogy feljelentést tegyenek besúgókról, ávéházokról. Az idősebbek, Pásztor Géza és Nickelsburg László, visszatartották a fiatalokat az önbíráskodástól, sőt utasítást adtak a lincselések megakadályozására. Növekvő tekintélye ellenére Nickelsburg október végéig parancsnokhelyettesi tisztet töltött be, míg a parancsnok Pásztor Sándor volt.

³¹ In.: A forradalom hangja - Magyarországi rádióadások 1956. október 23-november 9. Századvég Kiadó Bp. 1989.

³² Vallomásában hivatkozik egy másik rádióadásra, amely 1956. október 31-én 14 óra 12 perckor hangzott el a rádióban: „A győzelmes nemzeti demokratikus forradalom harcaiban részt vett fegyveres alakulatok, üzemi őrségek, a honvédség és a rendőrség képviselőiből megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság, abból a célból, hogy összehangolja a karhatalmi erők működését a győzelmes nemzeti demokratikus forradalmunk vívmányainak védelme érdekében. E bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működik. 1956. október 31-én a nem honvédségi és nem rendőrségi fegyveres alakulatok képviselői elhatározták, hogy nemzetünk új, a honvédséggel és a rendőrséggel egyenjogú szervévé, nemzetőrséggé egyesülnek. A honvédség és a rendőrség tagjain kívül csakis a nemzetőrség tagjai jogosultak fegyverviselésre. A nemzetőrök az 1848-as dicső forradalom és szabadságharc hős nemzetőrségének utódai. Utódai és követői tehát azoknak a hős nemzetőröknek, akik a győzelmes ozorai, pákozdi csatákban és a győzelmes 1849-es tavaszi hadjáratban összezúzták az agresszorok erőit. Ezen hős elődök dicsőségéhez ma a győzelmes nemzeti demokratikus forradalmunk hőstetteit csatolták, és kivívták ezzel nemzetünk és a világ közvéleményének tiszteletét. A nemzetőrség alakulatai és tagjai minden erővel különítsék el magukat a szórványosan fellépő rendezavaróktól. E cél elérésére a mai napon számukra külön nemzetőrségi fegyverviselési igazolványokat adunk ki. A mai naptól a nemzetőrök a nemzetőrség jelvényeit viselik, és fokozatosan, a honvédség rendfokozataival azonos nemzetőr-rendfokozatokat nyernek el. A nemzetőrzászlóaljok a dicső elődök, az 1848-as nemzetőrségek csapatzászlóival azonos csapatzászlókat kapnak, amelyekre ünnepélyesen felelszűnek. Felhívom a nemzetőr-alakulatokat, hogy igazolványaik, jelvényeik, működési felhatalmazásuk, anyagi és mindennemű más támogatásukért forduljanak a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottságához. A Honvédelmi Minisztériumot és az illetékes belügyi szerveket felkértem, hogy a honvédségnek és a rendőrségnek a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányai mellett kitartó személyeit a személyazonossági igazolványhoz csatolt betétlappal lássák el, hogy ezzel elkülöníthetők legyenek a forradalom ellenségeitől, valamint a fegyveres testületek egyenruhájába esetleg rejtőzött gonosztevőktől. Nemzetőr, honvéd, rendőr bajtársak! Erősítsétek harckészültségeteket szent hazánk és dicsőséges nemzeti demokratikus forradalmunk vívmányainak védelmére, a forradalmi rend teljes megszilárdítására. Fegyelmetezett magatartásokkal öregbítsétek az eddig is kivívt tekintélyeteket.” Király Béla In.: A forradalom hangja - Magyarországi rádióadások 1956. október 23-november 9. Századvég Kiadó Bp. 1989.

Nickelsburg a parancsnoki tisztelet a csoport legalizálásában betöltött kulcsszerepével érdemelte ki. A rádiófelhívásnak megfelelően 1956. október 29-én reggel Nickelsburg László és Pásztor Sándor elment a VIII. kerületi előjáróságra, ahol bejelentették a Baross téri csoportot. Ezt követően kb. 20-30 nemzetőr-igazolványt kaptak.³³ A Köztársaság téri párház ostromát követő napon (október 31.) a Deák téri Rendőr-főkapitányságon egy bizonyos Vári őrnagynál jelentkeztek. Itt töltötték ki a Forradalmi Védelmi Bizottságnak címzett bejelentőlapot, melyet Pásztor Sándor és Nickelsburg látott el kézjegyével. Az ismételt bejelentésre a nemzetőrség átszervezése miatt volt szükség.³⁴ A Baross tér 1200 nemzetőrt, 120 puskát, 11 géppisztolyt és 3 géppuskát regisztrált, emellett fegyverigényüket is feltüntették. Szóban ismertették velük a nemzetőrség működésének elveit. Közölték velük, hogy a csoport tagjainak a nemzetőr parancsnokokat demokratikusan kell megválasztani, amely így is történt: Nickelsburgot főparancsnokká választották a szakaszparancsnokok.³⁵

A Baross téri csoport felépítése

A Baross téri csoport a nemzetőrséghez való csatlakozásig semmilyen szervezeti formával nem rendelkezett, annak ellenére, hogy a második nyomozás utáni bírósági ítéletben egy elejtett félmondatban igyekeznek ennek ellenkezőjét állítani. A csoport katonai mintára történő megszervezése is 1956. november 1-jén vette kezdetét, ekkor érkezett ugyanis katonai tanácsadó a csoporthoz. A második nyomozás során a katonai szervezettséget igyekeztek korábbi időponthoz kötni, mivel a készülő koncepció igazolásához erre volt szükség. A Baross téri nemzetőrség vezetőségének megválasztása azonban ismert időpont és az is bizonyos, hogy a katonai szervezet kiépítése csak ezt követően kezdődött meg.

A Baross téri nemzetőrség szervezeti felépítésének vizsgálata előtt érdemes néhány szót ejteni a csoport létszámának alakulásáról.

³³ TH V-142299 118-119.o.

³⁴ 1956. október 31-én kora délután zajlott a Kilián laktanyában a Forradalmi Karhatalmi Bizottság első közgyűlése Király Béla vezetésével. Lásd még: Horváth Miklós 1956 Hadikronikája, Akadémia Kiadó, Bp. 2003.

³⁵ TH V-142299 118-119.o.

A csoport létszáma

A Baross téri csoport vezetőségének megismerése előtt érdemes visszatérni a Forradalmi Védelmi Bizottságnak bejelentett 1200 fő kérdésére. Annyit biztosan tudunk, hogy október 31-én 1200 fő felett nem rendelkeztek Nickelsburgék. Mint korábban említettem, ezt a hely méretei sem tették lehetővé. Október 28-a és 30-a között, több vallomás³⁶ szerint, megközelítően 20-30 fő alkotta a csoportot. A létszám a nemzetőrséghez való csatlakozás után kezdett növekedni, a Köztársaság téri ostromot követő két-három napon pedig ugrásszerűvé vált. A Baross téri csoport a környék fegyvereseiből, a Keleti pályaudvaron várakozó emberekből és a börtönökből szabadultak közül toborzott tagokat.³⁷

A forradalmi események révén kiszabadult rabok rabruhában, éhesen érkeztek Budapestre. Szép számban voltak köztük vidékiek is, akik nem tudtak tovább utazni. A pályaudvaron kialakult beszélgetések közben a forradalmárok a központjukba irányították őket.³⁸ A Baross téren ételhez és ruhához jutottak, és aki közejük állt, az szállást és fegyvert is kapott. Az ellátás ellenére az általunk megismert jegyzőkönyvek szerint sok esetben az étkeztetés és esetenkénti ruhacserét követően többen elhagyták a Baross teret.

³⁶ Közülük a legfontosabbak: Pásztor Géza, Nickelsurg László.

³⁷ Szabó Magdolna vallomásából (kicsit késői: 1959. május 19.): „1956. november 2-án érkeztem Budapestre a mélykúti börtönből, ahol 1 évre voltam elítélve KMK-ért. (Közveszélyes munkakerülés; a szerző megjegyzése) A Déli pályaudvarra érkeztem Sztálinvárosból, majd innen a Keleti pályaudvarra mentem 3 személlyel, akiknek nevét nem tudom, ezek szintén börtönből szabadultak voltak. Keletiben 4 fő fegyveressel találkoztam és 2 egészségügyivel, akik átvittek a Baross tér 19. szám alá. Itt voltam 1956. november 2-tól 1956. november 4-ig. Innen a fenti csoporttal a Garai utcában, majd a Divatcsarnokban voltam. 1956. november 7-én a Péterfy Sándor utcai kórházban tartózkodtam november 8-ig, majd Karcagra mentem a nagyszüleimhez.” TH O-14967/195 20.o.

Kecskeméti fedőnevű ügynök jelentéséből készült feljegyzésben szerepel: „[...] az idő alatt körül néztem a fegyveresek között, több olyan személyt láttam, akikkel rabmunkahelyen találkoztam, de nevüket nem tudom, de volt ott olyan személy, aki Komlórról, Szegedről, a Gyűjtőből és a Markó utcai börtönből ismertem.” TH O-14967/15 23.o.

³⁸ Sztatler Zoltánné vallomásából: „1956. október 30 vagy 31.-én az időre már pontosan nem emlékszem a Keletiben tartózkodtam. Dél előtt kb. 10h-kor megjelent a Keleti pincéjében, később névleg is megismert Nickelsburg László, Balogh László /Pipó/ és még egy férfi. Megjegyezni kívánom, hogy Balogh Lászlót már azelőtt is ismertem a VII. kerületi alvilágból. Nickelsburg László odahívta magához a pincében lévő embereket és egy beszédet tartott. A beszédére már nem tudok pontosan visszaemlékezni, de a lényege az volt, hogy a Baross tér 19-ben van egy fegyveres alakulat és aki akar az jöhet, kap fegyvert, ételmezt szállást. Nickelsburg László felhívására sokan jelentkezünk nők, férfiak úgy vidékiek, mint pestiek. Amikor mink bementünk a Baross tér 19-be, akkor már sokan voltak ott. Fegyvereket pucoltak és töltöttek. Velem együtt oda bemenők közül mindenki kapott fegyvert Nickelsburgtól és Balogh Lászlótól. A nők közül többen a kultúrteremben lévő konyhára kerültek.” TH V-142299 244.o.

A megközelítően pontos létszám megállapításához támpontot jelenthet, ha megvizsgáljuk, hogyan történt az élelmezés. A Baross téren ugyan működött konyha, de ott nem tudtak elegendő ételt készíteni, ezért a Péterfy Sándor utcai kórház konyhájáról is hoztak élelmet. Bársony István doktor egyik vallomásában, Tóth Istvánra³⁹ hivatkozva, 400 fős élelmezést említ. Dr. Radó Sándor a kórház igazgatója ezt vallotta: „Lényegesen többre főztek mint a kórház létszáma. Minimálisan is a dupláját főzték a szükségesnek. Az önkéntes mentőszolgálat tagjait is élelmeztük, melynek létszáma 250-300 fő volt. Mindent egybevetve kb. 1000, azaz ezer fővel többre főztek, mint a szükséges létszám. [...] Valószínű a felkelőkhöz került az étel.”⁴⁰ Az élelmezésben nemcsak a Baross tériek, hanem a környékbeli lakók és más fegyveres csoport tagjai is részesültek.

Pásztor Géza egyik késői visszaemlékezése szerint, aki Baross téri parancsnokhelyettes bátyjaként a nemzetőrök regisztrálásánál segédkezett, november 4-ig 560 nemzetőrt⁴¹ regisztrált.⁴²

A Baross téri nemzetőrség vezetői

A Baross téri csoport kialakulásával kapcsolatban szó volt arról, hogy az első parancsnok Pásztor Sándor volt. Nickelsburg László eleinte parancsnokhelyettes volt és csak a Forradalmi Karhatalmi Bizottsághoz való csatlakozást követően választották meg - Pásztor Sándor támogatásával – parancsnoknak, 1956. november 1-jén. Pásztor Gyula parancsnok helyettesi szerepéről az 1957-es eljárásban Balogh László vallomásaiban lehet olvasni.⁴³ A három Pásztor személyét és tevékenységét a nyomozás során folyamatosan keverték, melynek következménye, hogy kutatóként sem lehet biztosan megállapítani, melyik Pásztorhoz milyen cselekmények köthetők. Ennek következménye volt, hogy sokáig Pásztor Gyula parancsnokhelyettesi tisztségét vitattam annak ellenére, hogy több személy is parancsnokként említi.

³⁹ A Péterfy Sándor utcai kórház katonai parancsnoka volt 1956. november 4-ig.

⁴⁰ TH V-142229/14 95.o.

⁴¹ Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy az aktív nemzetőrök száma, jó esetben is, fele a regisztráltaknak. Sok esetben egyszeri étkezést követően elhagyták a nemzetőr központot.

⁴² Lsd. Pásztor Géza önéletrajzi ihletésű írását. Kézirat szerző birtokában.

⁴³ Nb.XI. 3676/1957. A peranyag másolata a szerző birtokában.

Pásztor Gyula Baross téri vezető szerepéről néhány elejtett félmondat maradt fenn. A csoporttal kapcsolatos első nyomozás időszakában (1957-58.) kizárólag Balogh László hivatkozik rá vallomásaiban, mint parancsnokra. Sem mások vallomásaiban, sem visszaemlékezésekben⁴⁴ nevét illetve tevékenységét a Baross téren nem említik, míg a Péterfy Sándor utcai kórházban november 4. után a belső őrség parancsnoka néhány napig ő volt. Később valóban vezetője lett az ún. „bécsi forradalmi csoportnak”. A Herczegh Benjámín és társai ellen indított nyomozás során, amelyben Nickelsburg László és Pásztor Géza egyaránt érintett volt, találkozunk először Pásztor Gyula parancsnokhelyettesi tevékenységével. Mindketten tudták, hogy Pásztor Gyula külföldön van. Pásztor Gézának az élete múltott azon, hogy sikerül-e meggyőznie a nyomozókat arról, hogy ő nem parancsnokhelyettesként, hanem Pásztor Sándor testvéreként, csak látogatóban volt jelen a csoportnál. Sikerült. A három Pásztor létét tisztázták, ügyét pedig 1960-ban elkülönítették és azt a továbbiakban nem a Herczegh Benjámín és társai perben tárgyalták. Ennek köszönhette Pásztor Géza az életét.

A Baross tér végleges vezetése november első napjára alakult ki. A csoport parancsnoka főparancsnoki rangban Nickelsburg László, helyettese pedig Pásztor Sándor volt. Zászlóaljparancsnoki tisztséget Balogh László viselt. Az I. század parancsnoka Jambrich István, a II. század parancsnoka Tokai István, a III. század parancsnoka pedig Herczegh Benjámín volt.

A Baross tériekről készült összefoglaló jelentésben (1959. január 9.), Kecskeméti információira alapozva, ezt a listát⁴⁵ találhatjuk a vezetésről:

⁴⁴ Pásztor Géza visszaemlékezése. Kézirat szerző birtokában.

⁴⁵ V-150381/6 110.o. A „Kecskeméti” fn. ügynök jelentésén alapuló lista lehet az alapja a Pásztorok keveredésének. Pásztor Tamás és János Béla személyekről nincs tudomásunk a Baross téren.

Parancsnokok:⁴⁶

Főparancsnok:

Nickelsburg László

Nickelsburg László

Ezredparancsnokok:

Balogh László /Pipó/

Pásztor Sándor

Pásztor Sándor

Pásztor Tamás

Timus Lajos

Század, illetve

szakasz parancsnokok:

Pásztor János Béla

Hámori István

Burányi László

Mocsári József

Antal Péter

Horváth György

Bocskai Sándor

Losonczy Béla

Pásztor Géza

Balogh László (Pipó)

A Péterfy Sándor utcai kórház parancsnoka:

Tóth István honv. fhdgy.

Landler Jenő u. parancsnoka:

Palotás József

később

Gyöngyösi Miklós

Eleinte a vezetőség mellett dolgozott Tóth Urbán,⁴⁷ mint az élelmiszer ügyek és fegyverraktár vezetője, de őt megbízhatatlansága miatt leváltották. Feladatát két egyetemista vette át.

⁴⁶ A képek az eredeti dokumentumban nem szerepelnek. Forrás: 56-os Intézet honlapja.

Nickelsburg László, a „vezér”48

Nickelsburg László a Baross téri csoport emblematikus személye és főparancsnoka volt. Ha a Baross tér méltó helyen szerepelne '56 történelmében, személyét a Corvin közti Pongrácz Gergely vagy a Széna téri Szabó bácsival együtt emlegetnénk. Alig néhány nap alatt sikerült a legnagyobb VII. kerületi csoportot megszerveznie. Határozott, józan gondolkodású, emberséges parancsnok volt.

Nickelsburg László életrajzi adatait megismerve az 1956-os eseményekben történt részvételét kiváló példaként említhetjük a forradalom és szabadságharc paradoxonjainak bemutatására. Nickelsburg családját, zsidó származásuk miatt, a nácik a háborúban kiirtották, ezért a szovjetek bejövetelét igazi felszabadításnak élte meg és maga is szolgálta az általa akkor igazságosnak tartott diktatúrát. Saját vallomása szerint az ÁVH ügynöke volt 1950-1956. augusztusa között.⁴⁹ Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején viszont már parancsnoki szerepet vállalt a Baross téren. Ügyét, feltehetően korábbi államvédelmi kapcsolataira tekintettel, sokáig külön kezelték. A megtorlás időszakában azonban már nem működött együtt a hatóságokkal. Vezetői tisztsége miatt jogerős ítéletét megsemmisítették és új eljárás keretén belül halálra ítélték. 1961. augusztus 26-án, az utolsó '56-os halálraítéltként, az ítéletet végrehajtották.⁵⁰

Nickelsburg László 1924. április 24-én született Budapesten. Édesanyja Weisz Róza, édesapja Nickelsburg Lajos éttermi felszolgáló volt, aki 1927-ben halt meg. 1940-től özvegy édesanyjával a Dembinszky u. 38-ban laktak. A nyolc elemi elvégzése után ipari tanuló lett. Végzettsége általános műszerész. A házfelügyelő elmondása alapján több helyen dolgozott műszerészként. 1942 után a Vasas Szakszervezet tagja volt. 1944-ben a német megszállást követően anyját és testvéreit a németek deportálták és megölték. 1944 májusától Nickelsburg a 101/302-es KM században szolgál. A szovjet bevonulást igazi felszabadulásnak élte meg. 1945-ben a MADISZ szervezőbizottságának tagja lett. 1950-ig kisiparosoknál dolgozott, majd a Danuviában helyezkedett el. Még ez év júniusában az Igazságügyi Ipari Vállalatnál lett művezető.

⁴⁷ Tóth Urbán Harangival Zoltánnal (fedőneve Kecskeméti) együtt hálózati személy volt. TH V-142299 322.o.

⁴⁸ Csontos Erzsébet nevezte így, akiről később lesz szó.

⁴⁹ TH V-142299 52.o.

⁵⁰ TH V-142299 374/i.

1951-től a Rádió Felszerelések Gyárában dolgozott, 1952-től termelési osztályvezető az Elektromos Mérőműszerek Gyárában. 1952-től 1957. január 2-ig a Tűzvédelmi Berendezéseket Gyártó Vállalat CO2 részlegének vezetője.

Nickelsburg László rendezett családi életet élt. 1946-ban feleségül vette Almássy Arankát, akivel 1948-ban a Karácsony Sándor utcába költöztek, és ott laktak 1955-ig. 1953-ban megszületett kislányuk, Aranka. A korszak viszonyaihoz képest jó anyagi körülmények között éltek. Nickelsburg apósa, Almássy Miklós, akit a hatóságok az ún. antidemokratikus elemek között tartottak nyilván, anyagilag is támogatta őket. Nickelsburg ennek ellenére nem volt elégedett életkörülményeivel. Szomszédjainak kijelentette, ha nem tud annyit keresni, hogy kényelmesen meg tudjon élni, akkor otthagyja munkahelyét.

A „felszabadulás” után MKP tag lett, de 1950-ben ismeretlen okból kizárták az MDP-ből. Kizárásának évétől 1956 augusztusáig az ÁVH alkalmazásában állt. Valószínűsíthető a titkos tagsága is az MDP-ben, mivel vallomásaiban 1952-től beszélt párttagságáról. 1950 után mindinkább észrevehetőbb volt nála az elégedetlenség. Amikor szomszédjai megkérdezték, miért változtatja ilyen gyakran munkahelyét, mindig arra hivatkozott, hogy sehol nem találja meg számítását. Sokszor beszélt arról, hogy a munkások megélhetése nagyon rossz hazánkban, és ezért nem ért egyet a párt- és kormányhatározatokkal.⁵¹

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, ahogy annyi más embernek, Nickelsburg életét is végleg megváltoztatta. A forradalom október 23-tól 29-ig tartó időszakában meglehetősen keveset tudunk róla.⁵² Szinte biztos, hogy nem vett részt tüntetésen. A kommunista rendszerhez több szálon kötődött és családos ember lévén volt veszténivalója.

⁵¹ Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Nickelsburg pártellenes kijelentéseivel környezetét provokálta. Bár kísérletet tettem 1956. előtti ügynöki múltjának feltárására, feltehetően az 1956-os események alatti iratmegsemmítésnek köszönhetően dokumentumokat nem találtam.

⁵² Erről az időszakról egy szembesítési jegyzőkönyvben ezt vallja: „Első esetben a rádió felhívására jelentkeztem munkára október 25-én, kb. két-két és fél óra múlva közölték, hogy munka nincs és a Vállalat dolgozói hazamentek, csak a vállalati őrség maradt bent. Haza távoztam lakásomra, majd 27-én újra bementem a Vállalathoz munkára jelentkezni, kb. 3-4 órát tartózkodtam a Vállalatnál. Ekkor az utcáról beszaladtak, hogy nagy lövöldözés van a szomszédban, megijedtünk és mindenki rohant haza. Én Wellmann Edittel együtt mentünk a Sztálin utig, én rohantam egyenesen haza. Október 29-én ismét munkára jelentkeztem a Vállalatnál, Appel Jánossal a portás fiújében találkoztam és egy kisebb alma volt nálam, azt oda adtam neki. Ekkor közölte velem azt, hogy ne hogy azt hügyjem, hogy a 'forradalmi' őrség éhezik, gondoskodnak róluk [...] Október 31-én kb. 11 óra körül mint nemzetőr jelentkeztem a vállalatonál, piros, fehér, zöld karszalag volt rajtam. Bementem a vállalati könyvelőségbe, mert ott tartózkodott majdnem minden dolgozó. A főmérőknél jelentkeztem és közöltem vele, hogy nemzetőr lettem és kérdeztem, hogy van-e valami kifogása mint főnökömnek, tekintettel, hogy munka nincs, addig nemzetőr legyek amíg a rend helyre áll.” TH V-142299 311.o

A nemzetőrség megalakulásától azonban részt vett a Baross tériek életében, majd vezetője lett a csoportnak. Számos vallomásban olvashatjuk, hogy igyekezett visszafogni az indulatokat. Valószínű, hogy ő adott utasítást a pártházban található javak Péterfy Sándor utcai kórházba szállításáról, hogy ott megőrizték azokat. A Baross terre bevitt ávósok közül többet szabadon engedett. Elismertségét bizonyítja, hogy november 1-jén a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottságának tagja lett. November 3-án a Deák téri rendőrségen tartott megbeszélésen az emelvényen foglalt helyet, többek között Király Béla és Kopácsi Sándor társaságában.

Nickelsburg László politikai nézeteiről szintén nagyon kevés forrás áll rendelkezésünkre. A nemzetőrség parancsnokaként eltöltött idő, az új tapasztalatok befolyásolhatták korábbi politikai nézeteinek újragondolásában. A Kerekes György 'elvtárs' feljegyzése alapján készült kivonat ezt írja: „szervezett kapcsolatunk volt többek között a Baross téri csoporttal.[...]A csoport vezetője Nickelsburg László 30-35 év körüli fiatalember volt. Határozott kiállású, erélyes parancsnok volt. Politikai nézeteit tekintve rendkívül jobboldali beállítottságról tett tanubizonyosságot. Ismertette a saját maga által összeállított követeléseket, amelyet egységével is elfogadtatott. Visszaemlékezésem szerint a lényege a következő volt: a Nagy féle kormányt nem ismeri el. Követeli az összes felkelő egységek parancsnoki tanácsát létrehozni. Javasolta, hogy egy ilyen értekezletet hívjunk össze a Sportcsarnokba.”⁵³ A Nagy Imrével történt szembefordulás nem volt egyedi eset a nemzetőrök között.

A második szovjet intervenció napján, november 4-én reggel kísérletet tett arra, hogy megakadályozza az öngyilkos harcot. Parancsot adott, hogy ne lőjenek a szovjet tankokra, majd lemondott a parancsnokságról, és harcoló alakulatát otthagya, csoportja néhány tagjával a Péterfy Sándor utcai kórházba vonult. November 6-án megsebesült, a lábán érte a golyó. A kórházban töltött első napokban még vezető szerepe volt, sebesülését követően azonban egyre inkább igyekezett kivonni magát az irányításból.

Nickelsburg László kórházbeli tartózkodása alatt terjedt el a hír, miszerint viszonyt folytatott Csontos Erzsébettel⁵⁴, aki talán a legtalányosabb nő volt a forradalom történetében.⁵⁵ Kihallgatójának tett vallomásában tagadta a viszonyt.⁵⁶

⁵³ Kerekes György feljegyzéséből TH V-142299 173.o. Kerekes a Mosonyi utcai rendőrlaktanyában teljesített szolgálatot '56-ban.

⁵⁴ Csontos Erzsébet, akit Eörsi István író egyik életrajzi ihletésű írásában kémnőnek titulált, október végén tűnt fel a Baross tériek között. A konyhán, majd a propaganda-csoportban dolgozott. A kórházban a volt főparancsnok, Nickelsburg László mellett található: egyes vallomások szerint a szeretője volt. Számos álnévvel rendelkezett. Csontost sem a razziák alkalmával, sem később nem tudták elkapni, annak

Nickelsburg november 12-én elhagyta a kórházat, és néhány napig otthon tartózkodott. November vége felé felesége testvérei, Almássy Sándor és Mária, nyugatra hívták, de ekkor még nem akart menni. 1956. november végén azonban megjelent egy cikk a Népszabadságban, amelyben a legtovább harcoló alakulatok között a Baross teret is megemlítették és nagyon rossz színben tüntették fel. Nickelsburgot ekkor még név szerint nem említették, de ez is közrejátszott abban, hogy 1956. december elején, amikor Almássy György is igyekezett Nickelsburgot rávenni, hogy utazzanak nyugatra, beleegyezett. Almássyék azt ígérték Nickelsburgnak, hogy a JOINT majd tetőtől talpig felöltözteti őket, kapnak 1800 schilling gyorssegélyt és napi 18 schillinget a mindennapi kiadásokra. Nickelsburg László a feleségével megbeszélte a dolgot úgy döntött, hogy kimegy, felveszi a pénzt és visszatér Magyarországra.⁵⁷

Nickelsburg és Almássy György december 2-án találkoztak a Keleti pályaudvaron, ahonnan 16 óra körül értek Levél községbe. Onnan gyalog folytatták az utat Nickelsdorffig, ahova 19-óra tájban értek el. Nickelsdorfból teherautón utaztak Bécsbe.

Később sógorával egy kávéházba mentek, ahol sógorának egyik ismerősével találkoztak. Nickelsburg mesélt a Baross téri nemzetőrségről, a magyarországi eseményekről. Megemlítette sebesülését is, mire a Dezső keresztnevű férfi⁵⁸ azt állította, hogy az amerikaiak 5000 dollárt fizetnek a sebesülteknek. A beszélgetés során Dezső meghívta Nickelsburgékat a lakásába, hogy töltsék ott az éjszakát.

Másnap, 1956. december 3-án reggel jelentkeztek a bécsi rendőrségen, ahol ideiglenes tartózkodási engedélyt kaptak, amely 1957. február 3-ig volt érvényes. Közölték velük, hogy addig az időpontig valahova ki kell vándorolniuk.

ellenére, hogy számos esemény szervezésében részt vett. (Néma tüntetés, Nő tüntetés) A forradalom vérbefojtása után még egy évvel is látták Budapesten. Később Angliába költözött.

⁵⁵Opoczki Istvánné /Szöke Vera/ vallomásából: „(...) egy golyó megsebesítette a lábán, ezután felment a II. emeletre az egyik kétágyas szobába. Elterjesztették akkor a kórházban, hogy Nickelsburger elment a kórházból. Vele felköltözött oda a Csontos Erzsébet is. Saját szememmel láttam a holmiját a szobában, a pongyoláját az ágyon. Tudom, hogy fenn tartózkodott Erzsi Nickelsburger szobájában és ott is aludt. Más személy nem aludt a szobában éjjel Erzsint kívül. Felvitték a szakszervezeti szobából a rádiót is.” TH V-142229/13 218.o.

⁵⁶ Nickelsburg erről a következőt állította 1957. március 21-én: „Erzsi nevű nőt 1956. november 4-én ismertem meg a Péterfy klinikán, a földszinti nagyteremben a Bethlen Gábor utca felőli oldalon. A mentőszolgálatosoknak hozott vacsorát. Ugy tudom, hogy ápolónő volt. 1956 november 6-án sebesültem meg és a II. emeleten feküdtem. Az Erzsi nevű nő ide is többször hozott fel ételmezt, amit lenről a mentőszolgálatosok küldtek. Kijelentem, hogy Erzsivel semmilyen közelebbi kapcsolatam nem volt, annak ellenére, hogy 1956 november 5-én éjjel egy szobában aludtunk, de rajtunk kívül abban a szobában aludt még egy nővér, egy orvos és egy mentőszolgálatos.” TH V- 142299 54.o.

⁵⁷ TH V-142299 43-44.o.

⁵⁸ TH V-142299 45-46.o.

Nickelsburg 11 óra tájban bement a JOINT-hoz, hogy jövetelének bevallott célját elintézzze, azonban óriási csalódás érte. Nem kapott sem 1800 schilling gyorssegélyt, de még a várólistára sem vették fel. Azt mondták neki, hogy rengeteg igénylő kérését nem tudják teljesíteni, ezért ideiglenesen leállították a segélyezést. Nickelsburg László ekkor nagyon elkeseredett, mert mindössze 20 schilling gyorssegéllyel volt kénytelen távozni.

A csalódással teli eseményeket követően felesége testvéreivel és egyikük vőlegényével találkozott, akikkel együtt ebédeltek. Később sógornője vőlegénye, Kádár Károly fizette ki szállodai szobáját a Münhauzer szállodában.

Nickelsburg, sógora és sógornője akarata ellenére, 1956. december 4-én reggel útnak indult Magyarországra. Busszal Nickelsdorfba ment, ahonnan a délután folyamán 3-4 parasztasszonnyal indult Hegyeshalomra. Innen vonattal Komáromba utazott, ahol eltöltött egy éjszakát, mivel nem volt a vonatnak csatlakozása. Másnap reggel folytatta útját és vonattal érkezett Budapestre.

1956. december 14-én, Budapesten letartóztatták,⁵⁹ de már december 21-én kiengedték azzal, hogy majd felveszik vele a kapcsolatot.⁶⁰

Szabadulása után a szerveződő Bécsi Forradalmi Központ vezetői által küldött futárok keresték fel többször is lakásán.⁶¹ Az erre vonatkozó vallomások azonban egységesen igazolták, hogy első letartóztatását követően már semmiben nem vett részt.⁶² Valószínű, hogy soha nem fogjuk megtudni, mi játszódott le benne azokban a napokban, de kiábrándult, csalódott ember lett. Biztosra vehetjük, hogy nem teljesítette a nyomozók hozzá fűzött reményeit.

⁵⁹ MOL XX-5-h 46.d. 14. kötet 31.o.

⁶⁰ Gondoljunk ÁVH-s múltjára TH V-142299 374.o.

⁶¹ Nickelsburg László 1957. március 21-én Gonda Ignác rny.szds-nak tett vallomásában a következőt mondta: „1956 dec. 22-23. körül felkeresett Balogh László a lakásomon. A feleségem közölte vele, hogy a kislányával együtt lement a fodrászhoz. Balogh László eljött a fodrászhoz és azt mondta szeretne velem beszélni, jöjjen ki. Közöltem vele sietek, mert mindjárt sorra kerülök, de addig elmegyek és veszek kölnit és olajat. Ekkor kimentem a fodrász előtt Baloghra egy taxi már várt és elmentünk a Rákoczi uton egy drogériába. Itt Balogh László bement a kislánnyal, mivel sorban állás volt. Megvette a kölnit és az olajat, ezt kifizettem és vett egy üveg kölnit ajándékba a feleségemnek. Utána taxival vissza vitt a fodrászhoz, ő elment és azt mondta, hogy majd meg fog látogatni. Én megmondtam neki ne látogasson meg, hagyjon nekem békét, mert nem akarok a régi nemzetőrök közül senkivel találkozni.” TH V-142299 50.o.

⁶² Nickelsburg egy 1957-es vallomásában a következőt állította: „1956. december 21.-e utáni napokban a reggeli órákban felkeresett 'Laci' és 'Erzsi' és még egy férfi és egy nő /nevüket nem tudom/ Pár percig tartózkodtak a lakásomon. Azt kérdezték, semmiben nem akarok résztvenni. Közöltem velük, hogy nekem családom van, hagyjanak nekem békét. A 'Laci' azt mondta, rendben van, igazam van. Azóta nem beszéltem velük.” MOL XX-5-h 46.d. 14. kötet 37.o.

Az ellene irányuló vizsgálat második letartóztatásával, 1957. február 11-én elkezdődött.⁶³ Ügyében az első nyomozást 1957. július 10-én zárták le. Első bírósági ítéletére - szokatlan módon - kétfős perben⁶⁴ kerítették sort, amelyben életfogytiglanra ítélték.⁶⁵

1959. november 12-én a jogerős ítéletét töltő Nickelsburg ügyét másodszor is elővették és új nyomozást kezdtek. Perében 1961. július 15-én született ítélet, melyet a Legfelsőbb Bíróság, mint elsőfokú(!) bíróság hozott meg. Nickelsburg Lászlót halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték.⁶⁶ Az ítéletet 1961. augusztus 26-án végre is hajtották.⁶⁷ Ő volt az utolsó, akit az 1956-os forradalom és szabadságharc ideje alatt elkövetett cselekményeiért végeztek ki.

A Pásztorok

A Baross téri forradalmi csoport és nemzetőrség történetének feldolgozásában kulcskérdés a három Pásztor története. Pásztor Géza és Sándor testvérek voltak, a harmadik Pásztor, Gyula, pedig a csoport megszerveződésének korai szakaszától a csoporthoz tartozott. A három ember más-más időben és más okból fontos szereplője az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének és az azt követő eseménysorozatnak. A kutatóknak a három személy cselekményeinek megismerése komoly nehézséget okozhat, kiváltképp azért, mert 1959-60. fordulójáig maguk a nyomozók sem tudták a három személyt beazonosítani annak ellenére, hogy a letartóztatottak vallomásai alapján erre lehetőségük lett volna.

Pásztor Sándor a Baross téri csoport megszervezője, majd első vezetője volt. Meggyőződéses antikommunista. Pásztor Sándort disszidálása miatt a hatóság nem tudta letartóztatni, ezért meglehetősen kevés információnk van személyéről, sőt – sajnos - 1956-os tevékenységéről is.

⁶³ TH V-142299 349.o.

⁶⁴ Vádlott társa a fiatal Barinkai Tibor volt.

⁶⁵ A per részleteit a későbbi fejezetekben részletesen bemutatom.

⁶⁶ TH V- III/1 20.k. 164.o.

⁶⁷ TH V-142299 374/i.

Sándor bátyja, Pásztor Géza sokkal joviálisabb volt a rendszerrel szemben. Saját vallomása szerint 1956-ban csupán néhány alkalommal járt a Baross téren. Akkor is öccsét látogatta meg. A Pásztorok nevét sűrűn megemlítő vallomások miatt került sor letartóztatására is, mivel ő volt az egyetlen, aki Magyarországon maradt a három Pásztor közül. Visszaemlékezése szerint mindhárom Pásztor által elkövetett cselekményekért akarták felelősségre vonni, azonban végül sikerült tisztáznia kilétét. Ennek köszönheti, hogy életben maradt.

Pásztor Géza történetével a megtorlásról szóló fejezetben részletesebben is foglalkozni fogok, mivel az eddig vizsgált személyek közül vele kapcsolatban maradt fenn a legtöbb információ. Az ügyében négy dossziényi anyag született, melyben vallomások, szembesítési jegyzőkönyvek, határozatok mellett a nyomozók munkájába is betekintheünk, amikor a jelentések mellett kihallgatási és operatív tervek, utasítások kerülnek a kezünkbe. A levéltári anyag mellett Pásztor Gézával készített interjú, sőt egy memoár is rendelkezésünkre áll.⁶⁸

A Baross téri parancsnokhelyettes, Pásztor Sándor

A Baross téri csoport egyik megszervezőjéről, disszidálása miatt, kevés információval rendelkeztek a BM. Politikai Osztályának nyomozói. A Baross téri nemzetőrség parancsnokhelyettesével viszonylag későn, 1958 nyarán kezdtek komolyabban foglalkozni a nyomozók. Annyira kevés anyagot sikerült összegyűjteniük, hogy archiváláskor a Pásztor Géza dossziéhez fűzték Sándor anyagát is, így jelenleg annak részét képezi. Disszidálásának köszönhető, hogy a Belügyminisztérium kötelékébe tartozó különböző államvédelemmel foglalkozó osztályok fennmaradt és kutatható anyagaiban Pásztor Sándor Baross téri cselekményeire vonatkozó információk jelentős része szétszórta található meg, elsősorban társai kihallgatási jegyzőkönyveiben. A most ismertetésre kerülő anyag sokkal inkább egy állambiztonsági akció leírása, mint Pásztor Sándor tevékenységének ismertetése, de a Baross tér alapítójának személye fontos annyira, hogy a BM. erőfeszítéseit ismertessem. A

⁶⁸ Kézirat másolata a szerző birtokában.

fiatalabb Pásztor Baross téri munkájáról rendelkezésre álló információkról a különböző fejezetekben számolok be.

Pásztor Sándor vizsgálati anyagának fontos része a személyéről elkészített titkos környezettanulmány. Igazi ritkaságként az anyag része az a tervezet is, amely a környezettanulmány elkészítésekor használt legfontosabb kritériumokat tartalmazza. A Baross tériekkel kapcsolatos levéltári kutatásaim során - a Pásztor testvérek kivételével⁶⁹ - egyetlen személy esetében sem talákoztam olyan dossziékkal, amely a nyomozók mindennapi munkáját ezzel a részletességgel mutatta volna.

A környezettanulmány elkészítése a BM. 6. Hór. Ker. Elh. Alo. munkatársának, Horváth Józsefnek volt a feladata, aki ennek végrehajtására tervet készített, 1958. június 28-ai dátummal.⁷⁰A tervben Horváth József felsorolta azokat a kérdéseket, melyek környezettanulmány elkészítéséhez fontosnak tartott. A Pásztor Sándor egész családjára kiterjedő kérdések elsősorban az „ellenséges” tevékenységet voltak hivatottak leleplezni és rövidítve így szóltak:

1. Hol, kikkel folytatott „ellenséges” tevékenységet,
2. kik tartoznak baráti körébe,
3. azok közül melyikük disszidált, illetve kik tartózkodnak Magyarországon,
4. a kiszököttek közül nem tért-e vissza valaki,
5. kik a nőismerősei.

Horváth a legfontosabb kérdések megfogalmazása után megjegyezte, hogy a feltáró vizsgálat során felmerült személyek tevékenységét szintén vizsgálat alá kell vonni.

Ugyancsak vizsgálat tárgyának jelölte meg Pásztor Gézát és feleségét, valamint azok kapcsolatainak, életmódjának feltérképezését, lakhelyük megfigyelését, sőt annak elemzését is, hogy lehetséges-e a baráti körükbe való beépülés.

A felsoroltakon kívül a tervben a teljes családra, tehát Pásztor Gézára és Gézánéra, Sándorra és Máriára, továbbá édesanyjukra, kiterjedő ún. K. ellenőrzés bevezetését is elrendelte, amely a család teljes levelezésének és csomagjaiknak ellenőrzését jelentette.

⁶⁹ Pásztor Géza esetében ezek a háttéranyagok egyértelműen bizonyítják az ellene folyó eljárás koncepciójás jellegét, ezért perének ismertetésekor ezeket is ismertetem.

⁷⁰ TH V-146720/2 325-326.o.

A felkészülést követő munka eredményeként készült el Pásztor Sándor környezettanulmánya,⁷¹ mely röviden a következőket tartalmazta:

Pásztor Sándor 1936. október 3-án született, szegényparaszti családban. Édesanyja Benke Ilona⁷². Turán nevelkedett az általános iskola befejezéséig, majd az aszódi gimnáziumba járt, ahol 3 évet fejezett be. Nyári szünidő alatt segédmunkásként dolgozott a MÁV-nál. Már fiatalon rendszerellenesen foglalkozott politikával. Nagynénjénél a Szabad Európa rádiót hallgatta, melynek adásaiból jegyzeteket készített, a hallottakról barátaival is beszélgetett. Már 1953 tavaszától rendszeresen bejárt az Amerikai Követségre, ahonnan újságokat, képeslapokat vitt haza.⁷³

1953. július 18-án két barátjával együtt disszidálni próbáltak, azonban Győr környékén letartóztatták őket a határőrök. Pásztor Sándort a Pest Megyei Bíróság 2 év és 2 hónap börtönbüntetésre ítélte.⁷⁴

A vizsgálati anyag alapján egy nagyszabású titkosszolgálati munka lépései bontakoznak ki előttünk, melynek keretében nemcsak környezettanulmányt készítettek, hanem informátorok beszerzését is mérlegelték, sőt a család lakhelyein megfigyelést szerveztek: Turán – édesanyjuk házánál, Budapesten – Pásztor Gézáéknál, Mohácson – Pásztor Máriaénál. T ellenőrzés bevezetését is kérelmezték Sándor⁷⁵ családtagjainál.⁷⁶

Pásztor Sándor anyagában egy informátori jelentést is találhatunk, akit Sándor testvére Pásztor Mária mellé szerveztek be. Az „Urbán”⁷⁷ fedőnevű informátor jelentésében már nemcsak a történéseket, a levelezéseket ismerhették meg a nyomozók, hanem kísérletet tettek arra, hogy az informátor valamilyen betegségére hivatkozva kérjen gyógyszert Mária külföldön élő testvérétől, Sándortól. A szükséges levelet, hogy biztosan kijusson, az informátor hajós ismerőse vitte volna külföldre.

Az „Urbán” fedőnevű informátor foglalkoztatását Radnay Imre őrnagy végezte. Mivel az informátor véleménye az volt, hogy gyakrabban tudna beszélni Pásztor

⁷¹ Információt adták: Benkó Mihály munkásőr szds., Tulzor József lakos, és Rácz István volt informátor.

⁷² A környezettanulmány foglalkozott szülei osztályszármazásával, a család helyzetével, politikai hozzáállásukkal, mely utóbbiról megállapítják, hogy passzív. Megállapították, hogy Pásztor szülei külön éltek, apjuk részegeskedése és erőszakossága miatt. Megállapítják, hogy édesanyja erős klerikális befolyás alatt áll, rendszeresen eljár templomba.

⁷³ TH V-146720/2 323.o.

⁷⁴ Jellemző a nyomozók alaposágára, hogy két barátját, akikkel Kanadába indultak, Gregus Mihályt és Gólya Gábort felkutatták, esetleges kihallgatásuknak azonban nem maradt nyoma, bár feltételezhető.

⁷⁵ Az elhárító tiszt beszerezte a Pásztor Sándor egy korábbi kihallgatásáról 1955. május 31-én készített jegyzőkönyvet, melyben az Amerikai követségen tett látogatásáról faggatták. Ebben egy Kanadában élő rokonuk magyarországi házával kapcsolatos ügy részletei mellett azt is bevallotta Sándor, hogy a börtönben hallott arról, hogy be lehet járni a követségre.

⁷⁶ TH V-146720/2 331.o.

⁷⁷ Nem azonos Tóth Urbánnal.

Máriával (Klieberné), ha az visszakerülhetne korábbi munkahelyére, ezért azt elintézték neki.⁷⁸ Az informátor minden lépését ellenőrizve igyekeztek elérni, hogy Mária az informátor hajós ismerősének mondott nyomozón keresztül küldjön levelet Pásztor Sándornak Bécsbe. Továbbá, hogy az informátor Mária ajánlásával fel tudja keresni Pásztor Gézát, annak budapesti lakásán.

Radnai őrnagy 1958. szeptemberi feljegyzésében azt a feladatot szabja az informátornak, hogy próbáljon puhatolózni az öccse által külföldre vitt anyagokról, illetve beszéljen neki arról, hogy miért nem hívja öccsét haza, biztosan ő is amnesztiát kapna.⁷⁹

1958. október 28-án már részletes jelentés született a BM Határőrség Országos Parancsnokság Elhárító Osztályán Pásztor Sándor ügyében elindított vizsgálatról.⁸⁰ Az ügy kapcsán a legfontosabb kérdés továbbra is az volt, hogy Pásztor Sándor milyen anyagokat vitt külföldre. Attól tartottak ugyanis, hogy a külföldre vitt dossziékat valamelyik minisztériumból hozta el a forradalom alatt.

Ebben a jelentésben írtak arról is, hogy az informátorok szerint Pásztor Géza is jelentős szerepet vállalt a Baross téri csoportnál. Megállapították azt is, hogy Pásztort korábban mint ügynököt alkalmazták, azonban 1956. előtt foglalkoztatás hiányában leépítették.⁸¹

A hazai állambiztonsági tevékenységen kívül tervet készítettek Pásztor Sándorral, bécsi tartózkodási helyén történő kapcsolatfelvételre. Ebben a tervben részletezték⁸² az ügybe bevont újabb ügynököknek a munkáját. A bécsi titkosszolgálati akcióról „Széphelyi” fedőnevű ügynök jelentéséből készített kivonatból értesülünk.⁸³

„Széphelyi” 1958. november 5-én ért Bécsbe, ahol sikerült a lágerben üzenetet hagynia Pásztor Sándornak, akivel végül létre is jött a találkozó. Az ügynök átadta a Pásztornak küldött könyvet, és hosszabban elbeszélgettek, majd „Széphelyi” visszatért a hajóra. Legközelebb december 4-én találkoztak, amikor Pásztor Sándorral mindössze fél órát tudtak csak beszélni. A „Széphelyi” akció végül jelentős eredményt nem hozott.

⁷⁸ TH V-146720/2 333.o.

⁷⁹ TH V-146720/2 398.o.

⁸⁰ TH V-146720/2 341-345.o.

⁸¹ TH V-146720/2 344.o.

⁸² TH V-146720/2 349-351.o.

⁸³ TH V-146720/2 352-357.o.

Pásztor Géza

Pásztor Géza⁸⁴ ugyan nem töltött be jelentős szerepet a Baross téri csoportnál, de Pásztorok összekeverése miatt, testvéreire, a csoportot alapító Sándorra tekintettel, a nyomozók látókörébe került. Esetéről a második vizsgálatot lezáró per kapcsán még szó lesz. A BM. nyomozói az 1956-os események alatti tevékenységéről részletes feltáró munkát végeztek, de a késői nyomozás eredményei, főleg a dátumokat tekintve csak fenntartásokkal fogadható el.

Pásztor Géza a forradalom kitörésekor a Vasutas Szakszervezet Területi Bizottságán dolgozott. 1956. október 23-án este családjával kiment a Hősök terére és végignézte a történeteket. Másnap, október 24-én munkahelyén lázító beszédet tartott a miniszter és a szakszervezett főtitkára ellen.

Október 25-én⁸⁵ elment a Baross tér 19-be, hogy öccsét, Pásztor Sándort, meglátogassa. Vallomása szerint ekkor mindössze 10 percet volt a Baross téren.

Négy nappal később, október 29-én délután ment ismét a Baross térre. Ekkor közölte, hogy értekezletre mennek és megkérte, hogy addig helyettesítse. Elmondás alapján egy volt horthysta rendőr törzsőrmestert felvett a csoportba és a Keleti pályaudvar felügyeletével bízta meg. Felkereste egy ismeretlen személy egy röplappal is, melynek sokszorosítását engedélyezte. A röplap október 23-át méltatta és további harcra buzdított.

Öccse 17 óra körül érkezett vissza az értekezletről⁸⁶ és egy papírt mutatott Király Béla aláírásával, hogy megbízzák egy zászlóalj felállításával a Baross téren.

1956. október 30-án 8.30-ra ment dolgozni a Fiumei úti központba. Délután 15 órakor Nagy László kollégájával indult haza a Köztársaság téren keresztül. A harcba nem avatkozott bele. Másnap munkahelyén volt.

A Baross térre november 2. vagy 3-án ment legközelebb, mivel öccse akkor nem volt bent, a parancsnoki szobában várakozott. Két BM-es dolgozót vittek hozzá, akiket

⁸⁴ 1932-ben született Turán. Apja főkalauz volt a MÁV-nál. Két testvére volt, Mária és Sándor. Iskoláit Hatvanban végezte 1948-ban 5 gimnáziumi osztályt végzett el. 1948-49 között a MÁV pályamunkása, 1950-1957. februárjáig a MÁV szakszervezeti központjában dolgozott. 1956 júliusában feleségül vette Bucher Gizellát, és egy fiúgyermekük született.

⁸⁵ A késői nyomozás (második vizsgálat) eredménye a dátumozás koncepcióhoz igazítása. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján csak feltételezéseket alkothatunk az események idejére vonatkozóan, ezért itt a Pásztor dosszié adatait közlöm.

⁸⁶ Király Béla október 30-án érkezett a Deák térre, ezért valószínű, hogy Pásztor emlékeiben összekeveredtek a különféle megbeszélések és tárgyalások időpontjai, illetve eredményei.

kihallgatott és fegyveresekkel a kultúrteremben őriztetett. Később kikísérte és elengedte őket.

1956. november 4-én és 5-én lakása pincéjében tartózkodott. Annak ellenére, hogy cselekményei nem voltak sem lényegesek, sem súlyosak, a megtorló hatalom súlyosan megbüntette. Ügyét a későbbiekben tovább követem.

Pásztor Gyula, a rejtélyes parancsnok

Pásztor Gyula, mint Baross téri parancsnok több levéltári forrásban is szerepel. Érdekes módon azonban egyetlen levéltári forrást sem találtam arról, hogy parancsnokként milyen konkrét tevékenységet végzett, emiatt sokáig nem is tartottam Baross téri parancsnoknak. Ezt az elméletet igazolta és egyben cáfolta is, hogy a Pásztorokat folyamatosan keverték a nyomozások során. Az alcímben – a levéltári források hiányosságára utalva – ezért neveztem Pásztor Gyulát rejtélyes parancsnoknak.

A Pásztor Gyulával kapcsolatos nyomozói tevékenység hiányosságainak még egy fontos, racionális oka volt: az ún. Bécsi Forradalmi Csoport. Az 1956 végére már dolgozó BM. Osztályok kiemelten fontos ügyként kezelték a hazai forradalmárok külföldi kapcsolatait. A forradalom esetleges „imperialista” országok által történő támogatása, illetve az „imperialista” kémügyek felgöngyölítése nemcsak a kémelhárítás, hanem a propaganda-osztályok számára is új kapukat nyitott. Érthető tehát, hogy Pásztor Gyula személyével és munkájával kapcsolatban miért koncentráltak szinte kizárólag az ún. Bécsi Forradalmi Csoportra⁸⁷, melynek megbízásából meghatározott feladattal futárok érkeztek Magyarországra.

Pásztor Gyula Baross téren betöltött parancsnoki tevékenységére vonatkozó csekély számú vallomás jóformán csak annyit rögzített, hogy Pásztor Gyula Nickelsburg László egyik helyettese volt. Nickelsburg saját⁸⁸, a Baross tériek ügyében folytatott második nyomozás során tett vallomásában⁸⁹ beszélt arról, hogy Balogh László mellett Pásztor Gyula volt az a személy, aki a csoport katonai mintára történő

⁸⁷ A bécsi kezdeményezésről a volt recski fogoly, Kiss Dániel egy személyes beszélgetésben elmondta, hogy tagjait „megélhetési forradalmároknak” tartja.

⁸⁸ Nickelsburg 1960. június 21-én tett vallomása több pontban is eltér az 1957-es első nyomozás során felvett vallomásától.

⁸⁹ MOL XX-5-h 16.k. 46.d. 15-16.o.

megszervezésében segédkezett a kirendelt katonatiszteknek. Pásztor Gyula volt, aki a 1956. november 2-án reggel századok szakaszok szerinti rendben felsorakoztatta a Baross téri nemzetőröket. Nickelsburg ezen a szemlén tartott beszédet a nemzetőrség elveiről, működéséről. Nickelsburg egy másik vallomásában még annyit említett meg Pásztor Gyulával kapcsolatban, hogy Pásztor Sándorral együtt parancsnokhelyettesként önállóan hozhatott döntéseket, adhatott ki utasításokat.

Pásztor Gyula Baross téren betöltött egyéb parancsnoki tevékenységéről egyéb levéltári forrást nem találtam kutatásaim során. Elgondolkodtató, hogy Pásztor Gyulát a Herczegh Benjamin és társai perben már nem is említették parancsnokhelyettesként.

A Péterfy Sándor utcai kórház

Mint már korábban utaltunk rá, a „Baross téri nyomozás” voltaképpen a Bécsi forradalmi csoport elleni vizsgálattal kezdődött el. Ez a csoport kifejezetten nem a Nickelsburg vezette felkelő csoporthoz kapcsolódott, bár annak több tagját érintette. A „bécsiektől” egyenes út vezetett viszont a Péterffy Sándor utcai kórházban tevékenykedő forradalmárokhoz, és annak egyik részét képezte a Baross tériek csoportja.

A Péterfy Sándor utcai kórház története több ponton is kapcsolódik a Baross tériek '56-os események alatti tevékenységéhez. 1956. november 4-ig szoros együttműködés volt a kórház és a Baross téri felkelők között, melynek legfontosabb eleme az élelmiszerellátás volt. A nemzetőrök a kórházhoz irányították azokat vidékről érkező élelmet szállító teherautókat, melyek a Baross téren keresztül közelítették volna meg a belvárost. A kórház cserébe kiegészítette a Baross tér élelmezését, melyet a nemzetőrök helyi konyhája nem tudott volna biztosítani. A vidékről érkezett rabok ruházatát a kórházban található Vöröskeresztes raktárból biztosították. A második szovjet intervenciót követően a Baross tériek legnagyobb része a Péterfy Sándor utcai kórház alagsorába költözött, de hamarosan más felkelőcsoportok tagjai is ott találtak menedéket. Néhány napig a Baross téri vezetők még a kórházból irányították a környékbeli harcokat, de a más csoportokkal való keveredés és a harcok ellehetetlenülése miatt ez egyre kevésbé volt jelentős. A fegyveres harcok helyett a

kórházban maradó szervezkedők egyre jelentősebb szerepet töltöttek be a kibontakozó fegyvertelen ellenállás történetében.⁹⁰ A későbbi ügyek szereplői is a kórházban találkoztak egymással, akik közt nem kevésbé ismert nevek vannak, mint pl. Tóth Ilona, aki a Domonkos utcai szükségkórház vezetésével lett megbízva, vagy magával Kádárral is kapcsolatot kereső, baloldali Angyal István, vagy a később nagyon aktív szervezőtevékenységet végző Csontos Erzsébet és még sorolhatnánk. Az ún. Bécsi Forradalmi Csoport későbbi szervezői is itt ismerkedtek meg egymással, akik disszidálásukat követően bécsi szervezetükkel komoly fejtörést okoztak a hazai elhárításnak.

A felsoroltak alapján talán érzékelhető, hogy a kórház történetének kutatása az '56-os események feldolgozása szempontjából fontos terület, melyet jelenleg csak annyiban érintek, amennyire a Baross tériek történetéhez kapcsolódik. A kórház történetének kutatása ugyanakkor alkalmas arra is, hogy más forrásokból származó információkat ellenőrizzünk; igazoljunk vagy cáfoljunk eseményeket, adatokat. Ellenőrizni tudjuk pl. a forradalmárok létszámát a konyháról kiadott élelem alapján. Cáfolhatjuk azokat propaganda szerepet betöltő későbbi vádakat, hogy ávosokat gyilkoltak volna a kórházban vagy nem részesítették volna őket rendes ellátásban.

A forradalom hatása a kórházban

1956. október 23-a után, a harcok következtében jelentős számban emelkedett a kórházi ellátásra szorulóknak száma. A rendkívüli állapotokra tekintettel számos intézkedést hoztak az ellátás biztosítása érdekében. Ilyen volt a mentőszolgálat létrehozása, és az orvosok átcsoportosítása is a kevésbé fontos osztályokról. A kórházban a mentőszolgálatosok megjelenése jelentős változásokkal járt. Mivel az orvosok munkájuk ellátásával voltak leginkább elfoglalva, a kórházban kettős vezetés alakult ki. Egyrészt megmaradt a kórházi életet irányító orvos vezetés, másrészt létrejött a mentőszolgálatosokat felügyelő irányítás. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy mindkét vezetésre nagy hatással volt a forradalom eszmeisége. Lássuk tehát, hogyan nézett ki a kórház irányítása ebben az időszakban.

⁹⁰ Érdemes ismét egy pillantást vetni a munkám elején közölt ábrára, mely a Péterfy Sándor u. kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügye címet viseli. (lásd 12.o.)

A kórház vezetése Dr. Radó Sándor⁹¹ kezében volt. A forradalom alatti állapotokról az ő vallomásából lehet összefüggő információkat szerezni. Hivatalosan a kórházi vezetés a következőképpen nézett ki: „ 1956. január közepén Dr. Strasser, az akkori igazgató főorvos titkár ajánlatot tett nekem arra, hogy vállaljam el az ő jelenlegi beosztását miután őt áthelyezték az Állami Ellenőrzési Központba. Dr. Strasser ajánlatára felkerestem Dr. Lendvay József igazgató főorvost, akivel abban állapodtunk meg, hogy az igazgató főorvos titkári beosztást elvállalom, de egyidejűleg a napi három óras fogszakorvosi rendelésemet is megtartom. [...] Dr. Lendvay József az igazgató főorvos titkári munka, illetve jogkörömet az alábbiakban jelölte meg: feladatom a kórház fenntartó részlegek, építkezések, valamint a gazdasági vonal irányítása és ellenőrzése. Ezenkívül a bel- és külföldi gyógyszerek beszerzése, azok felhasználásának ellenőrzése. Előfordult azonban az, hogy Dr. Lendvay távollétében automatikusan én irányítottam a kórházat.”⁹²

A forradalom hatása alól természetesen a kórházban dolgozók sem vonhatták ki magukat. A kórházi Forradalmi Bizottság alakítása szakszervezeti⁹³ utasításra (!) történt. Az Üzemi Bizottság elnöke október 26-27-én kereste meg Dr. Radót és már egy kész listát is mutatott, mely a szakszervezet szerint alkalmas lett volna, hogy a Forradalmi Bizottság tagjait abból válasszák. A szakszervezet funkcionáriusai ismertették is a listát a dolgozókkal. Az osztályok által megválasztott küldöttek azonban nem a listából választották meg a tagokat.⁹⁴ A megválasztott Forradalmi Bizottság ennek ellenére „józan” emberekből állt. Egyes tagok a kórház pártbizottságának is tagjai voltak. (pl. Nyárádi) Később a nyomozás folyamán Dr. Radónak felrőtták, hogy nem egyeztetett a pártszervezettel és a végrehajtó bizottsággal. Ez azonban lehetetlen lett volna, mivel közülük a legtöbben nem is tartózkodtak a kórházban.

Az október vége felé ideiglenes jelleggel megválasztott Forradalmi Bizottság (az állandó bizottság megválasztása november végén lett volna) két alkalommal ülésezett.

⁹¹ Dr. Radó Sándor 1904-ben született Miskolcon zsidó családban. Édesanyja Perlberg Róza. Debrecenben és Olaszországban végezte orvosi tanulmányait. 1926-1939 között Olaszországban dolgozott sebészként. 1940-1942 a miskolci kórházban orvos, majd 1942-1943 Ukrajnában munkaszolgálatos volt. 1943-1944. márciusáig a Szabolcs utcai sebészetben dolgozott. Ezután ismét munkaszolgálatra hívták be és Dachauba került. 1945-ben szabadult. 1946-tól volt az MDP tagja. Szintén 1946-tól Országos Társadalombiztosítási Igazgatóság orvos. A Péterfy Sándor utcai kórház MDP végrehajtó bizottságának tagja volt.

⁹² TH V-142229/14 122.o.

⁹³ A párt megpróbált az események élére állni.

⁹⁴ Felelősségre próbálta vonni a hatóság Dr. Radót, mivel nem a Pártvégrehajtó Bizottság, párttitkár által demokratikusnak titulált embereket választották meg. Azonban a pártfunkcionáriusok legtöbbször be sem ment a munkahelyére. TH V-142229/14 115.o.

Az első alkalommal megválasztották az elnököt és az operatív bizottság tagjait, akik Dr. Misura, Dr. Litvai, Dr. Bársony, Karafanda és Nyárádi főgépész helyettesek voltak. A bizottság vezetőjének Dr. Misura Tibor főorvost, a kórház megbízott igazgatójának pedig Dr. Melly Sándor⁹⁵ orvost választották, aki nem vett részt a kórház irányításában, ami így továbbra is Dr. Radó kezében maradt. Ezen az ülésen megerősítették a szakmai vezetőket állásukban.

Az operatív bizottság feladatául az igazgatás munkájának támogatását jelölték meg. A második ülésen szociális jellegű dolgokról volt szó. Létrehoztak egy bizottságot a kárt szenvedett kórházi dolgozók megsegítésére, és egyet a kórházi dolgozók élelemellátására. Előbbi vezetője Dr. Lambrecht, utóbbié pedig Karafanda lett, aki a rendelőintézet statisztikusa volt.⁹⁶

Az öt tagú operatív bizottság,⁹⁷ melynek a feladata az igazgatás munkájának támogatása volt, háromszor ülésezett. Szakmai kérdésekkel foglalkozott, pl.: rendelés megindítása, káderlapok kiadása, Vöröskereszttel való kapcsolatfelvétel. Események utáni jutalompénzek elosztása (!), ill. idegen elemek eltávolítása.(november 10-e után) Felmerült egyes kórházi dolgozók elbocsátása is, de ezt elvetették, mert a Forradalmi Bizottság ilyen kérdésekben nem döntött.⁹⁸

Az önkéntes mentőszolgálat

Az 1956. október 23. után, a harcok következtében jelentős számban emelkedett a kórházi ellátásra szorulóknak száma. A rendkívüli állapotokra való tekintettel számos intézkedést hoztak az ellátás biztosítása érdekében. A mentőszolgálat létrehozása egyike volt ezeknek, melyet a kórházi vezetés – az Országos Mentőszolgálat feladatainak részleges átvállalásával - a betegszállítás megoldására tett. Mentőszolgálatra Dr. Radó Sándor megbízott igazgató felhívására sokan jelentkeztek. Havi 650 forintos bért,

⁹⁵ Dr. Melly II/3-as ügyszórály jelentése szerint „hortysta honvéd őrnagy” volt, akit valószínűleg ezért, el is tiltottak a praktizálástól. Kinevezését az ebben illetékes Fővárosi Tanács XII. ügyszórályáról dr. Vikol János helybenhagyta.

⁹⁶ TH V-142229/14 115-116.o.

⁹⁷ Nem ugyanaz az ötos bizottság, melyet a hatóságok 1957-től üldöztek. T.i. a bécsi forradalmi központ nagyon igyekezett egy ilyet létrehozni Magyarországon. A bizottság forradalmárokból állt volna és feladata a harcok után megmaradt fegyveresek központi irányítása és a szórályok szerkesztése stb., továbbá olyan megbízólevél a bécsiek részére, amely alapján további támogatásért fordulhattak volna a nyugati hatalmakhoz a disszidált forradalmárok.

⁹⁸ TH V-142229/14 117.o.

szállást és étkezést kaptak. Az önkéntesek vezetésével Dr. Lambrecht Miklóst bízták meg, aki ellátta őket ideiglenes igazolvánnyal⁹⁹, irányította és ellenőrizte munkájukat, illetve kimutatást készített róluk aszerint, hogy ki melyik gépjárművel végeztet mentőszolgálatot.¹⁰⁰ A mentőszolgálatosok a kimutatás alapján kaptak étkezési jegyet a kórházban. Az étkezési jegy szolgált volna arra, hogy csak a betegek és az ott dolgozók kapjanak élelmet a kórházból. Talán jól jellemzi az állapotokat, hogy ez a próbálkozás teljesen eredménytelen volt.

A mentőszolgálatosok elhelyezése a „H” épületben történt, a 14-es kapu közelében. A mentéshez szükséges gépjárművek is ebben az időben kerültek a kórház területére. A gépkocsi ügyekben Dr. Jakó Géza¹⁰¹ segített Dr. Lambrechtnek.¹⁰² Dr. Bársony István¹⁰³ szerint két csoport volt: az egyik az ellátó csoport, melynek a kórház ellátása volt a feladata, a másik a gépkocsi csoport, amely személy- és áruszállítással foglalkozott. Az elsőt Dr. Jakó Géza, a másodikat Dr. Lambrecht irányította.¹⁰⁴

A kórházban a mentőszolgálatosok megjelenése jelentős változásokkal járt együtt. Felügyeletük nem volt zökkenőmentes annál is inkább, mert a fegyveres összecsapások miatt a betegek száma jelentősen megnőtt, ezáltal a betegellátás a kórházi dolgozók figyelmét lekötötte. A zavaros viszonyokat „kihasználva”, a mentőszolgálatosokkal együtt jelentek meg az első fegyveresek is a kórházban.

Az első fegyveresek érkezéséről Dr. Radó a következőképp számolt be: *„Először Tóth fhdgy. jött a kórházba. Leszerelt katonatisztnek mondotta magát. Debrecenbe akart menni. Menedéket kért addig még haza indulhat. Megbíztuk a kapuellenőrzéssel és a kórházon belül a fegyveresek ellenőrzésével. Tóth október 24-én jött a kórházba. Illés Béla volt Tóth helyettese, erről én nem tudtam, Tóth nevezte ki.”*¹⁰⁵ A fegyveresek a XIV-es épület magasföldszintjén rendezkedtek be a könyvelés és a személyzeti előadó üres helyiségeibe. Őket bízták meg a gépkocsik felügyeletével és a kórház őrzésével. A fegyveresek révén idővel a kórházban kettős vezetés alakult ki.

⁹⁹ TH V-142229/14 124.o.

¹⁰⁰ TH V-142229/14 124.o.

¹⁰¹ Dr. Jakó Géza segédorvos volt a gépészeti osztályon. 1956-ban kint volt Bécsben a gégszeti világkongresszuson. A forradalom alatt az ún. Ellátó csoport vezetője. A novemberi események alatt őt delegálja a kórház a Vöröskereszthez. Kint járt Bécsben, ahonnan élelmet és gyógyszert hozott. Később disszidált.

¹⁰² TH V-142229 237.o.

¹⁰³ Dr. Bársony István 1913-ban született értelmiségi családban. Édesanyja Sropper Izabella Terézia. 1942-től az egyesülésig az SZDP, majd az MDP tagja. A kórház gazdasági igazgatója volt. Vallomásában találunk gazdasági adatokat, melyekből következtethetünk a kórház által élelmezett nemzetőrök létszámára.

¹⁰⁴ TH V-142229 35.o.

¹⁰⁵ TH V-142229/14 96.o.

Gépkocsi kimutatás 1956. nov. 8-án.

436/4

Scheffer Jakab 15 Pobeda
 Vass Gyula Judit 4 BMW
 Fűsz Gyula 18 Opel
 Jzatmári Sándor 53 Pobeda
 Rau Frigyes 85 "
 Borbély Márton 87 "
 Baranyai László 35 "

Varga Ivan
 Szoftan János (Balmazi Tibor t) Munkai pénz All-11 011007
 Veres András
 Göbölös Jenő

Szellner Loránd
 Jakabffi Ernő 92 Pobeda t
 Vadnai Gyula
 Gassó Erzsébet 63 Pobeda
 Rekop Tibor 54 "
 Kővári Tivadar ② 41 BMW
 Rausch Otto 68 T-plan
 Vida József 42 Pobeda
 Farkas József Pobeda
 Domoszlai Jenő 51 "
 Vándor János 91 Zisz.

Dittenhoffer Endre
 Szabó Lászlóné — 7179 r.n. melléti
 Soos István
 Nusszbaum Péter
 Szigeti Lászlóné
 Gödör Ilona
 (Lénárt János: 0 m) Nagy László

Nyitott teherkocsik

Csömöri Kálmán ⑫ 81 Csepel
 Sipos András 46 "
 Szigeti László 67 "
 Schuszterv Ferenc ⑮ 61 Zisz 4t.
 Kárpátffi László ③ 49 Csepel
 Szabó Ferenc ④ 69 "

Burján Tibor
 Ferenci Mátyás
 Firon Bendegus
 Szalai Anna

⑭ Poljoda melletti
 Kézváltó

Csukott 2 tonnás teherkocsik

Nagy Gyula FEM 75 Phenomén
 Kidlics János 72 "
 Fóti István 42 "

Csorba József
 Juhász Imréné

Tartalék vezetők kocsikkal

Koncz István 36 Pobeda
 Juhász Sándor 21 Mercédész
 Erdei István 84 Phenomén 2t.
 Varga Szabolcs 91 Pobeda
 Tóth Tamás 72
 Grács Mihály ⑯ 87 Csepel

Janiga András

- ⑤ Poljoda (László)
- ⑥ Szabolcs (vagy más...)
- ⑦ Ifa furgon 1t-s
- ⑧ Mercedes (Borbély...)
- ⑨ JB 431 Fiat
- ⑩ At. 369 Poljoda (vagy...)

⑪ PP 972 (vagy...)

- ⑫ Poljoda melletti (vagy...)
- ⑬ Zisz melletti A 233 Nagy László 239

Magyar Országos Levéltár

3. ábra Dr. Lambrecht Miklós által készített gépkocsi-nyilvántartás

A megtorlás

A szovjet csapatok nyomában Magyarországra visszatérő Kádár János 1956. november 4-én még büntetlenséget ígért a forradalom résztvevőinek. A szabadságharc leverését követően a belpolitikai helyzet megszilárdítása érdekében tett – egyébként eredményes – lépésekkel együtt nőtt az igény a visszavágásra. 1956. november 26-án a nyilvánosság felé tett rádiónyilatkozatokban még az amnesztiáról beszéltek, miközben a színpalak mögött már egyre jobban körvonalazódott a megtorlás. A november 16-ai MSZMP Ideiglenes intézőbizottsági ülésen a kínai nagykövettel folytatott beszélgetését követően a következő irányelvet fogalmazta meg a jelenlévő elvtársainak: „A diktatúrának az ellenforradalom felé mindig és rendszeresen érvényesülnie kell. Most a jelenlegi helyzetben a diktatúrán van a hangsúly.”¹⁰⁶ Kádár az ideiglenes testület november 26-ai ülésén már határozottabban fogalmazott: „Sokan félnek a letartóztatásoktól. Megmondom, van okuk rá, mert sokan érzik, hogy ludasak. (...) Mi nem akarunk bosszúhadjáratot vezetni, (...) de amíg rend nem lesz, kemények leszünk.”¹⁰⁷ A megtorlást egyértelművé tette Kádáréknak az az 1956. december 5-én megjelent határozata, amely a történeteket ellenforradalomnak minősítette.

Már november közepétől elkezdődött a rendcsinálás és a megtorlás rendszerének kiépítése, melynek legfontosabb lépéseit a jogi intézményrendszer átalakítása – beleértve az ügyészi és bírói testületeket is - és új karhatalom felállítása jelentette. A hosszú folyamat során a megtorlást irányító legfontosabb szervként felállítottak egy operatív bizottságot,¹⁰⁸ melynek Biszku Béla, Belügyminiszter, Nezvál Ferenc Igazságügy miniszter, Szénási Géza Legfőbb Ügyész és Domokos József Legfelsőbb Bíróság Elnöke voltak a tagjai. Az operatív bizottság politikai vezetők és szovjet tanácsadók kérései szerint végezte munkáját. Horváth Miklós kutatásaiból kiderül, hogy a BM. ORFK. Politikai Nyomozó Főosztálynak vezetője, Szalma József minden személyre és eseményre vonatkozó információt elküldött Biszku Bélának, aki ezt

¹⁰⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei (továbbiakban: IVT) I, 1956. november 11. – 1957. január 14. Bp., 1993. Intera Rt. 63.o. Sorozatszerkesztő: Balogh Sándor. Szerkesztette és a jegyzeteket írta: Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente. Közli: Zinner Tibor: A Kádári megtorlás rendszere, Hamvas Intézet, 2001, Budapest (továbbiakban: Zinner). 39.o.

¹⁰⁷ Zinner i.m.39.o.

¹⁰⁸ Horváth Miklós, Tulipán Éva: In memoriam 1956 Zrinyi Kiadó, Budapest, 2006. (továbbiakban: Horváth – Tulipán) 77.o.

követően meghatározta az eljárások legfontosabb irányát és gondoskodott az ügyekben közreműködő nyomozati, ügyészségi és bírósági szervek együttműködéséről.

A megtorlás végrehajtása jelentős mértékben függött a végrehajtó személyek hozzáállásán. Az megtorlással már több ismert történész is foglalkozott¹⁰⁹, ezért munkámban az állomány tagjai által később született értékelést ismertetem, melyben számos olyan fontos kérdés említésre kerül, mint például a forradalmárok közé beépült hálózati személyek kérdése, vagy az állomány állapota az események alatt és azt követően. A szervezeti átalakítást követően a korábbi állambiztonsági szerveket a BM. alá helyezték. A Politikai Nyomozó Osztály Baross tériekkel kapcsolatos nyomozást végző személyek életrajzaiból kiderül, hogy a BM. állomány jelentős része a Rákosi diktatúra Államvédelmi Hatóságánál már korábban bizonyította rátermettségét. Sokukat az események résztvevőivel történő leszámolást követően az állományból elbocsájtották. Az állomány állapotáról és az elért eredményekről is tanúskodik az a - belső használatra szánt belügyminisztériumi anyagban található - tanulmány, mely alapján képet kaphatunk arról, hogyan értékelték saját 1956-os tevékenységüket a különböző főcsoportok munkatársai.

Az önértékelés megismerése előtt néhány mondatban az elért „eredményekről”: Az 1956-os eseményekben történt részvétel miatt kivégzett áldozatok száma 229¹¹⁰ fő.¹¹¹ A letartóztatottak és kivégzettek¹¹² meghatározó része osztályhelyezete szerint nem osztályidegenekből, hanem pontosan annak a munkásosztálynak a rétegeiből származott, akiknek nevében a kommunisták a hatalmat gyakorolták. Ezzel lehet cáfolni a kádári propaganda állításait, amely restaurációról és fasiszta veszélyről beszélt. A kivégzéseknél megfigyelhető „szemet szemért” elv érvényesülésével kapcsolatban Horváth Miklós Kádárt idézi, aki az 1985. szeptember 25-én Moszkvában folytatott megbeszélésen a következőt mondta Gorbacsovnak: „Hoztunk szigorú rendelkezéseket is, kb. 280 emberre szabtuk ki halálos ítéletet a törvény értelmében. A bíróságok munkájába a párt nem avatkozott be,¹¹³ de amikor a halálos ítéletek száma elérte az

¹⁰⁹ Közülük Zinner Tibor, Horváth Miklós, M. Kiss Sándor, Kahler Frigyes és Tulipán Éva nevét említem.

¹¹⁰ Zinner Tibor 367 főt említ, melyekből egyértelműen '56-os ügyben 229 fő a kivégzett. Zinner 421.o.

¹¹¹ Horváth - Tulipán 81.o.

¹¹² A kivégzettek közül mindössze 16 fő (7 %) tartozott ellenséges osztályba, a többi kivégzett osztályhelyezete a következő volt: 10 fő középparaszt, 19 fő szegényparaszt, 28 fő agrárproletár, 23 fő alkalmazott tisztviselő vagy értelmiségi, 28 fő kisiparos vagy iparos, 8 fő szolgáltatásban dolgozó, 9 fő vasutas, 54 fő munkás, 9 fő segédmunkás volt. Cseh Zita és Szakolczay Attila kutatásait Horváth Miklós idézi. Horváth – Tulipán I.m.82.o.

¹¹³ Horváth Miklós az idézetben megjegyezte, hogy Kádár hazudott, utalva a megtorló gépezet folyamatos politikai irányítás alatt álló működésére. I.m. 81.o.

ellenforradalmi eseményekben ártalmatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le...”¹¹⁴

Miközben a BM és a bíróságok a párt elvárásainak igyekeztek megfelelni a társadalom előbb félelemtől vezérelve, később apatikusan, de elindult a Kádár János által kijelölt konszolidációs úton. Ahogy a korszak egyik szemtanúja fogalmazott az 1963-as amnesztiarendelet után, „A hatvanas évek közepén Kádár kompromisszumot ajánlott a megalázott és totálisan megvert országnak, mely joggal úgy érezte, hogy nincs már vesztenivalója. Gazdasági és politikai reformokat ígért, ha a lakosság legitimnek ismeri el uralmát, és tiszteletben tartja az ezt biztosító tabukat. Az ország elfogadta ezt a kompromisszumot, Kádár pedig, szűkre szabott lehetőségei között, betartotta ígéretét. Csakhogy ez a kompromisszum – kétségtelen eredményei ellenére – árulásra épült, virágzó kertecskéink a bennük elkapart hulláktól voltak termékenyek. Így hát a szóban forgó kompromisszumot édeskés illat lengte körül. Mivel azonban egyetlen közösség sem élhet tartósan rossz lelkiismerettel, a lakosság elemi érdekévé vált, hogy elfelejtse e szag forrását, sőt lehetőleg szaglását is elveszítse. Néhányan odáig jutottak, hogy az illatot a kert rózsáinak tulajdonították.”¹¹⁵

Belügyminisztériumi értékelés az állambiztonsági munkáról

„Történeti hűséggel, politikai felelősséggel” című BM. kiadványban jelent meg az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága 1982. június 16-án megtartott elméleti tanácskozásán, az Állambiztonsági szekcióban elhangzott beszédek, előadások anyaga. A tanácskozáson az 1956-os események kapcsán elemezték az állambiztonsági szervek munkáját, sorra vették az akkor végrehajtott feladatokat és a végrehajtásuk eredményeit.

„Véget kell vetnünk az ellenforradalmi elemek garázdálkodásának! Ütött a cselekvés órája!”¹¹⁶ idézte a Kádár kormány 1956. november 4-ei felhívását Harangozó Szilveszter rendőr vezérőrnagy megnyitó beszédében. Harangozó szerint a Nagy Imre kormány intézkedései miatt kialakult bizonytalanság után üdítően hatott a kádári

¹¹⁴ U.o. 81.o.

¹¹⁵ In.: Eörsi István Emlékezés a régi szép időkre Napra-Forgó Kft., 1988. 17.o.

¹¹⁶ Történeti hűséggel, politikai felelősséggel BM. könyvkiadó, 1985 5.o.

felszólítás minden kommunista számára, de különösen az államvédelmi munkával foglalkozó állomány számára jelentett sokat. Nyitóbeszédét Harangozó az állambiztonsági állományt aktivitásra sarkalló november 6-ai felhívás felidézésével folytatta: *„Álljanak talpra a kommunisták, a pártszervezetek! ...Most pártunk fő feladata, hogy szétzúzza az ellenforradalom immár leplezetlenül fellépő erőit. Amelyek kihasználták a tömegeknek a múlt hibáiból folyó, de semmiképpen nem a népi hatalom ellen irányuló jogos elégedetlenségét. A párt minden tagja és szervezete támogassa teljes erővel a Magyar Forradalmi Munkás Paraszt Kormányt, amely népi demokratikus rendszerünk megvédését, az ellenforradalom szétzúzását, a dolgozók békés munkájának és jólétének biztosítását tűzte zászlajára.”*¹¹⁷ Harangozó beszédének további részében értékelte az 1956-os események utáni helyzetet és a végrehajtott feladatokat.

A párt útmutatásai alapján 1956. november 8-tól, a jelentősebb forradalmi és nemzetőr központok felszámolása után, a felosztatott államvédelmi szervek feladatainak elvégzésére fokozatosan megkezdődött az ORFK Politikai Nyomozó Főosztálya és a Budapesti RFK Politikai Nyomozó Osztálya, majd november végétől megyei RFK-k Politikai Nyomozó Osztályainak újjászervezése. A fegyveres erők minisztere és a legfőbb ügyész közös utasítása alapján létrehozott bizottság megkezdte az Államvédelmi Hatóság állományának felülvizsgálatát, amely rövid időn belül befejeződött, és ez nyugtatólag hatott az államvédelmi beosztottakra.

Az előadó megállapította, hogy a párt világos, egyértelmű állásfoglalása lehetővé és egyben egyértelművé tette az állambiztonsági munka elveinek újragondolását. Egyértelmű volt számukra: nem lehet ott folytatni, ahol 1956. október 23-a előtt abbamaradt. Az osztályharcról vallott korábbi felfogással szemben a szocialista törvényességet állították. A vizsgálati munkában megjelent a differenciálás szükségessége, amely elviekben különbséget kívánt tenni a megtévesztettek és a tudatos ellenség között.

1956. november-december hónapban a BM-nek kettős feladatnak kellett megfelelnie. Egyrészt a múlt súlyos örökségét felszámolva újra kellett szervezni az állományt, másrészt a forradalmi csoportokat is fel kellett számolniuk, a konszolidáció alapjainak megteremtése érdekében. Ebben a munkában kidolgozták az állambiztonsági munka főbb irányelveit, szervezeti kereteit, megszervezték az magyarországi és külföldi operatív munkát.

¹¹⁷ Történeti hűséggel, politikai felelősséggel BM. könyvkiadó, 1985 5.o.

Az állomány létszáma az októberihez képest 75%-al csökkent, ennek ellenére 20 nap alatt sikerült megszervezni a Főosztály legfontosabb szerveit: hírszerző, kémelhárító, belsőreakció elhárító, ipari és közlekedési, szabotázs elhárító, figyelő és előállító, vizsgálati és technikai osztályokat.

A Politikai Nyomozó Főosztály az ORFK keretében szerveződött. Alapvető feladata volt a szocialista rend védelme az imperialista hírszerzőszervek, valamint a belső forradalmi, nacionalista és bűnöző tevékenységével szemben. Tevékenységeiről rendszeresen beszámolt a párt és a kormány illetékes szerveinek.

A Politikai Nyomozó Főosztály fő feladatai:

1. felderíteni és felszámolni az ország területén működő „ellenforradalmi” csoportokat és szervezkedéseket
2. védeni az ipari, közlekedési, mezőgazdasági objektumokat, kül- és belkereskedelmi szerveket, tudományos kutató és tervező, kulturális intézményeket és szerveket a kémek, diverzánsok és más ellenséges elemek behatolása ellen
3. biztosítani az államtitok védelmét. Megszervezni az országba érkező kapitalista országok gyanús állampolgárainak ellenőrzését
4. őrizetbe venni, előzetes letartóztatásba helyezni az államellenes bűnözőket.

Az állambiztonsági szolgálat munkájában kiemelt szerepet kapott a hálózati operatív munka. Az aktív, kezdeményező hálózati felderítő munka nélkül elképzelhetetlen volt a különféle forradalmi csoportok, munkástanácsok, nemzeti bizottságok és pártok terveinek megismerése, tevékenységük felderítése, megghiúsítása.

A hálózati munka újjászervezésében jelentős nehézségnek bizonyult, hogy az események alatt az állambiztonsági szolgálat operatív és hálózati iratanyagának nagy része megsemmisült. A hálózati személyek jelentős része dekonspirálódott, sokan disszidáltak, jelentős részük leszakadt vagy megtagadta az együttműködést.

Az állambiztonsági szervek 1956. október 30-án kiadott parancs értelmében megkezdték ugyan az operatív anyagok biztonságba helyezését, illetve megsemmisítését, azonban a rendelkezésre álló idő kevésnek bizonyult a feladat eredményes végrehajtáshoz.

Az eredményes munkához újjá kellett szervezni a hálózatot. Ezt a leszakadt személyek felvételével, foglalkoztatásuk megindításával, és új beszervezésekkel hajtották végre.

1957. január végéig a Főosztály és szervei munkájában három fontos szakaszt különböztethetünk meg:

1. november 8-tól november végéig a fő feladat a szervezet kialakítása, az állomány feltöltése és az operatív munka beindítása volt. Az állomány jelentős része a szovjetek oldalán harcolt.
2. decemberben a munka erőteljes beindítása, az új helyzetnek megfelelő munkamódszerek kialakítása, az őrizetbe vételek előkészítése,- és végrehajtása és a fegyveres szervek forradalmároktól való megtisztítása
3. január végéig a hálózati munka beindítása, a forradalmi szervezkedések, irányító gócok felderítése, az aktív hálózati munka megszervezése.

1957 tavaszára az állambiztonsági szervek felszámolták a nyílt ellenállást. A rendőri vezetők értékelése szerint az ellenség tevékenységében taktikájában változás következett be, amely az államvédelmi szerveket az operatív és hálózati munka módszereinek finomítására ösztönözte.

Az állomány az ellenségre mért csapást adminisztratív és politikai intézkedések kombinációjával alkalmazta. Igyekeztek az államvédelmi munkába bevonni a dolgozókat. Az üzemekben és a vállalatoknál alkalmazták azt a módszert is, hogy a munkásgyűléseken nyilvánosan kihirdették, hogy a kollégák közül kit és miért tartóztattak le. A BM. vezetők értékelése szerint ez a lépés elősegítette a „nyugodtabb politikai légkör kialakítását”.¹¹⁸ Az állomány egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a dolgozók által jelentett ügyek kivizsgálására. Kádár a 1980-as parancsnoki értekezleten így fogalmazott: „ A Belügyminisztérium tevékenysége és a hozzá tartozó szervezetek munkájának együttes hatása az egész társadalmat érinti. **A belügyi munka tartalma és színvonala összhatásában az egész ország állapotát, politikai hangulatát jó, vagy rossz irányba befolyásolja...**”¹¹⁹ (kiemelés: L.D.M.)

Komornik Vilmos ny. rendőrparancsnok, vezérőrnagy a belső reakció elhárítás állományának 1956-os tevékenységének értékelésében elmondta, hogy **az állomány az Államvédelmi Hatóság feloszlata ellenére** a szocialista rendszer iránti elkötelezettségtől vezérelve **szervezett egységben tovább harcolt.** (kiemelés: L.D.M.)

¹¹⁸ U.o. 12.o. Azaz megfélemlítették a munkásokat.

¹¹⁹ U.o. 12.o.

Az állomány 1956. október 30-án Budaörs térségében csatlakozott egy szovjet harcokosi hadosztályhoz és az alakulat részére felderítómunkát végzett. November 4-e után a szervek újjászervezéséig az osztály állománya önkéntes karhatalomban teljesített szolgálatot.

Komornik előadásában kiemelte, hogy a vizsgálati és ügynöki munka több olyan horthysta csendőrnymozót, politikai rendőrség és a VKF/2 szolgálatának tisztjét felfedte, akik Schönherz Zoltán és Ságvári Endre megkínzásában, valamint Rózsa Ferenc agyonverésében részt vettek. Elhatározták, hogy forradalomban történt részvételük mellett, a korábbi ügyeiket is kivizsgálják és igazságot szolgáltatnak mártírjaiknak.

A Kémelhárítási Osztály tevékenységéről Bálint István r. ezredes előadta, hogy a tüntetések miatt október 24-én az állomány számára teljes összetartást rendeltek el. **Az osztály rendelkezésére álló hálózati személyeket az „ellenforradalmi góccok” irányába mobilizálták.**¹²⁰ (Kiemelés: L.D.M.) Feladatuk nemcsak információszerzés, hanem dezorganizációs tevékenység is volt. A munka komoly nehézségbe ütközött, mivel a parancs értelmében nem hagyhatták el a Roosevelti téri épületet, így pusztán telefonon tudtak kapcsolatot tartani a hálózati személyekkel.

Október 30-án az állomány nekilátott az operatív és személyi anyagok megsemmisítésének, majd a szovjet csapatokhoz csatlakoztak. A szovjetek részére katonai és politikai információkat szereztek. A szovjetekkel és önállóan is fegyveres harcot folytattak a forradalmi erőkkel.

Az 1982-ben elhangzott beszédek alapján megállapítható, hogy az államvédelmi állomány korántsem esett szét az 1956-os forradalom és szabadságharc következtében, sőt az állomány egy része aktívan kivette a részét a nemzeti megmozdulás leverésében. A hálózati személyek aktivizálására vonatkozó információ különösen fontos lehet, hiszen az általunk vizsgált Baross téri csoportban is több olyan személy tevékenykedett, akik korábban az állambiztonsággal együttműködött. Ennek az információnak a fényében jogosan vetődhet fel bennünk a kérdés – és ezzel nem a kegyeleti emlékek megsértése a célom, hogy a Tóth Urbán mellett hálózati személyként alkalmazott Nickelsburg László nem utasításra épült-e be a Baross téri csoportba. A kérdés tisztázására kísérletet tettem a levéltárakban, de nem jártam sikerrel, mivel korábbi

¹²⁰ Történetünk szempontjából ez a megállapítás azért lehet érdekes, mert a Baross téri csoportnál több olyan személyt is találhatunk már 1956 októberében, akiknek korábban hálózati személy volt. Ilyen például Harangi Zoltán, Tóth Urbán és a csoport vezetője, Nickelsburg Lászlót is.

anyagait - feltehetően az események során - megsemmisítették. Tóth Urbán Baross téri cselekményei ellenére szabadlábban maradt. Nickelsburg halálos ítélete azt sugallja, hogy az állambiztonsággal letartóztatása után már nem működött együtt.

Gondolatok a Belügyminisztérium újjászervezéséhez

A megtorlás kivitelezéséhez szükséges volt a hivatalosan felosztatott Államvédelmi Hatóság valamilyen formában történő újrászervezése. Természetesen nincs módunk a belügyi szervek összefoglaló történetét megírni, azonban az események megértéséhez feltétlen szükséges a nyomozást végzők személyének tisztázása, és elhelyezésük a tágabb összefüggés-rendszerben. A Belügyminisztérium kötelekében felállított új szervezet megtorlás ideje alatti szervezeti formájáról belügyminiszteri rendelet formájában határoztak, mely 1957. május 6-án lépett életbe.

Az 1957. május 3-án jelent meg a Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 12. számú parancsa,¹²¹ amely a BM. Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak elnevezéséről és számozásáról a rendelkezett.¹²² A rendelet szerint az osztályok megnevezését szigorúan és titkosan kell kezelni, és biztosítani kell a megfelelő konspirációt. Hivatalos iraton az osztály megjelöléseként csak a fedőszámot szabad használni. Külső szerv felé, valamint magánosokkal való érintkezés során mind a fedőszám, mind az elnevezés használata szigorúan tilos. A megyei politikai nyomozó osztályok alosztályainak számozása a vonalas elvnek megfelelően a jövőben a központi osztályokéval azonos.

A Politikai Nyomozó Főosztály osztályvezetői és a megyei politikai nyomozó osztály vezetőinek gondoskodni kellett a parancs állományuk előtt való megfelelő ismertetéséről.

A megtorlógépezet személyi állománya – ahogy már említettem - a korábban említett felülvizsgálat ellenére az 1956. előtti időszakban is szolgálatot teljesítő

¹²¹ Az érvényes miniszteri, miniszterhelyettesi parancsok, utasítások, közös utasítások gyűjteménye 1957. Budapest, Belügyminisztérium, 1959. 6.

¹²² I. Katonai elhárító osztály, II. Kémelhárító osztály, III. Hírszerző osztály, IV. Közlekedési szabotázs elh. osztály, V. Belsőreakció elleni harc osztály, VI. Ipari szabotázs elh. osztály, VII. Mezőgazdasági osztály, VIII. Vizsgálati osztály, IX. Figyelő és környezettanulmányokat készítő oszt., X. Operatív technikai osztály, XI. Operatív nyilvántartó osztály, XIII. Országos Rejtjel Központ, XIII. „K” Ellenőrzési osztály, XV. Hírosztály, XVI. Rádióelhárító osztály.

„elvtársakból” állt. A személyi állomány és az osztályokon belüli munka máig nehezen vagy egyáltalán nem kutatható terület. A Baross téri nyomozással foglalkozó államvédelmi nyomozók személyi anyagaiba csak több sikertelen kikérést követően tudtam betekintést nyerni. A Baross téri csoporttal foglalkozó nyomozók egy részének személyi anyaga az idők folyamán eltűnt. A Baross téri csoport tagjaival a következőkben felsorolt fontosabb államvédelmis tisztek foglalkoztak. Személyi anyagaik alapján egyértelmű a folytonosság a BM és az ÁVH között, de az is, hogy munkájukat a legmagasabb szintről irányították. A nyomozók története éppúgy része ’56 történetének, mint a forradalmároké. Ráadásul nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy korábbi tevékenységük révén olyan információk birtokában lehettek, amelyek befolyásolták a nyomozást, de természetesen nem osztottak meg az utókorral.

Dr. Szalma József¹²³ az ÁVH kötelekében 1947-ben a XIV. kerületi csoportnál végzett nyomozó tevékenységet, majd 1948-tól a III. Osztályhoz került. 1949-1950-ben egy évet a Szovjetunióban töltött. Visszatérése után – immár áv. alhadnagyi rangban – alosztályvezetőként dolgozott.

1947 és 1958 között különféle helyeken végzett nyomozói tevékenységet. 1961-ben befejezte a jogi egyetemet. Karrierje meglepően gyorsan ívelt felfelé: r.ny. őrzetéből r. alezredesi rangig jutott az eredetileg autószerelő végzettséggel rendelkező Szalma.

1956. október 23-tól 30-ig a BM. Főutcai objektumának parancsnoka volt, ahol letartóztatták és a Maros utcai államvédelmi laktanyában őrizetben tartották. November 4-én szabadult. Már November 6-án munkába állt, hogy az eseményekben részt vett embereken a hatalmat birtoklók igényeinek megfelelően a történeteket megtorolja.

Az évek során számos kitüntetésben és jutalomban részesült. 1975-ben r. ezredesi kinevezést kapott, majd a kutatók elől törvénnyel elzárt okból - lefokozták és elbocsájtották a BM. kötelékéből, sőt a pártból is kizárták.¹²⁴

Szalma Eskütételi jegyzőkönyvét Biszku Béla írta alá, míg csoportja tagjainak jegyzőkönyvein Dr. Szalma József aláírása szerepelt.

¹²³ 1925. május 27-én született, Monoron. Munkáscsaládból származik. Édesanyja Hajdu Rozália, aki gyermekkorától dolgozik. 1945. előtt zsákvarrásból élt, később háztartásbeli lett. 1950-ben a tanácshoz került, ahol a lakás és szociális ügyeket intézte. Megválasztották tanácsagnak. A tanács napköziének gazdasági vezetője. Az MKP-nak, majd az MDP-nek, 1956 után pedig az MSZMP-nek a tagja. Szüleit, korábbi „érdemeik” elismeréseként, a forradalom alatt letartóztatták, lakásukat feldúlták. Szalma József négy elemi elvégzését követően autószerelő tanonc lett. Katona nem volt. 1947. október 10-én került az ÁVH kötelékébe.

¹²⁴ TH 8076 személyi anyag

6

Eskütételi jegyzőkönyv

En Szalma József a dolgozó magyar nép fia esküszöm, hogy a Magyar Népköztársaságnak hűséges öre leszek.

A Népköztársaság Alkotmányához, törvényeihez és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelkezéseihez hűven, becsülettel teljesítem kötelességemet. Előjáróim és feljebbvalóim parancsainak engedelmeskedem.

Esküszöm, hogy hazámnak, a szocializmust építő Magyar Népköztársaságnak, dolgozó népünk hatalmának és rendjének hűséges és tántoríthatatlan őrzője és védelmezője leszek minden ellenséggel szemben, ha kell életem és vérem feláldozásával is.

Esküszöm, hogy előjáróinkat, zászlóinkat és elvtársaimat megvédem, fegyvereinket és egyéb harci eszközeinket el nem hagyom. A szolgálati ismereteket elsajátítom. Példaadóan viselkedem és a fegyelmet minden törvényes eszközzel fenntartom. Alárendeltjeimről legjobb tudásom szerint gondoskodom, őket öntudatos hazafiakká és a proletár internacionalizmus harcosává nevelem.

Az állami és más népi vagyont megőrzöm és megőriztetem. Az államtitkot, a hivatali és szolgálati titkot hűven megőrzöm.

Szolgálatban és szolgálaton kívül egyaránt népünk igaz fiához méltó módon viselkedem, becsülettel élek és halok.

Ha pedig a törvényeket megsértem, eskümet megszegem, sújtson a Népköztársaság törvénye és dolgozó népünk megvetése.

Budapest, 1957. június 21. nap.

Szalma József
eskütető

Szalma József
parancsnok

ABTK 2.8.1 - 8076 Dr. Galma János

29

Nickelsburg első letartóztatása utáni kihallgatását **Szegedi V. Tibor**¹²⁵ kezdte meg. Szegedi egyike volt azoknak, akik a forradalmi események alatt is aktív tevékenységet folytattak – legalábbis a személyi anyaga alapján. 1956. október 24-től 26-ig a BM. II/8. Osztály Gyorskocsi utcai épületének védelmére osztották be, ahonnan október 30-ig a HM-ba vezényelték, ahol „ellenforradalmárokat” hallgattak ki. Október 30-án parancsra a BM központi épületébe vonult, ahonnan több társával a szovjet egységekhez távoztak. A szovjet csapatoknál részt vett elfogott forradalmárok kihallgatásában. 1956. november 9-én tértek vissza Budapestre szovjet elvtársaikkal. Szegedi azonnal bekapcsolódott II/8. Osztály munkájába, de november 16-tól december közepéig nem dolgozhatott a korábbi szolgálatot teljesítő tisztek felülvizsgálatára vonatkozó utasítás miatt. Az aktájában szereplő minősítés szerint ennek a volt államvédelmis tisztekkel kapcsolatos állásfoglalás volt az oka, illetve az a törekvés, amely szerint – legalábbis elméletben – a BM vizsgálati osztályiban a korábbi ÁVH-s tisztek létszámát igyekeztek csökkenteni. December közepére az állománnyal kapcsolatos kérdéseket tisztázták és csoportvezetőként, rny. századosi rangban Szegedi V. Tibor is nekilátott a forradalomár magyar emberek üldözésének.

Nyomozó munkája elismeréseként számos jutalomban és kitüntetésben részesült. 1957-ben három alkalommal kapott miniszterhelyettesi dicséretet és forradalom leverésében vállalt szerepéért 1957 novemberében megkapta a Magyar Partizán Emlékérmét is. 1958-ban r. őrnagy rendfokozatba léptették elő, majd 1960-ban a II/8. Főosztály Felügyeleti Alosztályához került referensként. 1975-ben történt nyugállományba helyezéséig több osztályon végzett állambiztonsági munkát, ellenőrző és értékelő tevékenységet. Rendőr alezredesi rangig vitte. 1987. október 12-én halt meg.¹²⁶

¹²⁵ Szegedi V. Tibor Debrecenben született 1920. február 1-én. Szülei vendéglátósok voltak. Édesapja pincér, majd 1933-ban vendéglátói iparendélyt váltott ki. 1935-ben meghalt. Az üzletet 1944-ig édesanyja vitte tovább, majd fia tartotta el. Szegedi a 4 középiskola elvégzése után kereskedelmi tanuló lett. 1939-ben jelentkezett a nyíregyházi repülőkhöz, mivel pilóta szeretett volna lenni, de nem sikerült. 1941-ben azzal az indokkal, hogy családfenntartó leszerelt. 1944. november 1-éig egy kereskedőházban dolgozott.

1944. október 19-én a szovjet csapatok bevonultak Debrecenbe. 1944. november 7-én rendőri szolgálatra jelentkezett és örvezetőként szolgált. Még abban az évben, december 1-én a politikai osztályra helyezték. 1952 októberétől Budapestre került a Vizsgálati Osztályra, ahol 1954-től rny. századosi rangban teljesített szolgálatot.

1944-45-ben SZDP, MKP, illetve MDP, majd – feltételezhetően, mivel erről a személyi anyagban nincs szó - MSZMP tag lett.

¹²⁶ TH 6811.

Burka Ignác¹²⁷ a ráánk maradt iratok szerint fegyveresen harcolt a forradalom és a szabadságharc ellen, majd 1956. november 4-től a forradalmárok felkutatásán „fáradozott”. 1957-ben tevékenységét pénzjutalommal és rendőr főhadnagyi előléptetéssel értékelték. 1958-as minősítésében fővizsgálói besorolásra terjeszti előfelettese, Barkóczi Pál, mellyel Gonda Ignác is egyetértett. A minősítésben párthű munkáját dicsérték, azonban általános műveltségét hiányosnak tartották. Hiányosságai pótlására gimnáziumi tanulmányokat kezdett, ahonnan azonban kimaradt. „Szerénységére, fegyelmezett párthű munkájára” tekintettel 1961-ben a szabadságharcosok ellen folytatott munkájának elismeréseként r. századosi rangot kapott. 1964-ben készített jelentésben már a vizsgálati osztály legjobban képzett vizsgálói egyikének tartják. 1981. augusztus 31-én vonult nyugállományba r. alezredesi rangban, kiemelt 9000 Ft-os nyugdíjjal.¹²⁸

A kezdeti létszámproblémákat jól mutatja, hogy **id. Szalma József**¹²⁹ esetében, aki a forradalom után elérte a nyugdíjkorhatárt, egy 1957. május 27-ei javaslat szerint a törvény által előírt nyugdíjazási idejének megváltoztatását kérték, mivel munkájára - megfelelő utánpótlás hiányában - továbbra is szükség volt az osztályon.¹³⁰

Kugler Ferenc¹³¹ 1956. október 30-ig a Vizsgálati Osztályon dolgozott, majd Kugler Lajos nevű nagybátyjához ment Újpestre. November 10-én tért vissza szolgálati

¹²⁷ 1930-ban, Alattyán született, szegényparaszti család gyermekeként. Anyja Terényi Rozália, a BM III/1 Osztály Minősítése szerint 1951-óta teljesített szolgálatot a BM állományában. Szolgálati idejét Dr. Császár Józsefné r. alezredes, a BM Személyzeti Csoportfőnökség osztályvezetője, 1949. január 1-től tartotta nyilván.

1950 októberétől - 1951 ápriliséig szolgált honvédként, majd a BM Határőrséghez került. 1952-ben 3 hónapos vizsgálói tanfolyam elvégzését követően a Kémelhárító Vizsgálati Alosztályon dolgozott vizsgálóként. 1953-ban osztályvezetői dicséretet, 1954-ben Szolgálati Érdem Éremmel jutalmazták párthű munkáját. A forradalom előtt 1 éves „Dzserzsinszkij” Tisztképző iskolába küldték.

¹²⁸ TH 8527.sz. személyi anyag

¹²⁹ 1902. május 15-én született, Monoron. Bokros Sára és Szalma Károly gyermekeként. Szegényparaszti származású családban. Négy elemiit végzett, majd gazdasági cselédként dolgozott. 1919-ben a Vörös Hadsereg tagja volt. 1948-ig különféle helyeken és beosztásokban dolgozott: volt fűtő, csomagkihordó, mezőgazdasági munkás stb. A II. világháború alatt „német fasisztaellenes” volt. Szovjetuniót állandóan dicsőítette. A személyi anyag szerint politikai és erkölcsi szempontból panasz nem volt ellene. Jó agitáló képessége volt, melyet mindig a párt irányvonalának megfelelően fejtett ki. 1948-óta párttag. Kiemelték, hogy klerikális befolyás alatt nem állt és felesége tanácsstag.

1951. május 2-től áv. törzsőrmesterré, 1953. nov. 7. alhadnagyi rangot kapott.

¹³⁰ 6497, a karton eredeti számozása 1370

¹³¹ Kugler Ferenc 1927. november 18-án született, Bernecebarátiban. Édesanyja Móricz Franciska. Édesapja Kugler Ferenc, munkásszármazású. 8 általánost és 1 gimnáziumot végzett, majd kőműves szakmát tanult. 1949. március 10-től dolgozott a Rendőrségnél, majd 1950 szeptemberétől áthelyezték a BM. államvédelemhez. A kiképzést követően a Váci Országos Börtönben dolgozott. Őrszolgálatos, írnok,

helyére. 1957-ben fővizsgálóvá minősítették és főhadnagyi rangot kapott. 1959-ben Szolgálati Érdeméremmel tüntették ki tízéves munkájának elismeréseként. 1959-ben a II/8 Osztály alapszervezet vezetőségi tagja, párttitkára lett.

1964-ben alosztályvezető-helyettesi kinevezést kapott. A BM III/1 osztály alosztályvezetőjeként ment nyugdíjba 1982 őszén.

Galambos István¹³² 1956. október 23-27. között még bejárt a Vizsgálati Osztályra dolgozni. 1956. október 30-ig a HM. épületében tartózkodott, majd először bátyja, majd saját lakásába ment, ahol forradalmárok letartóztatták és november 4-ig a Fő utcai börtönben őrizték. Szabadulása után részese volt a forradalmárok elleni megtorlógépezetnek, majd miután munkája már feleslegessé vált – mint az ÁVH tevékenységében érintett személyt –, 1961. augusztus 15-én, jó minősítése ellenére, leszerelték az MSZMP KB határozata alapján.¹³³

Dr. Kása Tibor¹³⁴ 1956. október 30-ig szolgálati helyén látta el feladatait. November 1-jén lakásán letartóztatták és a Maros utcai forradalmárok fogva tartották. November 4-én szabadult. 1956. november 7-től szolgálati helyén, a BM II/8. fővizsgálóként üldözte a forradalmárokat. 1957-59. alosztályvezető helyettes. 1978.

majd Titkos ügykezelő volt. 1952 márciusában 4 hónapos vizsgálói tanfolyamra vezényelték, melynek elvégzését követően a Vizsgálati Főosztályon dolgozott. 1950-től tagja az MDP-nek.

¹³² Galambos István 1922. május 2-án született, Kertán. Édesanyja Németh Ilona. Hat elemi elvégzését követően először pásztor, majd aratómunkás lett. 1943 októberében behívták katonai szolgálatra. Megjárta a keleti frontot. 1944 augusztusában megsebesült. Felépülését követően több alkalommal is egészségügyi szabadságot kapott. 1945 márciusában – a szovjetek közeledésének hírére – már nem tért vissza egységéhez. A szovjet megszállást követően aratóként dolgozott egészen 1946. november 13-ig, amikor a rendőrség kötelékébe lépett.

1949. november 9-án áthelyezték az ÁVH őrszemélyzetéhez, ahonnan 1950-ben a VI/2 osztályhoz került. 1951-ben márciusban 6 hetes vizsgálati tanfolyamon vett részt, ahonnan alhadnagyi rangban a Vizsgálati Osztályra került. Vizsgálóként 1954. január 7-e óta dolgozott.

Személyi anyagának tanúsága szerint 1955. november 3-án r. főhadnagyi rangot, 1957. október 12-én századosi rangra emelték.

¹³³ TH 1530 eredeti: 4507

¹³⁴ Kása Tibor 1931. február 28-án, Sárhidán született. Édesanyja Pete Zsófia, háztartásbeli.

Édesapja, Kása György, fölműves. 5 holdas családi birtokon gazdálkodott. 1950-54 a községi tanács VB. tagja. Többször kapott dicséretet a FM. Minisztériumtól a begyűjtés terén végzett munkájáért.

Kása Tibor hat elemi iskolát és hat gimnáziumi osztályt végzett. A hatodik osztályból – jelentkezésére – 1949. március 10-én az ÁVH pécsi karhatalmi századához került. 1950. áprilistól a VI/2 Osztályon végzett nyomozó munkát, tizedesi rangfokozattal. 1951-ben a Vizsgálati Osztályra helyezték és őrmesterré léptették elő. 1951-óta párttag.

1951-ben a három hónapos vizsgáló tanfolyam elvégzését követően alhadnagy lett. (2040 ft. fizetéssel) 1951 őszétől 1952 októberéig Dzserszinszkij tiszti iskolába járt, majd az ELTE Jogi Karának lett hallgatója.

szeptember 15-én - Dr. Császár Józsefné által kiállított igazolás szerint - bekövetkezett haláláig több kitüntetésben is részesítették és alezredesi rangig jutott.¹³⁵

Fazekas József¹³⁶ 1956. október 24-től 30-ig a BM. József Attila utcai székházában tartózkodott, majd édesapja lakására ment. A szovjetek bevonulásával ismét aktív: november 6-a után belépett a karhatalomba és az 1 ezred 3. századának tagja lett. A század feloszlását követően 1957 elejétől a Vizsgálati Osztályon kezdte üldözni a szabadságukért, az ország függetlenségéért harcot vállaló „ellenséget”, mint főhadnagy. A Vizsgálati Osztályon végzett munkáját a rendszer számos kitüntetéssel és előléptetésekkel ismerte el.

1967-ben a Főügyeleti Osztályra került, ahol 1968-ban osztályvezetőnek nevezték ki, egyben alezredessé léptették elő. 1970. március 1-jén fegyelmi eljárás alapján nyugállományba helyezték.¹³⁷

Ferencsik József¹³⁸ 1956. október 23-tól 30-ig a szolgálati helyén volt. Október 30-án csatlakozott a szovjet egységekhez és velük vett részt a további harcokban. November 17-től december a szovjet egységek mellett egy ún. akció csoportot vezetett.

¹³⁵ TH 10907

¹³⁶ Fazekas József 1917. november 23-án született, Pilisen. Édesanyja Kosinszki Jozefa, apja Fazekas József géplakatos segéd, 1918-ban a Kommunista Párt alapító tagja volt. A Tanácsköztársaság idején a Párt Központi Bizottságának volt tagja, illetve a legfelsőbb állami Direktóriumnak. Politikai biztосként harcolt a Miskolc – Sátoraljaújhely környékén.

A Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd Csehszlovákiába emigrált. Amikor pártmegbízatásból Magyarországra jött, elfogták és több évi börtönbüntetésre ítélték.

Az ifjabb Fazekas József édesapját annak aktív politikai tevékenysége és letartóztatása miatt alig ismerte. Gyermekkorát a budapesti Wekerle telepen töltötte, itt végezte 4 elemi és 4 polgári iskoláját, majd asztalossegédnek tanult.

1934-ben belépett a Famunkás szakszervezetbe. 1939 októberében megkezdte katonai szolgálatát I.sz. Légvédelmi Tüzér osztály 2. gépágyús ütegnél. 1941. december elején – frontszolgálatot követően – leszerelt. A háború alatt többször kapott behívót frontszolgálatra, ahonnan utolsó behívásakor 1944. október 17-én megszökött, amiért - állítása szerint - alakulatánál halálra ítélték.

A szovjet megszállást követően 1948-ig párttitkár Wekerle II. körzetében. Közben a Vasutas Szakszervezet munkájában segédkezett. Tagja lett a szakszervezet Központi Vezetőségének, majd elnökségének, első titkárként.

1946-47-ben népbíró volt. Részt vett háborús és népellenes bűncselekményekkel gyanúsítottak elítélésében.

1948-ban 3 hónapos pártiskolát végzett.

1949-ben a SZOT propagandaosztályának, ahol egy évet volt. 1950-ben visszakérte magát az ifjúsági mozgalomba és a DJK v. DIK megalakulásától kezdve abban különféle vezető pozíciókban dolgozott. 1951-52-ben 1 éves tüzér tiszti iskolába járt, ahonnan alhadnagyi ranggal szerelt le.

1954-ben befejezte 2. évét a Közgazdasági Egyetemen. 1954. áprilisban a BM. volt IV. Osztályán dolgozott egyháziügyi vonalon, mint alosztály helyettes, majd az ideológiai és kulturális alosztály vezetőjének nevezték ki.

1955-ben megkezdte tanulmányait az 1 éves operatív tiszti iskolában (Dzserszinszkij), ahonnan édesanyja 1956. október 17-ei bekövetkezett halála miatt hazautazott.

¹³⁷ TH 1315

1957. januártól a BM. II. Főosztályon kémelhárítással foglalkozott, mint operatív munkatárs. 1958. augusztus 18-tól a BRFK helyettes vezetője. Minősítő lapja alapján, melyet Garamvölgyi állított össze és Biszku Béla írt alá, Ferencsik vezetése alatt 1958-ba és 1960-ban jelentős javulás következett be a hálózati munka területén és a bűnüldözői munkában.

Munkája elismeréseként számos dicséretet és kitüntetést kapott. 1958 közepén maga Biszku Béla belügyminiszter terjesztette elő kitüntetésre. 1959-ben még korábbi megrovását is eltörölték, melyet a Prónay különítmény által kiadott igazolvány miatt kapott. 1962. augusztus 15-én leszerelték.¹³⁹

Kerecsi László személyi anyaga egyike azoknak, melyekben az utólagos módosítást könnyen észrevehetjük, ugyanis személyi adatlapjának csak egy másolatát találhatjuk, melyben még születési dátuma sem szerepel. Előléptetései közül csak egy, az 1964-es rendőr alezredes van jelölve. A dicséretes és jutalmak részénél annyi szerepel, hogy több esetben is kapott. Császár Józsefné által kiadott igazolás szerint 1946. július 1-től 1983. július 31-ig szolgált a BM-nél. Sem az aláírt esküt, sem a

¹³⁸ 1920. április 7-én született, Királyhegyesen. Munkáscsaládból származik, szabósegéd foglalkozású.

Apja, Ferencsik Márton szabósegéd volt, egyik politikai pártnak sem volt tagja. 1942-ben meghalt.

Édesanyja, Weisz Eugénia, üvegmosó munkásnő, majd háztartásbeli volt.

Ferencsik József 4 polgári iskolát végzett, majd 1933-ban szabótanulónak szerződött. 1938-ban szabadult fel és mint szabósegéd dolgozott kismestereknél. 1941. októberben bevonult katonának az I. Honvéd Utász Zászlóaljhoz. 1942-ben apja halála miatt, mint családfenntartót leszerelték. 1942-44-ig a szakmájában dolgozott. 1944. aug. ismét behívták katonának. Csapatától 1944 novemberében megszökött és bujkált. Decemberben a Prónay különítménytől szerzett igazolványt. A szovjet megszállást Budapesten érte meg. Két hónapig a Kerepesi temetőben dolgozott segédmunkásként, majd visszatért eredeti szakmájához.

1939-ben bekapcsolódott a Ruházati Munkások Szakszervezetének munkájába. 1945-től MKP, illetve MDP tag. 1945-ben elvégezte a Szakszervezeti Tanács 5 hónapos közigazgatási tanfolyamát. A tanfolyam elvégzését követően a Tanács a Politikai Rendőrséghez ajánlotta, ahol 1946. június 1-jén kezdte meg munkáját.

1949-ben 3 hónapos pártiskolát végzett. 1950-ben 1 éves operatív iskolában tanult a Szovjetunióban. Hazatérését követően a Kémelhárítási Osztály helyettes vezetője lett, mint százados, majd Péter Gábor az I. Főosztály vezetésével bízta meg.

1951-ben őrnaggyá nevezték ki, majd rövid időn belül alezredessé, 1952-ben ezredessé léptették elő.

Karrierje tehát meglehetősen gyorsan bontakozott ki: 1946-1952-ig alhadnagyból ezredes lett.

Az I. Főosztály vezetőjeként közvetlen irányítása alá tartozott a kémelhárító, az ipari szabotázselhárító, a belső reakció elleni, a mezőgazdasági, a közlekedési osztályok és az útlevelesztály.

A személyi anyagában olvasható javaslat szerint¹³⁸ Ferencsik vakon végrehajtotta Péter Gábor minden utasítását. Felettesét misztifikálta. Jutalmul luxusvillát kapott a Rózsadombon, illetve rendszeres egyéb anyagi jutalmakban részesült. Péter legbizalmasabb emberei közé tartozott. A dokumentum szerint nemcsak megakadályozta új emberek felvételét a Kémelhárítási Osztályra, hanem az izraeli-elhárítás vonalán dolgozó operatív beosztottat is 8 hónapra külön munkára vezényelte.

1953. elején a debreceni államvédelmi osztály vezetője lett. A Péter Gábor ügyből kifolyólag még abban az évben felmentették, de 1954-ben már a Pestmegyei Főosztály vezetőjeként dolgozott.

¹³⁹ TH 1405

titoktartási nyilatkozatot, sem a kötelező minősítési lapot dossziéjában nem találhatjuk. Személy anyagának számát is csak egy ragasztott cédulán olvashatjuk: 17214.

A felsorolt életrajzok mellett több olyan kihallgató nevét is megismerhettük a Baross tériekkel kapcsolatban, akiknek személyi anyagát már nem találhatjuk a levéltárban. Ilyen Vagyon Gábor dossziéja is, aki Pásztor Géza főkihallgatója volt és egyike azoknak a keveseknek, akik az 1989-90-es változásokat követően bocsánatot kértek elkövetett tetteikért.

Az állomány felkészítése a megtorlás jogszabályi környezetének alkalmazására

A megtorlás jogszabályi háttere már kutatásaim kezdetétől foglalkoztatott. Nem kizárólag a megtorlás folyamatában alkalmazott jogszabályok megismerését tartottam fontosnak, hanem alkalmazásuk módját is. A Baross téri csoport tagjaival kapcsolatos iratokban ugyanis nem találtam sokáig magyarázatot arra a feltűnő különbségre, amely a vizsgálati szakasz, majd az azt lezáró határozat és a vádirat, majd az ítélet között több esetben fennállt. A BM. állománya számára készített kiadvány révén képet kapunk arról, hogy milyen eszközökkel igyekeztek hatékonyabbá tenni a megtorlást, sőt magyarázatot kapunk – legalább részben - arra, hogy Nickelsburg László első fokon hogyan kerülhette el a halálos ítéletet.¹⁴⁰

Az Elhárítás című kiadvány jogi rovatának célja olyan cikkek és tanulmányok közzlése volt, melyek a nyomozó munka során felmerülő alapvető jogi kérdések megoldásában segítettek az állományt. Az első szám jogi rovatában aktualitásként a forradalomban részt vett személyek által elkövetett cselekmények minősítési problémáiban nyújtott iránymutatást.

„A népi demokratikus államrend és a népköztársaság megdöntésére irányuló ellenforradalmi bűntettek üldözése” címmel jelent meg dr. Bodrogi Károly rny. őrnagy írása.¹⁴¹ A forradalom után komoly problémát jelentett az állambiztonsági szerveknél,

¹⁴⁰ Nickelsburg esetében egyéb körülmények tisztázása is szükséges, de tény, hogy a most ismertetésre kerülő jogértelmezési rend nem lépett életbe az ellene folytatott első vizsgálat lezárulásáig.

¹⁴¹ Elhárítás című Tanulmányi és módszertani tájékoztató I. évfolyam 1957. augusztus hó 57.o.

hogy az „ellenforradalmi bűntetteket” hogyan bírálják el, az elkövetőket melyik törvényi szakasz alapján, milyen cselekményért vonják felelősségre. A törvényi minősítés körüli zavart tovább fokozta, hogy a munkás-paraszt kormány 1956. november 4-én kelt felhívásában amnesztiát hirdetett és büntetlenséget ígért a fegyveres harcokban résztvevő személyeknek, ha nem voltak szervezői és vezetői a fegyveres harcoknak október 23-a és november 4-e között, emberek kivégzésében, megkínzásában nem vettek részt és köztörvényes bűncselekményt (fosztogatás, egyéb vagyon elleni bűncselekmények) nem követtek el. Ez a felhívás hosszú időn keresztül bizonytalanná tette a nyomozati szerveket, abban a tekintetben, hogy melyik bűncselekmény üldözendő és melyik nem.

A megtorlás hatékonyságával a politikai elit is elégedetlen volt, ezért arra ösztönözték az apparátus tagjait, hogy fokozott „éberséget” tanúsítsanak a „bűncselekmények” feltárásakor. A megtorlás feltételeinek megteremtését követően – a megtorlógépezet kicsiny részeként - dr. Bodrogi Károly ezzel a tanulmányával igyekezett eredményesebbé tenni a nyomozó hatóság munkáját, amely szisztematikusan végigvezette az olvasót a jogszabályok zezugos útvesztőin és a politikai akaratnak megfelelő jogszabály értelmezéssel hatékonyabb munkára igyekezett sarkallni a nyomozó állományt. Az ismertetésre kerülő jogszabályi környezet és az értelmezésére, alkalmazására vonatkozó magyarázatok megismerése az 1956-os eseményeket követő megtorlás megismerésének egyik kulcsa, ezért az akkor érvényben lévő Büntetőjogszabályok Hatályos Összeállítását (BHÖ) és a megtorlás végrehajtói számára írt magyarázatokat részleteiben kifejtem. A kérdés azért fontos, mert a kihallgatások irányában érezhető a cselekmények megítélésének szigorodása.

A népi demokratikus államrend és a népköztársaság megdöntésére irányuló mozgalom és szervezkedés törvényi tényállását a BHÖ. 1.,8.,9., és 10 pontja tartalmazza.

A BHÖ. 1.pont (1) bekezdése a következőket rendeli el:

Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott, népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.

A BHÖ 1.pont (1) bekezdésével kapcsolatban a jogi útmutatást szolgáló tanulmány szerzője szükségesnek tartotta az alábbi fogalmak tisztázását:

Mit értünk a népi demokratikus államrend és a népköztársaság

- a. megdöntésére irányuló (önálló) cselekmény
- b. mozgalom
- c. szervezkedés
- d. szervezkedés kezdeményezése
- e. vezetése
- f. lényeges anyagi támogatásban részesítése meghatározások alatt.

Az 1. pont (1) pontja kimondja, hogy a bűncselekmény csak akkor valósul meg, ha a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányul, de nem határozta meg, hogy milyen magatartás alkalmas a népi demokratikus államrend megdöntésére.

A jogszabály említett hiányosságát az egyes cselekmények konkrét elemzésén keresztül a jogalkalmazónak, tehát a nyomozó szerveknek kell eldöntenie olyan módon, hogy megvizsgálja, hogy az adott cselekmény közvetlen vagy közvetett módon alkalmas-e a Népköztársaság megdöntésére. A tevékenységnek tehát nem alkotóeleme, hogy erőszakosan az említett cél elérésére irányuljon.¹⁴²

- a. a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló önálló cselekmény azt jelenti, hogy az elkövető a cselekményt önállóan hajtja végre. Gondos vizsgálat alá kell venni a cselekmény tárgyát, motívumát és célját.

A cselekmény értékelésekor vizsgálták a bűncselekmény általános tárgyát, mely a Népköztársaság büntetőjoga által védelt társadalmi viszonyok összességét jelentette.

A helyes büntetőjogi minősítés feltétele, hogy a társadalmi viszonyok összességén belül meg kell határozni a cselekmény speciális tárgyát, vagyis a társadalmi viszonyoknak azt az egymással összefüggő körét, melyet a cselekmény sért vagy veszélyeztet.

¹⁴² Erre a kitételre példának említi a jehovistákat, kiknek közvetlen célkitűzéseik közt ugyan nem szerepel a rendszer megdöntésének igénye, de a tagok tevékenysége – pl. katonai szolgálat megtagadása és az ellene folytatott agitáció, kommunisták, mint ateisták becsmérése – sérti és veszélyezteti a Népköztársaság érdekeit. Uo. 58.o.

Az eset további vizsgálatakor eljutunk a bűncselekmény közvetlen tárgyához, ezekben az esetekben az állam belső biztonságához, amelyet a bűncselekmény sért vagy veszélyeztet.

A bűncselekmény teljes vizsgálatával jutunk el a tárgyfogalom magjához, azaz az elkövetés tárgyához. Ez már a bűncselekmény által közvetlenül sértett vagy veszélyeztetett személy vagy dolog, tehát nem társadalmi viszony. A bűncselekmény tárgyának elemzése szorosan összefügg a bűncselekmény motívumának és céljának megállapításával, mely a cselekmény minősítésénél nélkülözhetetlen.¹⁴³

- b. Mozgalom és szervezkedés között a törvény nem tett különbséget, de az eredményes operatív munka szempontjából fontosnak tartotta a tanulmány szerzője a kettő megkülönböztetését.

Mozgalom alatt emberek tömegének, valamilyen cél elérésére irányuló aktív vagy passzív cselekvőképességét értették. A mozgalom nem állandó szervezet, nem rendelkezik szervezeti egységekkel. A Népköztársaság megdöntésére irányuló passzív magatartást tanúsító mozgalom (pl. néma felvonulás) bármikor képes és hajlamos aktív cselekvésbe átmenni. (pl. gyűjtogatásra.)

- c. A szervezkedés egynél több személy szervezett, céltudatos, tervszerű népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló tevékenysége. A szervezkedés vezetőkkel, szervezőkkel és aktív résztvevőkkel rendelkezik.

Operatív szempontból fontos a különbségtétel, mivel másként kell eljárni a mozgalom tagjaival, akik sokszor tudatlan, a szervezők és hangadók által megtévesztő befolyása alá került személyek, és másként a szervezkedés tagjaival. A mozgalom felszámolására általában elegendő a bűnüldöző szervek beavatkozása. A szervezkedés felszámolását azonban titkos operatív munka előzi meg.

A szervezkedés veszélyeztető bűncselekmény, ezért megvalósulásának nem feltétele az eredmény, vagy a cél érdekében végrehajtott tevékenység.

¹⁴³ A tanulmány szerzője egy volt horhysta tanácsos esetét hozza példaként, aki a forradalom alatt kommunista meggyőződése miatt megölte a helyi párttitkárt. A szerző szerint a bűncselekmény speciális tárgya nem az állampolgár személyének sérthetlenségéhez fűződő érdek, hanem az állam biztonsága. Tehát a cselekmény értékelése nem egyszerűen gyilkosság, hanem a BHÖ. 1. (1) szerinti népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmény és gyilkosság. Uo. 59.o.

- d. Mozgalom vagy szervezkedés kezdeményezője, aki a bűnszervezet létrehozását elhatározza és érte tesz valamit. Lehetnek többen is, amennyiben például egy közös megbeszélésen döntenek a szervezkedésről.

A Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetője az a személy, aki irányítja a szervezetet. Vezető alatt kell érteni az egyes alcsoportok élén álló személyt is. Az önálló jogkör nélküli vezetőket mint a szervezkedés aktív tagjait kell felelősségre vonni.

Úgy a szervező, mint a vezető felelős a szervezkedés valamennyi tagja által elkövetett, a szervezkedés célkitűzéseivel megegyező bűncselekményekért, akár tudott róla, akár nem.

- e. Aki a szervezkedést olyan anyagi eszközökkel támogatja, amely a szervezet anyagi szükségleteit jelentős mértékben biztosítja, azt mint lényeges anyagi támogatást nyújtó személyt kell felelősségre vonni. A lényegesség meghatározásához vizsgálni kell, hogy az anyagi támogatás milyen mértékben segítette a mozgalmat vagy szervezkedést céljai megvalósításában.

A BHÖ.1. pont (2) bekezdés a következőket tartalmazza:

(2) büntettet követ el az is, aki a (1) bekezdésben meghatározott mozgalomban vagy szervezkedésben tevékenyen rész vesz vagy azt előmozdítja.

A bekezdés értelmezéséhez a tanulmány szerzője szerint meg kell vizsgálni, hogy mit kell érteniük

- a. a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és
- b. előmozdítás fogalmak alatt.

- a. A tevékeny részvétel fogalmát dr. Bodrogi Károly kizárásos alapon tartotta meghatározhatónak. Általában a szervezkedés azon aktív tagjait vonták így felelősségre, akik nem a voltak kezdeményezői vagy vezetői a szervezkedésnek és nem biztosítottak lényeges anyagi támogatást sem.
- b. A szervezkedés vagy mozgalom előmozdítója az a személy, aki bár nem tagja a szervezkedésnek, de a szervezkedés célkitűzéseit, jellegét ismerve ahhoz segítséget nyújt, vagy csak egyszerűen inaktív tagja a szervezkedésnek.

Előmozdítóként kellett felelősségre vonni például azt a személyt, aki kölcsönadta a rádióját, hogy a szervezkedés tagjai a Szabad Európa Rádió „rémhíreit, koholmányait meghallgatva megfelelő politikai anyaggal rendelkezzenek”¹⁴⁴. Előfeltétele a bűncselekménynek az „ellenforradalmi” célzat.

BHÖ. 8. pontja:

Büntett miatt büntetendő, aki az 1. pontban meghatározott bűncselekmények valamelyikének elkövetésére mással szövetkezik, a véghezvitel előkészítésére irányuló más cselekményt követ el, avagy az említett bűncselekmények valamelyikének elkövetésére izgat, mást felhív, ajánlkozik vagy vállalkozik.

A BHÖ. ezen pontjával kapcsolatban meg kell vizsgálni, hogy mit jelent:

- a. megdöntésre irányuló szövetkezés
- b. a véghezvitelre vonatkozó egyéb előkészületi cselekmény
- c. a megdöntés előkészületére vagy arra való izgatás
- d. felhívás
- e. ajánlkozás vagy vállalkozás fogalmak alatt mit kell érteni.

- a. A törvény alkalmazása szempontjából szervezkedés vagy mozgalom létrehozására való szövetkezés alatt azt értették, ha két vagy több személy közös akarattal megbeszélte, hogy szervezkedést vagy mozgalmat hoz létre. Ha a megbeszélésen túl valamilyen előkészületi cselekmény is történt, akkor már nem szövetkezésről, hanem valamilyen más bűncselekményről beszéltek.
- b. A véghezvitelre vonatkozó egyéb előkészületi cselekményként kellett felelősségre vonniuk azt a személyt, aki a rendszer megdöntésére irányuló tevékenység megkezdéséhez szükséges technikai eszközöket biztosít, adatokat gyűjt, vagy ilyen tevékenységre másokat eredménytelenül felhív. Ha a szervezkedésre való felhívás eredményes volt, akkor a felhívó személy a BHÖ.1. pontja alapján kellett felelnie cselekményéért.

¹⁴⁴ Uo. 65.o.

- c. A szövetkezésre vagy véghezvitel előkészítésére való izgatás fogalma azt jelentette, hogy az elkövető az érzelmeire apellálva kíván ellenszenvet, felháborodást, gyűlöletet kelteni a népi demokratikus államrend és Népköztársaság ellen és ezen keresztül kívánja elérni, hogy szervezkedés vagy mozgalom létrehozására szövetkezzenek, vagy erre irányuló egyéb előkészületi cselekményt kövessenek el.
- d. A szervezkedés vagy mozgalom létrehozására való felhívás bűncselekményét az követte el, aki a felhívás megtételén túl egyéb cselekményt nem követett el. A felderítésnek ki kellett terjedni minden olyan körülmény tisztázására, amely alapján meg lehetett állapítani, hogy nem kezdeményezés bűncselekménye történt.

A BHÖ. 9. pontja szerint:

- (1) Büntettet követ el, aki az 1. pontban meghatározott valamely bűncselekményről, mozgalomról vagy szervezkedésről tudomást szerez és erről a hatóságnak, mihelyt lehetséges jelentést nem tesz.
- (2) Az előbbi bekezdés alapján nem büntethető az elkövető hozzátartozója (Btá. 29.§.)

A törvény ezen rendelkezésével kapcsolatban tisztázni kellett, hogy a feljelentésre kötelezettek mikor szereztek tudomást a szervezkedésről, vagy mozgalomról.

A hozzátartozók feljelentési kötelezettség alóli felmentést minden esetben ellenőriznie kellett az állambiztonsági szerveknek.

A BHÖ. 10. pontja:

Nem büntethető az, aki az 1. pont (1) bekezdésben körülírt mozgalomtól vagy szervezkedéstől – mielőtt azt a hatóság felfedezte volna – eláll, ha társait a mozgalom vagy szervezkedés abbahagyására igyekezett rábírni vagy a mozgalmat, illetőleg a szervezkedést a hatóságnál feljelentette.

Az önként történő elállás azt jelenti, hogy nem hatósági kényszer vagy közeli lelepleződésükre utaló hatósági intézkedések miatt állnak el a bűncselekmény folytatásától, hanem maguktól. A titkos operatív nyomozás nem minősül hatósági kényszernek, mivel arról az elkövetők nem tudnak.

Ellenőrizni kell a cselekmény vizsgálatánál, hogy a társak rábírása a tevékenység befejezésére elég hatékony volt-e.¹⁴⁵

A korabeli büntetőtörvénykönyv alkalmazása az ismertetett magyarázatok bemutatásával halálos és – látszólag – törvényes lehetőséget biztosított a hatalmat bitorlóknak a forradalmárokkal történő leszámoláshoz. Az viszont a fentiekből is látható, hogy ehhez megfelelő „értelmezésre” is szükség volt.

A Baross téri vezetők pere

Ahogy már korábban is utaltam rá, a Baross téri vezetőkkel kapcsolatos perek két szakaszra bonthatók. Az első szakaszhoz azokat a pereket sorolhatjuk, melyekre 1957-58-ban kerítették sort. Ebben az időszakban még nem a Baross tér tevékenysége volt a vizsgálat, majd a vádirat legfontosabb része, sokkal inkább a korábbi Baross téri nemzetőrök külföldi kapcsolataik feltárásával, azon belül is az ún. Bécsi Forradalmi csoporttal foglalkozott a nyomozóhatóság.

A második szakasz 1958-59 fordulójától 1961-ig tartott. Az időszak jellegzetessége, hogy ekkor indítják el az első, célzottan a Baross téri tevékenységre irányuló nyomozást, melynek befejezéseként kivégezték Nickelsburg Lászlót, az egyetlen olyan parancsnokot, aki addig nem kapott halálos ítéletet.

A csoport négy vezetője közül Pásztor Sándor parancsnokhelyettes és Pásztor Gyula parancsnokhelyettes külföldre menekült, ezért a Baross téri vezetők közül Nickelsburg László és Pásztor Géza ügyét elemzem. A Baross tériek zászlóaljparancsnokát, Balogh Lászlót a Péch Géza és társai perben halálra ítélték és kivégezték. A Péch ügy apropója a november 4-ét követően kibontakozó ellenállás volt, ezért – bár kétségtelenül fontos része az '56-os megtorlásnak – ebben a munkában nem kerül feldolgozásra.

Pásztor Géza a Pásztorok konzekvens összekeverése miatt került a vádlottak padjára és sokáig a másik két Pásztor által elkövetett cselekményekkel is megvádolták. Mivel az ügyében fennmaradt dokumentumok a Baross tériek között a legteljesebb képet mutatják a hatóság munkájáról, és személye szorosan köthető a Baross téri

¹⁴⁵ Uo. 68. oldal

forradalmi csoporthoz, az ellene folytatott vizsgálatot részletesen elemzem. Mint később látni fogjuk az Ő ügye kapcsán maradt fenn a legteljesebb iratanyag.

Nickelsburg László első pere

Nickelsburg Lászlót első letartóztatására 1956. december 14-én került sor, de már december 21-én szabadlábra helyezték. Az összegyűjtött terhelő bizonyítékokra tekintettel az 1957. februári letartóztatási hullámban őrá is sor került február 11-én. Az ellene folytatott vizsgálatot 1957. július 10-én született határozattal fejezték be. A korábban ismertetett szigorúbb jogértelmezésre vonatkozó belügyminisztériumi kiadvány e dátum után született. Részben ez lehet a magyarázata annak, hogy Nickelsburgot, mint Baross téri vezetőt, első fokon nem ítélték halálra. Különösen érdekes az a dinamikus viszony, ami a BM rendelet és Nickelsburg ügye között megfigyelhető. A nyomozók azért is vehették elő ismét az ügyét, mert ezzel feletteseik felé tanúsították, hogy alkalmazzák a szigorúbb utasítást. Nickelsburg tehát „kapóra jött”, különösen nagy munka nélkül bizonyították lojalitásukat, miközben a felső vezetés nyugtázhatta, hogy a rendeletre valóban szükség volt.

Nickelsburg László ügyében lefolytatott vizsgálat befejezéséről az ügy fővizsgálója, Szegedi V. Tibor rny. százados írt határozatot.¹⁴⁶ A határozat Nickelsburg személyes cselekményeit foglalta össze, melyeket a következőkben részletesen ismertettek. Nickelsburgnak lehetősége volt megismerni az ügyében keletkezett nyomozati iratokat és arra reagálhatott is. Az ügyében tett vallomásokról megjegyezte: „Általában a tanuvallomásokra megszeretném jegyezni, hogy azok torzítva, felnagyítva ismertetik az eseményeket. A tárgyaláson majd tisztázom ezeket a kérdéseket a tanukkal szemben.”¹⁴⁷ Az 1957. július 11-ei jegyzőkönyvében¹⁴⁸ több esetben olyan vallomásokra tett észrevételt, melyeket a nyomozás befejezéséről készült határozat elkészítéséhez nem használtak fel. A határozat és a vádirat ismertetésekor Nickelsburg észrevételeit lábjegyzetben közlöm.

¹⁴⁶ MOL XX-5-h 12.kötet 442-444.o. Az ismertetés során a dokumentum dátumait használom, mivel azok is információt hordozhatnak.

¹⁴⁷ MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

¹⁴⁸ MOL XX-5-h 12.kötet 445-447.o.

Nickelsburg László 1956. október 31-én tagja, illetve vezetője lett a Baross tér 19.sz. alatti nemzetőr egységnek. 1956. október 31-én a „Forradalmi Védelmi Bizottságnak” jelentette, hogy 1200 nemzetőrrel és nagy mennyiségű fegyverrel rendelkezik.¹⁴⁹ Az általa kitöltött igénylőlap szerint 200 db. géppisztolyt, 15 db. golyószórót és 5 db. géppuskát igényelt. 1956. november 1-jén a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottságától egy „Nyílt parancsot” kapott, mely szerint az Operatív Bizottság tagja.

1956. október 30-án, vagy 31-én megjelent munkahelyén, ahol a fegyverét mutogatta és azzal dicsekedett, hogy a Baross tér 19. parancsnoka. A vállalat dolgozóinak különböző élelmiszereket ajánlott fel.

Géppisztollyal kereste fel a VIII. kerületi Rendőrkapitányságot, ahol kifogásolta, hogy túl jól bánnak az oda szállított államvédelmi beosztottakkal és Veres Lajos rny. fhdgy-t fegyverrel megfenyegette.¹⁵⁰ Kijelentette, hogy a Kapitányságra továbbiakban nem kísérnek államvédelmi beosztottakat, hanem azokat majd ők elintézik.

1956. november 3-án Nickelsburg megjelent a Budapesti Főkapitányságon megtartott értekezleten és ott az emelvényen foglalt helyet.

Memorandumot intézett a „Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány” megbízottjához, akivel közölte, hogy amennyiben nem legalizálják a legrovidebb időn belül a Szabad Nép székházában lévő fegyveres alakulatot, úgy kimennek és lefegyverzik őket. A megbízott tudomására hozta, hogy az általuk kiadott igazolványokat érvénytelennek tekinti.

¹⁴⁹ Nickelsburg 1957. július 11-én kihallgatásán erről a következőt vallotta: „*A beszerzett bizonyítékokkal kapcsolatban megszeretném jegyezni, hogy 1956. október 31-én kelt 'Forradalmi Védelmi Bizottságnak' címzett jelentést november 1-én a Főkapitányságon Vári őrnagynál állítottuk ki, ahova Jánossí őrnagy utasítására mentünk. A kitöltött adatok a valóságnak nem felelnek meg, mert akkor semmilyen adatokkal nem rendelkezünk. Kérdésünkre az ott lévő rendőrtisztek azt válaszolták, hogy csak formáság mert enélkül nem adnak nemzetőr igazolványt ki. Közölték még, hogy erre semmilyen fegyvert adni nem tudnak. Ezek után Pásztor Sándor diktálására irtam a rajta lévő adatokat. Ekkor kb. 36 fegyveres nemzetőr tartozkodott a Baross tér 19-ben. Ugyanakkor kaptam – november 1-én – egy rendőrtisztől a másik szobában egy 'Nyílt parancsot' – Pásztor Sándorral együtt, az ő ismerősétől. Semmiféle operatív bizottságnak tagja nem voltam. Az operatív bizottságot november 3-án a nemzetőr ülésen választották meg, mely ülés után az operatív bizottság tagjai ott maradtak. Erről tudomásom szerint jegyzőkönyv készült.*” MOL XX-5-h 12.kötet 447.o.

¹⁵⁰ Nickelsburg 1957. július 11-én ezt vallotta: „*Veres Lajos rny.fhdgy. június 27-i és Winkler Pál rny.hdgy. július 1-i szembesítési jegyzőkönyvében vallottak nem felelnek meg a valóságnak, a VII. kerületi rendőrségen soha nem voltam. Az eset napján október 30-án /állitásuk szerint/ otthon tartozkodtam, amit több tanuval tudok igazolni. Október 31-én Veres Lajos rny.fhdgy. állítása szerint közvetlen dél előtt, tehát ½ 12 és 12 óra között voltam nála. Ez sem felel meg a valóságnak, mert a kérdéses időben a vállalatomnál voltam bent, de egész délelőtre alibit tudok igazolni, mert a Keleti pályaudvaron voltam, Jánossy őrnagynál a VIII. ker. nemzetőr parancsnokságon, Tóth Urbánnal élelem kérdésében tárgyaltam.*” MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

Nickelsburg megbeszéléseket folytatott honvédtisztekkel, rendőrtisztekkel a Baross tér 19-ben. Egységének több alkalommal buzdító beszédet mondott.¹⁵¹

Egységének többsége börtönből szabadult köztörvényes bűnözőkből és prostituáltakból állt.¹⁵²

A BM. Teleki téri garázsából nagymennyiségű ruhaneműt szállított át a Baross térre és kiosztotta a fegyveresei között. Élelmet és italt (sör, bor) halmoztak fel a Baross tér 19-ben.

Nickelsburg László a Baross tér 19-ben épületében, anyagban és felszerelésben 754.000 Ft. kárt okozott.¹⁵³

1956.november 4-én egysége tüzet nyitott a szovjetekre.¹⁵⁴ Nickelsburg László ekkor elhagyta a Baross teret és a Péterfy Sándor utcai központba menekült. Este fehér köpenyben tért vissza és Balogh Lászlót kórházba szállította.

Nickelsburg a kórházban maga köré gyűjtötte fegyvereseit. Tárgyalásokat folytatott, többek között Gyöngyösi Miklóssal,¹⁵⁵ akit megbízott azzal, hogy egységével akadályozza meg a szovjet csapatok mozgását a Landler Jenő úton és a Dózsa György úton a Keleti pályaudvar felé.

Egysége részt vett a Divatcsarnok kifosztásában. A rabolt értékek kiosztását Nickelsburg személyesen felügyelte.¹⁵⁶

Angyal Istvánnal és másokkal izgató tartalmú röplapokat fogalmazott,¹⁵⁷ melyeket egységével terjesztett.

¹⁵¹ Ez a „súlyos” bűncselekmény csak a nyomozóknak írt, a büntetőjog értelmezéshez használt iránymutató révén értelmezhető.

¹⁵² Tény, hogy a forradalmi események során kiszabadított foglyok egy része valóban köztörvényes bűnöző volt.

¹⁵³ „A 'Pestmegyei Beszerző Feldolgozó és Érkeztető Központ' kárjelentésére szeretném megjegyezni, hogy nincs bizonyítva, hogy ezt a kárt november 1-e és 4-e között a házban tartózkodó nemzetőrség ideje alatt okozták. Megjegyezni kívánom, hogy a házban tartózkodásra Pásztor Sándornak a Főkapitányságtól engedélye volt, megbízó levelet kapott.” Vallotta Nickelsburg a vizsgálat során keletkezett jegyzőkönyvvel kapcsolatban. MOL XX-5-h 12.kötet 447.o.

¹⁵⁴ Nickelsburg László 1957. július 11-én vallotta: „Szatler Zoltánné aki tanuként volt kihallgatva többek között hallotta, hogy november 4-én kb. 1/2 9 körül, amikor a téren az ágyulövés elhangzott – az ezt követő csendben – hangosan, ordítva közöltem, hogy aki elsüti a fegyverét hazaáruló, nem szabad a szovjet páncélosokat provokálni. Majd utána az udvaron a két Pásztornak megmondtam, hogy lemondok a parancsnokságról azonnal ürítsék ki az épületet, nehogy a fiatalok valami meggondolatlanságot csináljanak, a meggondolatlanságból valami lövöldözés legyen. Ezután rövid idő múlva én is elhagytam az épületet.” MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

¹⁵⁵ Nickelsburg ezt határozottan tagadta: „Gyöngyösi Miklós vallomása minden alapot nélkülöz, rá nem emlékszem, sem a Baross tér 19-ből, sem máshonnan. Érte nem üzentem és semmilyen utasítást részére nem adtam.” MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

¹⁵⁶ Nickelsburg ezt is tagadta: „Tóth István fhdgy. állítása, hogy szerepem volt ruhák szétoztásában nem felel meg a valóságnak. Emlékezetem szerint csak egyszer voltam lent, 10-én amikor a ruhák kiosztása már folyt. Én úgy tudtam, hogy Vöröskeresztes holmik, és a helytelenségekre hívtam fel a figyelmet. Egyébként a ruhák szétoztását és ezzel kapcsolatos intézkedéseket Illés dr. és Tóth fhdgy. végezte. Ezt Angyal vallomása is igazolja.” MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

Nickelsburg szoros kapcsolatban állt Csontos Erzsébettel, aki 1956 decemberében külföldi kapcsolatokkal is rendelkező szervezkedést hozott létre. Ennek a szervezkedésnek Balogh László is tagja lett, akit Ausztriában kémkedésre beszerveztek.

A Baross téri csoport parancsnok helyettesei, Pásztor Sándor és Pásztor Gyula eleinte szintén a Péterfy Sándor utcai kórházban tevékenykedtek, majd külföldre távoztak. Ausztriában folytatták a szervezkedést és megbízásukból többen felkeresték Nickelsburg Lászlót.

A nyomozás befejezéséről szóló határozatot a bizonyítékul szánt vallomások és lefoglalt igazolások felsorolása zárta.

A vádirat elemzése

Nickelsburg László első büntetőperében a vádiratot¹⁵⁷ dr. Szegedi Vilmos ügyész és dr. Götz János fővárosi ügyész aláírásával a Budapest Főváros Ügyészségen készítették 1957. október 21-ei dátummal.

A vádiratban a vádlott személyi körülményeinek ismertetése után felsorolásszerűen írja le a vádakot. Az iratban utólagosan kézírással beszámolták azokat a pontokat, melyek alapján a büntethetőséget igazolva látták. A számozást a vádirat tartalmának ismertetésekor jelölöm.

A vádirat szerint Nickelsburg László 1956. okt. 23-a és 31-e között a lakásán tartózkodott. 1956. október 31-én a munkahelyére indult. (1) Útközben a Baross tér 19.sz. előtt fegyveresek egy csoportja igazoltatta és ennek során beszélgetni kezdtek. Nickelsburg a beszélgetés során felvetette, hogy a csoport tagjai alakítsák meg a nemzetőrséget és vállalta, hogy a nemzetőrség megalakításának ügyében a rendőr főkapitányságra megy. (2) Pásztor Sándor egyetemi hallgatóval elmentek a VIII. kerületi Tanácshoz tájékozódni, ahol közölték velük, hogy a budapesti

¹⁵⁷ „Angyal István jegyzőkönyvében ellenem felhozott vádaknak nincs alapjuk. A kérdéses időben – november 10-én – bent jártam abban a szobában, de egészen rövid ideig, hogy Angyal ott volt arra nem emlékszem, de azt határozottan állítom, hogy semmilyen röplap szövegezésben nem vettem részt, - sem vele, sem másokkal -.” – állította Nickelsburg László. MOL XX-5-h 12.kötet 446.o.

¹⁵⁸ MOL XX-5-h 12.kötet 461-463.o. 1957. október 21.

Főkapitánysághoz fognak tartozni. Kaptak 30 db nemzetőr igazolványt és ugyanannyi karszalagot. Gépkocsival mentek vissza a Baross tér 19-be.¹⁵⁹

A délután folyamán (3) a Baross téri központ folyosóján található motorkerékpárt az egyik felkelő el akarta vinni. Az épület gondnoka, Merz Jenő ez ellen tiltakozott, de Nickelsburg utasította a fegyverest, hogy vigye a motorkerékpárt, amely többé nem is került elő. (4) Később Nickelsburg kocsival a munkahelyére ment, ahol közölte, hogy nemzetőr parancsnok és megmutatta pisztolyát.

1956. november 1-én¹⁶⁰ (5) Nickelsburg László és Pásztor Sándor elmentek a Deák téri Főkapitányságra, ahol Váry őrnagynál folytattak megbeszélést. Közölték, hogy a Baross tér 19-ben megalakították a nemzetőrséget, kitöltöttek egy bejelentőlapot, amely a csoport létszámát és a fegyvereik számát tartalmazta és további fegyvereket igényeltek. A főparancsnokságon közölték Nickelsburgékkal, hogy a vezetőséget demokratikusan kell megválasztani. Ezt követően kaptak egy nyílt parancsot a forradalmi katonai bizottság operatív bizottságától, amely igazolta, hogy Nickelsburg László a Forradalmi Katonai Bizottság Operatív Bizottságának tagja, és jogosult objektumokba való belépésre és gépjárművek igénybevételére. Az igazolás átadása után meghívták a parancsnoki értekezletre is, melynek időpontjáról később ígértek tájékoztatást.¹⁶¹

Nickelsburg és Pásztor visszamentek a Baross tér 19-be, ahol megtartották a parancsnokválasztást: Nickelsburgot főparancsnoknak, helyetteseinek Pásztor Sándort és Pásztor Gyulát választották. Nickelsburg kinevezte Balogh Lászlót szolgálatvezetőnek, majd zászlóaljparancsnoknak. Ebben az időben a Baross téri csoportnak 200-300 tagja volt. A délután folyamán Balogh László a főkapitányságról 1400 nemzetőr igazolványt, 50 db géppisztolyt, puskákat és lőszert hozott. Nickelsburg László a délután folyamán a VIII. kerületi Tanácshoz ment, ahol megbeszélték a Baross tér által felügyelt területet: a Keleti pályaudvar, Fiumei út a Baleseti kórházig, a Rákóczi út a Divatcsarnokig, a Rottenbiller utca a Péterfy Sándor utcáig volt.

1956. november 2-án, (6) reggel Nickelsburg László szemlét tartott és beszédet intézett a Baross téren felsorakozott zászlóaljhoz. Közölte velük, hogy nemzetőrök, ő a

¹⁵⁹ Az első vádirat szerint tehát elfogadták a Nickelsburg vallomásaiban szereplő adatokat és mind a csoport létrejöttét, mind Nickelsburg csatlakozását a Köztársaság téri ostromot követő napra tette.

¹⁶⁰ A megbeszélések dátuma is Nickelsburg egyik vallomásán alapul, mivel a dokumentumon október 31-e szerepel.

¹⁶¹ Megfigyelhető, hogy már a vádirat is a tisztázatlan kérdéseket egyszerűen átlépi; nem foglalkozik olyan logikai ellentmondásokkal, mint például azzal, hogy Nickelsburg hamarabb kap meghívást a Nemzetőrség Operatív Bizottságába, mint ahogy parancsnoknak választják.

parancsnokuk. Kiosztották a nemzetőr igazolványokat. Balogh László utasításba adta, hogy minden olyan személyt, aki egyedül vagy másodmagával jár fegyveresen, azt le kell szerelni. Később Nickelsburg, Pásztor Sándor és egy Boross nevű személy a Corvin-közi parancsnokságra ment, ahol megbeszélést folytattak, onnan a Deák térre mentek a Főkapitányságra, ahol Király Bélával közölték, hogy elégedetlenek a vezérkar összetételével; sem horthysta, sem rákosista tisztekre nincs szükségük. Nickelsburg László ott találkozott Solymosi ezredessel is, akinek egyik tisztje kért egy gépkocsit, melyet meg is kapott a Baross tériek által felügyelt gépkocsi állományból.

1956. november 3-án (7) Pásztor Sándor és Nickelsburg László az összehívott parancsnoki értekezletre ment a Főkapitányságra. Az értekezletet Király Béla vezette és a nemzetőrség operatív csúcsszervét választották meg. Nickelsburg László az emelvényen foglalt helyet. Az értekezlet szünetében Nickelsburg utasítására Pásztor a Baross tér közelében működő csoportok vezetőit értekezletre hívta a Baross térre. Nickelsburg célja az volt, hogy az egész VII. kerületet a parancsnoksága alatt egyesítse. Az értekezletet ugyan megtartották, de a terv nem valósult meg.

Nickelsburg László egysége létszámát fokozatosan emelte és látta el fegyverekkel és ruházattal. 1956. november 1-jén egy tehergépkocsival vasutas bundákat és egyenruhákat szállítottak a Baross térre és ott azokat szétosztották. November 3-án a Teleki téri rendőrségi garázból 300 pár csizmát, 100 rendőrbundát és már ruházati cikket és alsóneműket szállítottak be a Baross térre és ezeket is szétosztották. Élelmezésüket a Péterfy Sándor utcai kórház látta el. A Baross tér 19-ben nagymennyiségű cigaretta, kávé, csokoládé, likőr és más cikkek voltak felhalmozva. Az egység jó része börtönből szabadult rabokból és prostituáltakból állt. (8) A csoport tagjai embereket hurcoltak el. Október 31-én előállították Bikádi Józsefet és átkísérték a Kilián laktanyába. Falaki József lakásán fosztogattak. Kolozsvári János lakásában házkutatást tartottak és előállították a lakásában tartózkodó két fegyveres rendőrrel együtt. Fegyverüket és Kolozsvári tulajdonában lévő gépkocsit elvették. (9) A Baross téren rendszerellenes röplapokat is készítettek.

November 4-én a szovjet csapatok visszaérkezésének hírére Nickelsburg és a parancsnokok felsorakoztatták az egységet. Nickelsburg rövid beszédet tartott, melyben kijelentette, hogy aki fél, az elmehet. Ezt követően az egység tagjai a tér különböző házaiban foglaltak el tüzelőállást. A parancsnokság elrendelte, hogy tüzelni csak akkor szabad, hogy parancsnokok kiadják a parancsot. Tűzparancsot Nickelsburgon kívül a helyettesek, a katonai tanácsadó és Balogh László adhatott ki. A tűzparancsra csak

abban az esetben kellett várni, ha a szovjet páncélosok elvonulnak. Amennyiben a szovjetek megkísérelték volna a Baross téri központba a behatolást, tűzparancs kiadása nélkül is tüzelni lehetett. A szovjetek érkezésekor a Baross téren felállított egyik ágyú elsült, melyet az egyik szovjet páncélos megsemmisített. Ekkor általános tűzharc kezdődött. A parancsnokok, Balogh László kivételével, a Baross téri központ alagsorában ütött átjárón keresztül a Péterfy Sándor utcai kórházba távoztak. Sötétedés után Nickelsburg László, fehér köpenyben visszatért a Baross tér 19-be, ahol már csak kevesen tartózkodtak. A sebesült Balogh Lászlót kórházba vitték. A csoport egyik része a Divatcsarnokba, más részei több környékbeli helyszínen foglalt el harcállásokat.

A Baross tér 19. a Pestmegyei Beszerző Feldolgozó és Értékesítő Szövetkezeti Központ székháza volt. Az épületben, felszerelésben és az ott tárolt anyagokban keletkezett kár 754.000 Ft. volt.

Nickelsburg László (11) a Péterfy Sándor utcai kórházban november 11-ig tartózkodott. A vádirat szerint ez idő alatt továbbra is fenntartotta vezető szerepét mindaddig, amíg a „szovjet csapatok a fegyveres bandákat teljesen szét nem verték”.¹⁶² Gondoskodott a csoportok élelmezéséről, amely november 4-7-ig 300-400 főt jelentett. Nickelsburg a vádirat szerint részt vett a Divatcsarnok „kifosztásából” származó ruhaneműk kórházban történt kiosztásában. Utasítást adott (12) Tóth Urbánnak¹⁶³, hogy a Divatcsarnokból az óra és ékszerkészleteket szállítsa a kórházba. November 10-én (13) a Péterfy Sándor utcai kórház földszintjén Angyal István, Csongovai Per Olaf, Nickelsburg és még néhányan röplapot fogalmaztak, amely a államrend elleni követeléseket tartalmazott és a azok nem teljesülése esetén további sztrájkot helyezett kilátásba. A röplapok terjesztését Nickelsburg csoportjának tagjai végezték.

Nickelsburg szoros kapcsolatban állt Csontos Erzsébettel, aki egy „illegális csoportnak” volt a vezetője. Csontos nyugati kapcsolatokkal is rendelkezett és a későbbiekben nyugatra szökött. Ennek a csoportnak volt tagja Balogh László is, akit Ausztriában kémkedésre beszerveztek. Azok a személyek, akik Nickelsburggal szoros kapcsolatban álltak, Bécsben „ellenforradalmi központot”¹⁶⁴ hoztak létre.

¹⁶² MOL XX-5-h 12. kötet 462.o.

¹⁶³ Tóth Urbán már 1956. előtt is kapcsolatban állt az államvédelemmel. 1956-os események után hálózati személyként továbbra is segítette a BM. Politikai Nyomozó Osztály alkalmazottait. Az események során betöltött szerepe miatt nem vonták felelősségre, az ügyben is mint tanút hallgatták meg. Feltételezhető, hogy az óra és ékszer ügyben tett vallomása nem felel meg az igazságnak, de alkalmas arra, hogy Nickelsburg László esetében köztörvényes bűncselekmény elkövetését igazolja.

¹⁶⁴ MOL XX-5-h 12. kötet 462.o.

1956 decemberében (15) Schiff Tamás, a bécsi forradalmi központ megbízásából felkereste Nickelsburgot, akinek pénzt adott át és igyekezett rávenni, hogy az itthoni ellenállás vezetését vállalja el. Ugyanezért kereste meg később Balogh László és Csontos Erzsébet is, de Nickelsburg ekkor már nem fejtett ki „további ellenforradalmi tevékenységet”.¹⁶⁵

A felsoroltakra tekintettel a Nickelsburgot a BHÖ.1. pont /1/ bekezdésébe felvett népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése büntetével, és az 1950. 24. sz. tvr-nek az 1956. 11. sz. tvr-el módosított rendelet 3.§-ban meghatározott társadalmi tulajdonban különösen nagy kárt okozó ismételt és bünszövetkezetben elkövetett lopás büntetével vádolták.

A „vezér” első pere

Nickelsburg László első büntetőperét 1958. június 30-án kezdte tárgyalni a Fővárosi Bíróság. A bíró dr. Bali László, az ülnökök Vágó József és Fábry Albert voltak. A tárgyalás érdekessége, hogy 1956-os eseményekkel kapcsolatos ügyben mindössze két vádlott szerepel: a volt főparancsnok, Nickelsburg László és a fiatal Barinkai Tibor. Arra a kérdésre, hogy miért kezelték külön a két nemzetőr ügyét, csak találgatni lehet, de biztosak lehetünk abban, hogy Nickelsburg elkülönítése a többi ügytől politikai okból történhetett.

A Budapesti Fővárosi Bíróság 1958. jún. 30-án elkezdett és szeptember 11-ig öt alkalommal összeülő bírói testület zárt tárgyaláson a következő ítéletet hozta:

Az 1957. február 11-e óta letartóztatásban lévő Nickelsburg László I.r. vádlott esetében

népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének, társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás, mint felbujtó büntetésében,

Az 1957. dec. 14-e óta letartóztatásban lévő Barinkai Tibor népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és orgazdaság büntetésében bűnös, ezért

¹⁶⁵ MOL XX-5-h 12.kötet 463.o.

I.r. összbüntetésül életfogytig tartó börtönbüntetésre, mellékbüntetésül a büntető törvénykönyvben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 10 évi eltiltásra és teljes vagyonek kobzásra

II.r. vádlottat 5 évi börtönbüntetésre és büntető törvénykönyvben felsorolt egyes jogok gyakorlásától 5 évi eltiltásra és 1000 forint értékű vagyonának részleges elkobzására ítélte.

A kiszabott börtönbüntetésbe Nickelsburg László esetében az 1957. febr.11-től, míg Barinkai Tibor esetében 1957.dec.14-től előzetes letartóztatásban eltöltött időt teljes egészében beszámítja. Az eljárás során felmerült költségeket a vádlottak kötelesek megfizetni.

Az ítélet indoklásában a bíróság először – a kor szokásainak megfelelően - tisztázta a vádlottak viszonyát a politika rendszerhez és a párthoz.

I.r. Nickelsburg esetében megállapították, hogy alkalmazotti családból származik. Apja pincér volt. Műszerésznek tanult. 1944-ben munkaszolgálatosnak hívták be ahonnan megszökött. Testvéreit deportálták, akik nem tértek vissza. Felszabadulás után előbb kisiparosoknál, majd állami vállalatoknál helyezkedett el. Művezető iskolát végzett, 1950-től ilyen munkakörben dolgozott. 1957. januárig utolsó munkahelyén a Tűzvédelmi Berendezések Vállalatánál volt osztályvezető.

Idő közben megházasodott és egy három éves kislánya van. Az MDP-nek tagja volt és munkahelyein, mint kommunista aktíva tevékenykedett.

II.r. Barinkai Tibor vádlott munkáscsaládból származott. Apja szállítómunkás volt anyja takarítónő 4 általános iskolát végzett majd segédmunkásként helyezkedett el. Utolsó munkahelye a Honvédelmi Minisztérium volt, ahol mint civil alkalmazott szállítómunkás dolgozott. Közös háztartásban él Máriy Jenőnével. Az együttélésből egy leány származik. (1 éven aluli).

A vádlottak hovatarozásának tisztázása után – melyben kedvező színben tüntették fel mindkét vádlottat - a bűncselekmény érdemi ismertetésébe kezdtek. Ennek keretében a következőket állapítják meg:

Az ellenforradalom kitörése után Nickelsburg László nem kapcsolódott be közvetlenül az eseményekbe. 1956. október 31-ig csaknem minden nap jelentkezett munkahelyén. Láta, hogy az üzem vezetése olyanok kezébe került, akik őt, mint baloldali személyt el akarták távolítani 1956. október 30-án munkába menet a Baross téren fegyveresek igazoltatták. A csoport vezetője Pásztor Sándor volt, akivel Nickelsburg az igazoltatás során beszélgetni kezdett. Pásztor közölte Nickelsburggal,

hogy a kormány felhívása alapján nemzetőrséget fognak alapítani. A szükséges információk beszerzésére Nickelsburg felajánlotta segítségét és Pásztorral együtt a VIII. kerületi Tanács székházába ment. Ott 20 db nemzetőr igazolványt és 30 db. nemzetőr karszalagot kaptak, illetve ismertették velük a nemzetőrség rendjét is.

A Tanácstól visszatértek a Baross tér 19-be, ahol a kultúrteremben összegyűltek előtt Nickelsburg László bejelentette a nemzetőrség megalakulását. Ismertették a nemzetőrség feladatait és kiosztották az igazolványokat, a karszalagokat a fegyverrel rendelkezők között.

Az esemény után Nickelsburg László több fegyveres kíséretében átment a Keleti pályaudvaron tartózkodó fegyveres csoporthoz, hogy az ottani garázdálkodó fegyvereseket megfékezzék. Többeket onnan szerveztek be a Baross téri csoportba.¹⁶⁶

Nickelsburg László egy kocsival a munkahelyére ment, ahol közölte munkatársaival, hogy nemzetőr parancsnok lett és ezért nem jár be dolgozni. Megmutatta pisztolyát és a nemzetőr karszalagot is.¹⁶⁷

1956. november 1-jén Nickelsburg László és Pásztor Sándor a Főkapitányság épületébe ment a reggeli órákban. A Főkapitányságon Vári őrnaggyal tárgyaltak, aki több nemzetőr igazolványt adott nekik, illetve kitöltetett velük egy "blankettát", amelyen Nickelsburgék 1200 fős nemzetőr létszámot tüntettek fel. Ehhez a létszámhoz adták le a fegyverigénylésüket is. A megbeszélést követően Nickelsburg László egy szabad mozgást biztosító "nyílt parancsot" kapott, amely felhatalmazta őt közlekedési eszközök igénybevételére és objektumokba történő belépésre is.

A Főkapitányságon történt megbeszélést követően Nickelsburg László gyűlést hívott össze a Baross téri központba, ahol demokratikusan megválasztották a vezetőket. Pásztor Sándor előterjesztésére Nickelsburgot is parancsnoknak választották meg, Pásztor Gyulával egyetemben.

A délután folyamán Nickelsburg részt vett a VIII. kerületi Tanács épületében tartott megbeszélésen, ahol megjelölte azt a területet, ahol a Baross tériek tevékenységüket végzik. A terület a Keleti pályaudvartól a Fiumei úton a Baleseti kórházig, a Rákóczi úton a Divatcsarnokig, a Rottenbiller utcán a Péterfy Sándor utcáig határolt rész volt. Bejelentette, hogy 400 embere van kézfegyverekkel és tűzérségi

¹⁶⁶ Az első ítéletben ennek az eseménynek egyértelműen előnyös színezete van Nickelsburgék javára. Később, a második eljárásban még manipulálták is ezt az epizódot, hogy ezzel is Nickelsburg bűnösségét igazolják.

¹⁶⁷ Megfigyelhető, hogy az elsőfokú eljárás során nem sokat foglalkoztak az egyes események időpontjának meghatározásával. Igaz, így az esetleges ellentmondásokat is elkerülhették.

fegyverekkel felszerelve. A kutatás alatt összegyűjtött információk alapján arra lehet következtetni, hogy a létszám, bár a bírósági indoklásban más szerepel, soha nem volt 300 embernél több.

Nickelsburg a megbeszélésen egy felhívást is alá szeretett volna írni a VIII. kerületi Tanácson dolgozókkal, amelyben a működő kormányt tagadta és a "fegyveres erők" parancsnokainak kezébe kívánta adni a hatalmat.¹⁶⁸

A vádirat szerint ekkor történt meg a fegyverek szállítása és katonai tanácsadó kirendelése is. Fegyverek mellett ruhákat és egyéb katonai felszereléseket is juttattak a csoportnak.

1956. november 2-án reggel a Baross téren fegyveres szemlét tartottak. Ekkor már szakaszonként és rajonként, szervezeten álltak fel az emberek. Nickelsburg László a felsorakozott nemzetőröknek beszédet tartott nemzetőrség feladatairól és utasította az embereit, hogy a kerületben minden fegyveres igazoltatni kell, és akinek nincs megfelelő engedélye, azt le kell fegyverezni.

A kapott utasításnak megfelelően emberei egy Pobeda gépkocsit akartak igazoltatni a délelőtti órákban, melyben két fegyveres személy, a Szabad Nép székházában székelő Dudás csoport tagjai utaztak. A fegyvereseket letartóztatták és a Főkapitányságra kísérték. Nickelsburg László ezt követően beszélt Dudás egyik helyettesével és közölte vele, hogy amennyiben a fegyveresek a területére lépnek lefegyverzik őket.

A délután folyamán Nickelsburg Pásztor Sándorral a Főkapitányságra ment, hogy tiltakozzanak a nemzetőrség vezérkarába beférkőzött horthysta tisztek személye ellen. Innen visszatérőben a Corvin köziekkel is tárgyalásokat folytattak.¹⁶⁹

Az bírósági ítéletben említést tettek a Baross téri nemzetőrség nyomdájáról is, amely Nickelsburg parancsnoki szobája mellett volt. Stencilgépekkel sokszorosítottak a rendszert elítélő rölapokat. Politikai követeléseik közt a szovjet csapatok kivonása, a többpártrendszer bevezetése is megjelent.

1956. nov. 3-án a nemzetőrség parancsnokainak értekezlete zajlott a Főkapitányságon, melyen Nickelsburg László és Pásztor Sándor is jelen volt. Nickelsburg az elnökség tagjai között foglalt helyet. Az értekezlet tárgya a nemzetőrség főparancsnokainak megválasztása volt. A szünetben Nickelsburg értesítette a VII. és

¹⁶⁸ Az állítást igazoló dokumentumot a Nickelsburg anyag nem tartalmaz.

¹⁶⁹ A bírósági iratból nem derült ki, hogy miről tárgyaltak. Az említett tárgyalással kapcsolatban a későbbiekben tisztázták, hogy előbb a Corvin-közbe mentek, hogy együtt menjenek tiltakozni a horthysta és rákosista tisztek részvétele ellen a nemzetőrségben.

VIII. kerületi fegyveres csoportok vezetőit, a rendőrség és honvédségi alakulatok parancsnokait, hogy a tevékenységük összehangolása érdekében a délután folyamán a Baross téren jelenjenek meg. Az összejövetelt ugyan megtartották, de a csak más dokumentumokból tudjuk, hogy a kerület végleges felosztásáról és a járőrszolgálat megszervezésének kérdésében a megegyezés elmaradt. Witt Ervin szerint azért, mert Nickelsburg akarta az egész kerületet uralni.

A bírósági irat szerint november 3-án, délután ismét nagyobb fegyverszállítmány érkezett a Baross térre. Ekkor több láda új, lezsírozott géppisztolyt szállítottak a Baross térre, a hozzávaló lőszerrel együtt. A fegyverek őrzésére és kiosztásának módjára is Nickelsburg László adott utasítást.

Az ítélet indoklásában elfogadták, hogy Nickelsburg László minden nap a késő esti órákban a lakására ment. Azonban az általa vezetett nemzetőrséget egy nagyon jól szervezett, centralizált egységként tüntették fel, és tényként írták le, hogy mikor jelen volt, fegyveresei rendszeresen jelentést tettek neki. Tudomással bírt Bikádi József letartóztatásáról, akit többen kihallgattak – az ítélet szerint Nickelsburg László is - majd utasítására a Kilián laktanyába kísérték. A többi államvédelmessel szemben alkalmazott eljárást is felsorolták, mintha arról Nickelsburgnak feltétlenül tudomása lett volna. Így csoportja tagjai kifosztották Falaki József lakását. Házkutatást tartottak majd előállították Kolozsvári Jánost. Csoportja két rendőrt is lefegyverzett. A csoport létszáma folyamatosan nőtt, főleg börtönből szabadult rabok gyarapították a létszámot.

1956. november 4-én Pásztor Sándor közölte Nickelsburggal, hogy felkészültek a szovjet csapatok elleni harcra. Nickelsburg László ekkor beszédet intézett az emberekhez, amelynek lényege az volt, hogy aki fél az hazamehet még a harc megkezdése előtt. A parancsnokokat utasította, hogy a tűzparancs esetén meg kell kezdeni a harcot a szovjet egységek ellen.

A Baross téren két ágyút állítottak fel a Kerepesi úton közeledő harckocsikra irányítva. Az egyiket a kezelőszemélyzet (több vallomás szerint valamilyen civil) elsütötte. A szovjet tankok egyetlen lövéssel szétlőtték az ágyút. Érdekes, hogy az egyetlen lövés (lehet, hogy büszkeséggel töltötte el a kommunistákat) és hogy nem a szovjetek kezdték a harcot minden anyagban szerepel. Az ágyú megsemmisítését követően általános tűzharc bontakozott ki.

A harc leírása Nickelsburg László bírósági ítéletében sem szerepel. Annyit írtak csak le, hogy a falat kibontották a Baross téri központban, és miután a több belövést kapott, többen - Nickelsburggal együtt - a Péterfy Sándor utcai kórházba távoztak.

Nem tesz említést a bírósági ítélet indoklásában a testület arról a többek vallomása által megerősített esetről, hogy Nickelsburg az ágyú szétlövését követően beálló csendben elüvöltötte magát, hogy aki lő az hazaáruló.

Nickelsburg a délutáni órákban, mint sebesültszállító tért vissza a Baross térre és a sebesültek kórházba szállításában segédkezett. Köztük volt Balogh László is, aki légnyomást szenvedett.

A bírósági ítélet a Péterfy Sándor utcában kialakult meglehetősen bonyolult helyzetről csak egy leegyszerűsítő leírást tartalmaz, melyből sem az érintettek pontos tevékenysége, sem a tevékenység körülményeire nem derül fény. A dokumentumból viszont kiderül, hogy akkor a kórházban tartózkodó Angyal Istvánnal és Csongovai Per Olaffal Nickelsburg kapcsolatba került. Nem világos azonban hogy ez milyen jellegű kapcsolat volt, dolgoztak-e együtt stb. Olyan ún. „köztudomású” dolgokra hivatkoztak, mint hogy a kórházban röplapokat szerkesztettek, a mentőszolgálatosok elhasználódott ruháját pedig a Divatcsarnokból pótolták.

Nem részletezték, csak megemlítették Nickelsburg László sebesülését, illetve hogy november 13-án elhagyta a kórházat és otthon volt betegállományban. Megemlítették, hogy november 25-e és december 5-e között Bécsben tartózkodott. Ahogy írták „disszidált”. Nickelsburg ítéletét azzal a fontos körülménnyel a rögzítésével zárták, hogy hazatérése után megszakította a kapcsolatot korábbi forradalmár ismerőseivel.

Barinkai Tibor esetében bírósági ítéletének indoklásában annyi szerepel, hogy jelen volt október 23-án a Sztálin szobor ledöntésénél, ahonnan többekkel a rádióhoz vonult, ahol a híres 14 pontot akarták beolvasatni. Bár fegyverhez jutott a kialakult harc során, azonban csak a sebesültszállításban vett részt. A Rádiónál zajló harcot követően két napig a 2.sz. klinikán tartózkodott, majd október 25-től 26-án délutánig otthon volt. Később ismerőseivel a Szikra nyomdából röplapokat vittek és a Váci úton kiszórták. A szórólapozásból visszafelé menet a kocsijukra lőttek és Barinkai fejsérülést szenvedett. A Péterfy utcai kórházban ápolták október 30-ig. A kórházból kikerülve a Keleti pályaudvarra ment, ahonnan a fegyveresek a Baross térre hívták. A Baross téren kapott egy géppisztolyt és igazoltatásokat hajtott végre. Este a feje vérezni kezdett, ezért

visszatért a kórházba ahol átkötötték a sebeit. A kötözésről visszament a Baross térre, ahol november 5-ig járőrszolgálatot látott el.¹⁷⁰

Barinkai tevékenységének ismertetése mellett 40 db. óra eladását is az ő bűnlajstrománál tüntettek fel, de nem derült fény arra, hogy milyen módon kerültek hozzá az órák. Arra való hivatkozással, hogy az órák lopottak voltak, az orgazdaság elkövetését bizonyítottanak ítélték.

A bírósági ítéletben az indoklás részt a vádlottak védekezése követi, melyekből néhány részt érdemes idézni.

Nickelsburg László a tárgyalás során nem érezte magát bűnösnek, a terhére rótt bűncselekmények elkövetését tagadta.

Barinkai Tibor két cselekmény elkövetésében tartotta magát bűnösnek. Ezek a Sztálin szobor ledöntésekor, illetve a rádió ostrománál való jelenléte.

Nickelsburg tagadta hogy az akkori kormány ellen a fegyveres erők főparancsnokainak hatalomátvételét szorgalmazta volna. A bíróság ezt nem fogadta el, és Nickelsburg László védekezésével ellentétben a következő nagyon érdekes indoklást hozta: *„A vádlott határozott tagadásával szemben a Bíróság Kerekes tanu vallomását fogadta el valónak, mert egyrésztől Kerekes tanu vallomását Jánosi tanu előadása is alátámasztotta. Jánosi tanu ugyanis határozottan vallotta, hogy Nickelsburggal a VIII.ker.Tanács épületében nem találkozott, vele nem tárgyalt, hanem az ő tudta nélkül Kerekes György tanu, aki akkor a helyettes volt, tárgyalhatott Nickelsburggal.”*¹⁷¹ Tehát tanú nem találkozott Nickelsburggal, tehát nem is vallhatna ellene. A indoklás a következők szerint folytatódott:

*„Másrésztől pedig Kerekes tanu vonatkozó egyéb előadása, nevezetesen a Baross-tér 19.-ben lévő fegyveres személyek létszámára vonatkozóan stb. más tanuk vallomásával teljesen egyező.”*¹⁷² (Sic!) Úgy gondolom, hogy ehhez kommentárt sem kell fűzni.

A röplapozással és fegyverszállítmány átvételével, elosztásával stb. kapcsolatos tisztázatlan kérdésekkel kapcsolatban – Nickelsburg László ugyanis ebben is tagadta részvételét - a bíróság arra a logikus magyarázatra támaszkodott, hogy Nickelsburgnak, mint parancsnoknak a felszerelések felett is diszponálnia kellett.

¹⁷⁰ A bírósági ítéletben nem oldották fel azt a nyilvánvaló ellentmondást, hogy az ítélet indoklás részében korábban már leírták, hogy a Baross teret november 4-én a szovjetek felszámolták, tehát Barinkai nem láthatott el november 5-én ott járőrszolgálatot.

¹⁷¹ MOL XX-5-h 46.d. 13.köt. 6.o.

¹⁷² MOL XX-5-h 46.d. 13.köt. 6.o.

Nickelsburg tagadta azt is, hogy november 3-ra, a Baross térre ő hívta össze a környék fegyveres csoportjainak vezetőit egy értekezletre. A bíróság ebben sem fogadta el vádlott állítását és Jánosi Ernő és Steiner Lajos vallomására hivatkozva kitartott az eredeti változat mellett.

A Péterfy utcai kórházban betöltött vezető szerepével kapcsolatban a bíróság Lambrecht Miklós, Tóth Tamás és Opóczky Istvánné vallomására hivatkozott Nickelsburg tagadásával szemben. Utóbbi két személy vallomásában elég gyakori szófordulat volt a „hallottam” és az „úgy tudjuk, hogy”. Lambrecht neve a gépkocsi igénylés kapcsán került a képbe, mivel az igénylő lapon két kocsi esetében fel volt tüntetve, hogy „Laciék”. Nickelsburg magyarázata szerint a gépkocsikat a kórház részére, használatra adták, melyeket vissza kellett volna szolgáltatnia. A gépkocsi igénylés célja stb. nem került feltüntetésre.

A Divatcsarnokból történt ruházat szállításával kapcsolatban is Steiner és Tóth vallomására hagyatkozik a bíróság.

Barinkai védekezéséből is érdemes egy rész idézni, amely alapján képet alkothatunk a kommunista törvényértelmezésről: *„Barinkai nem tudta kellően megindokolni, hogy a nyomozati vallomást miért vonja vissza. Ha még a bíróság valószínűleg fogadná el azt a tényt, hogy Barinkai II.r. vádlott kényszer hatása alatt tette meg a nyomozás során vallomását, akkor sem képzelhető el, hogy 'véletlenül' Barinkai olyan tényeket talált ki a parancsnoka személyére /Nickelsburg/, saját tevékenységi területére, amelyek a valóban megtörténtekkel személyileg, területileg, sőt időbelileg /dátumok/ megegyeznek. Ezért a bíróság a vádlott nyomozati vallomását fogadta el valószínűleg és a tényállást eszerint állapította meg.”*¹⁷³ A nyomozás során esetlegesen alkalmazott kényszer figyelmen kívül hagyása szomorú, ugyanakkor nagyon fontos üzenetet közvetít számunkra. Lefordítva: mindegy mit mond a vádlott, úgyis úgy ítélünk, ahogy nekünk azt megmondták.

Nickelsburg László esetében súlyosbítónak találták, hogy mint képzett munkásmozgalmi múlttal rendelkező ember - karriervágyból- osztályának árulója lett. Az első fokon meghozott ítéletet a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság 1959. március 27-én úgy változtatta meg, hogy Nickelsburg Lászlót felmentette a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett büntett vádja alól. Nickelsburg ítéletének többi részére vonatkozó perorvoslati kérelmet elutasította.

¹⁷³ MOL XX-5-h 46.d. 13.köt. 7.o.

Közzjáték az ÁVH-n

A Baross tériek tevékenysége: mit, mivel és hogyan?

A Belügyminisztérium alá különböző csoportokba osztott, zömében a korábbi Rákosi diktatúrában már bizonyított államvédelmis nyomozók Nickelsburg László ügyének vizsgálata mellett továbbra is jelentős erőfeszítéseket tettek az eseményekben résztvevő személyek azonosítására és letartóztatására. A Bécsi Forradalmi Csoport, a Péterfy Sándor utcai kórház, majd utolsóként, hosszabb idő elteltével a Baross téri központ és kapcsolatrendszerét is sikerült valódi jelentőségében felderíteniük. A történetek kiderítése azonban egyre inkább háttérbe szorult a megtorlás vezéreszméje mellett, ezért Nickelsburg ellen lefolytatott második eljárás elemzése előtt ismertetem a Baross tériek tevékenységét, kapcsolatrendszerét, és a szovjetek elleni harcukat többségében az első vizsgálati időszak alatt keletkezett iratok alapján.

A Baross téri nemzetőrség, de egyáltalán a szabadságharc elemi feltétele volt, hogy a forradalmárok fegyverhez jutottak. A fegyverek kérdése ezért kiemelt jelentőségű volt a hatalom birtokosai számára már a megtorlás legelejétől kezdve. Ennek elsősorban praktikus okai voltak, ugyanis egy lehetséges fegyveres ellenállás, vagy egy második forradalom kibontakozásának lehetőségét mindenképpen meghatározta volna az, hogy van-e fegyver a forradalmárok kezében. A fegyverek begyűjtését ezért már 1956. november 4-e után megkezdték a szovjetek és ezt a magyarországi kiszolgálók is folytatták. A nyomozómunka beindítását követően a BM. munkatársak – esetlegesen további elrejtett fegyverek után kutatva – arra is kíváncsiak voltak, hogy honnan sikerült fegyvereket szerezniük a „felkelőknek”. Természetesen a felelősök felderítése is egy fontos szempontja volt ezeknek a kíváncsi kérdéseknek.

A Baross tériek esetét konkrétan vizsgálva megállapították, hogy már a megalakulásuktól kezdve rendelkeztek fegyverrel. A csoport megalakulásának időpontjában, Nickelsburg vallomása szerint, a kb. 20 fős társaság esetében egyik vallomásában 3-4, másik helyen 10-11 fegyveresről tesz említést.¹⁷⁴ A jelentések beszámolnak arról, hogy a későbbiekben több helyről is fegyvereket szállítottak a Baross térre. A legnagyobb fegyverszállítmányt a Deák téri főkapitányságon, október

¹⁷⁴ TH V-142299 118.o.

31-én leadott igénylőlap alapján a piliscsabai honvédektől kapták. A Baross tériek az összefoglaló jelentésben leírtak szerint fegyvereket szereztek a BM Teleki téri garázsából, a Művész Klubból és Pásztor Géza szerint a Láng Gépgyárból is. Puskával, géppisztollyal, géppuskával (golyószóró), kézigránáttal, benzines palackkal, és november 4-re két ágyúval is rendelkeztek.¹⁷⁵

A benzines palackok gyártásához szükséges üvegeket a közeli utcák lakóitól gyűjtötték. A fél és egy literes üvegeket a Rottenbiller utcai garázsban töltötték meg benzinnel, amely a Baross tériek ellenőrzése alatt állt. Miután az üvegek megteltek, egy rongyot tömtek az üveg szájába, majd dugóval rögzítették. A dugónak szorosan kellett illeszkednie, nehogy idő előtt kiömöljön a benzin, és használóját gyűjtsa fel.¹⁷⁶

A ruházkodás kérdésére a rendkívüli helyzet miatt kellett megoldást találnia a Baross téri vezetésnek. Azért volt erre szükség, mert a csoporthoz csatlakozottak között nagy számban voltak elítéltek, akiket a forradalom során szabadítottak ki a börtönökből. A Baross téri nemzetőrök elsősorban a Péterfy Sándor utcai kórházból szereztek ruhát, ahova a Vöröskereszt küldeményei érkeztek. Természetesen a harcok során elhasználódott ruhát is sokan lecserélték. November 4-e után voltak, akik a Divatcsarnokban öltöztek át használható öltözékbe és az is tagadhatatlan, hogy voltak, akik visszaéltek a helyzet adta lehetőséggel.¹⁷⁷

A csoport fő tevékenysége a járőrözés volt. A közbiztonság helyreállítása alapvető igény volt, és ezt a feladatkört a nemzetőrök látták el. A Baross tériek a Thököly úton, a Rottenbiller utcában, a Rákóczi úton, a Fiumei úton és a Baross tér környékén láttak el járőrszolgálatot. Feladatuk volt a rend fenntartása, fegyverek igazoltatása, gépjárművek ellenőrzése. Ők biztosították a területet a Köztársaság téri kazamaták keresésekor és őrizték a Keleti pályaudvaron tárolt gépkocsikat is.

¹⁷⁵ A Baross szobornál álló páncéltörő ágyút egy piliscsabai katonatiszt hozta magával. Pásztor Géza visszaemlékezése In. Orbán Éva Iránytűnk '56 228.o.

¹⁷⁶ Szabó Magdolna vallomásáról készült feljegyzésben ez szerepel: „...november 3-án a csoport több tagja így Szatler Zoltánné, Horváth Sándorné, 'Szőke Ica', és még három férfi akiknek a nevét nem tudom mintegy 200 db. Literes és fél literes üvegekbe benzint töltöttek, amit a harcok során felhasználtak a tankok ellen. Ezt azért tudom, mert én is a garázsban tartózkodtam ekkor.” TH O-14967/15 21.o.

¹⁷⁷ Meg kell jegyezni, hogy a szovjetek elvitték az üzletek készleteit, tehát az ilyen cselekmények erkölcsi megítélése csak ezt is mérlegelve lehetne igazságos.

2010/07/30 10:29 pm

Belügyminisztérium.
Központi Garázs Parancsnokság.

351

K á r j e g y z é k .

Az 1956-os ellenforradalmi események alatt az ellenforradalmárok az alábbi tárgyakat rabolták el a BM. Központi Garázs Parancsnokság Bpest. VIII., Teleki tér 17.sz. alól.

1./ 25 drb. használt polgári bunda darabonként á./ 1.569.- Ft.
összesen: 39.225.- Ft.

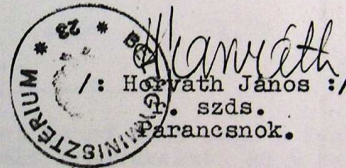
2./ 20 láda géppisztoly puskalőszer

3./ 3 láda géppisztoly kb. 30 drb. /: dobtáras :/

A fenti tárgyakat október 29 és november 4-e közötti időszakban hurcolták el.

Megjegyzés: A géppisztolyok egyrésze bezsirozott állapotban volt.

Budapest, 1960. augusztus hó 15-én.

Magyar Országos
Levéltár

446

4. ábra A BM. Teleki téri garázsának kárjegyzéke

A nemzetőrök ellenőrizték azokat a lakossági bejelentéseket is, amelyeket államvédelmissek ellen tettek. A vezetőség parancsba adta, hogy ezeket a személyeket bántani nem szabad, a lincselést pedig meg kell akadályozni. A Baross térieknek tartott egyik eligazításáról Nickelsburg László vallomásában így emlékezett vissza: „Csak

*járőr szolgálatot láttunk el, házakba még ha hívják is a járőrt, bemenni nem szabad, ha ávósokat megtámadnak a járőrnek kötelessége megvédelmezni. A járőr csak a kijelölt uton haladhat. Aki ezt nem tartja be, felelősségre lesz vonva.”*¹⁷⁸ A forradalom „mítoszai” ellen fellépő történészek¹⁷⁹ igyekeznek túlhangsúlyozni azokat az eseményeket, melyekben a nemzetőrök átléptek egy nehezen meghatározható határt, azaz visszaéltek helyzetükkel. Manapság is előfordul, hogy a szovjetek és kiszolgálóik ellen, a szabadságért vívott harcban szerzett érdemeket mindenféle „visszaéléseknek” elkönyvelt eseményekkel igyekeznek kisebbiteni. Bár kétségtelen, hogy előfordultak egy normális rendben működő társadalom tagjai számára elfogadhatatlan cselekmények,¹⁸⁰ nem szabad elfelejteni, hogy a forradalom és szabadságharc rendkívüli állapotokat teremtett.¹⁸¹ Ennek ellenére, bár a Baross téren több letartóztatásról is tudomásunk van és tudjuk, hogy a szabadságharcosok egy része – ha máshogy nem is, de családja révén – veszteséget szenvedett el a Rákosi diktatúra alatt, kerültek az önbíráskodást. Gyilkosságokat a Baross tériek nem követtek el. A letartóztatott személyek közül volt, akit átkísértek a Corvin közbe, de a többséget egyszerűen elengedték.¹⁸²

¹⁷⁸ V-142299 119.o.

¹⁷⁹ Elsősorban Eörsi Lászlóra gondolok, aki bevallotta a forradalom mítoszainak lerombolását tűzte ki egyik céljává.

¹⁸⁰ A megtorlás során ezeket cselekményeket nagyon súlyosan ítélték meg.

¹⁸¹ Tehát nem biztos, hogy szerencsés lopásnak minősíteni, ha valaki a harcban elhasznált ruházatát a nép vagyonának kikiáltott ruházati boltban lecserélte. Ezt a logikát Kádárék követték.

¹⁸² Halics Ferenc r.örm. (korábban ÁVH-s), 1957. febr. 22-i vallomása „1956. október 25-e körül a VII. ker. Kapitányságon felvettem Csabai fhdgy-nak, hogy a társbélőm Kistaj János áv.alhdgy. otthon van, be kellene hozni a Kapitányságra, mert itt biztonságban lehet, míg otthon lakásáról könnyen elvihetik a fegyverese. Csabai fhdgy bajtárs helyeselte ez és Keszégh örm. Bajtárssal lakásomra távoztunk VII. ker Dohány u. 77. II. 21. sz. alá. Itt tekintettel arra, hogy az új rendfokozati jelzéseket varrtuk fel, kis ideig tartózkodtunk. Ez idő alatt 3 civil fegyveres férfi jött fel a lakásra, ott megadásra szólítottak fel bennünket majd falhoz állítottak. Ezután mindhármunkat, engem Keszégh örmestert és Kistaj áv.alhdgy-ot átvittek a Baross tér 19. sz. házba ahol az ellenforradalmárok parancsnoksága volt. Mikor odaértünk a ház előtt elég nagy tömeg gyűlt össze, akik össze-vissza kiabáltak, hogy piszkos ávósok, rendőr ruhába bújtak, ki kell őket nyírni. A Baross tér 19 sz. II. emeletén egy szobába vittek bennünket. Mikor bementünk a szobába igen sok fegyveres tartózkodott ott. Innen egy belső szobába vittek bennünket és ott közölték, hogy rakjunk ki mindent, ami nálunk van, mert megmotoznak bennünket. Ekkor nálam volt még egy zborovjka pisztoly és a személy igazolványom, melyben szerepelt, hogy az ÁVH-nál dolgozom, ugyanis régebben az ÁVH-nál hivatásos állományban szolgálatot teljesítettem. A személyi igazolványomat sikerült visszaszereznem tőlük, mielőtt alaposan megnézték volna, így ez a körülmény elkerülte figyelmüket. A motozás után visszavittek bennünket a külső szobába ahol szintén falhoz állítottak bennünket, Keszéghet és engem, Kistaj elvtárs pedig a belső szobában maradt. Itt két fegyveres géppisztolyos személy vigyázott ránk, és egy Vörös,¹⁸² nevű tag bejött a szobába, valami parancsnok féle lehetett, mert nagyon kiabált, azt mondta, hogy engedjétek el őket, ezek nem ávósok, hanem a Baross téren rendőrök. Így engedtek el engem és Keszégh röm. bajtársat. Mint tudomásomra jutott Kistaj alhdgy-ot délután szintén elengedték.” TH V-142299 333.o.

A Köztársaság téri pártház ostroma

A forradalom történetének legérzékenyebb, legtöbb ellentmondásosságot rejtő eseménye a Köztársaság téri pártház ostroma volt 1956. október 30-án. A mai napig gyökeresen eltérő vélemények fogalmazódnak meg történész-körökben mind az ottani cselekményekkel, mind azok megítélésével kapcsolatban. A Kádár rendszer az ostrom történetét kiszínezve igyekezett igazolni a szovjet beavatkozás szükségességét, és a forradalom ellenforradalmi jellegét. 1989 előtt számos munka jelent meg e témában, többségében újságcikkek. Ma már tudjuk, hogy ezek mindegyike propagandacélokat szolgált és szerzőik ennek érdekében nem visszakoztak a hamisítástól sem. Legismertebb a Hollós Ervin és Lajtai Vera tollából született *Köztársaság tér 1956* című munka. Az azóta eltelt időszakban számos történész foglalkozott az ostrom történetével, közülük a legismertebbek Horváth Miklós, Tulipán Éva, Gosztonyi Péter és Eörsi László. Megjelent munkáik segítségével megismerhető a pártház ostromának története.

A témát kutató történészek közül néhányan¹⁸³ a Baross tériek részvételét úgy tüntetik fel, mintha az szervezett formában, előre elkészített terv alapján, nagy létszámú fegyveres részvételével történt volna. A történet ilyen megközelítése a Hollós-Lajtai szerzőpáros propagandamunkáját idézi. A Baross tériek részvétele kapcsán, a rájuk vonatkozó jegyzőkönyvi anyag ismeretében szeretném most kételyeimet megosztani.

Mielőtt rátérnék a Baross tériek érintettségét boncoló okfejtésre, érdemes néhány mondatban összefoglalni mindazt, amelyben a legtöbb, témát kutató történész egyetért.

A Köztársaság tér kultikus jelentőségére Tulipán Éva¹⁸⁴ világít rá egyik tanulmányában. A terület a XIX. század végén a Újvásár tér nevet viselte, majd 1902-ben Tisza Kálmán térre nevezték át. 1946-ban, a kikiáltott köztársaság tiszteletére kapta ma is használatos nevét. A Tisza Kálmán tér 27. számú épület 1940-től a nemzetiszocialista rendszer egyik központja volt. A háborút követően az üres épület végül a másik diktatórikus rendszer székházává vált. 1945. januártól augusztusig a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának adott otthont. A legálissá vált

¹⁸³ Pl. Eörsi László, aki a Baross tériekkel kapcsolatban osztja a Hollós-Lajtai szerzőpáros véleményét, amely a Kádár rendszer propaganda érdekeit szolgálta.

¹⁸⁴ Tulipán Éva a Köztársaság téri csatáról írta doktori disszertációját.

kommunisták első székháza tehát a Köztársaság téri pártház volt, és mint ilyen, egyben szimbólum is. 1945 augusztusától a MKP Budapesti Bizottsága volt az épületben.

1956-ban az MDP (Magyar Dolgozók Pártja, 1948-tól az MKP utódszervezete) Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri épülete a forradalomellenes szervezkedés egyik legjelentősebb központja lett. Az épület védelmére még 1956. október 23-án 46 ÁVH-s sorkatonát vezényeltek. Vezetőjük Tompa Károly hadnagy és Várkonyi György alhadnagy volt.¹⁸⁵ Annak ellenére, hogy parancs szerint az objektum védelme volt a feladatuk, fokozott aktivitás jellemezte a csapatot. A határozott parancs ellenére Várkonyi alhadnagy vezetésével a környékről összefogdosták a fegyveres civileket, sőt lövéseket adtak le járókelőkre, anélkül, hogy támadás érte volna őket. Az őrség tehát a forradalom napjaiban aktívan beavatkozott a környék fegyveres összetűzéseibe. Az épületben, melyet október 28-ig három szovjet tank is őrzött, élénk politikai tevékenységet folytattak.

Kovács István, a Budapesti Pártbizottság első titkára, és Apró Antal, a Katonai Bizottság vezetőjének¹⁸⁶ döntése értelmében Janza Károly honvédelmi miniszter parancsot adott Tóth Lajos ezredesnek egy párthoz hű munkásmilícia felállítására. A parancs értelmében, október 28-án Tóth Lajos több tisztjával az épületbe vonult, majd Mező Imre és Földes László segítségével megkezdték a szervezkedést. A pártház elleni támadás ezt a folyamatot szakította meg.

Október 30-án hajnalban a pártbizottság védői új rendőregyenruhákat kaptak. A téren a Közért előtt sorban álló embereknek feltűnhetett, hogy egy teherautóból élelmiszert rakodtak le és vitték a pártházba. Tulipán Éva kutatásaiból kiderül, hogy de. 10 óra tájéknán két, nemzetőrökből álló egység érkezett a pártházhoz, akik között két rendőrt is találunk.¹⁸⁷ A rendőrök igazoltatni akarták a pártház bejáratánál tartózkodókat, amikor azonban a nemzetőrök is beléptek az épületbe, az egyik bent tartózkodó karhatalmista kézigránát dobott le közéjük. Ekkor, a földszinten tartózkodó karhatalmisták, rendőrök és nemzetőrök gyorsan fedezéket kerestek. Ezzel az „epizóddal” vette kezdetét a Köztársaság téri pártház ostroma.

A pártház igen jól védhető volt (egyes visszaemlékezők szerint barna sötétítőfüggönnyel voltak az ablakok eltakarva, ezért azt sem lehetett látni, hogy honnan

¹⁸⁵ Eörsi László Corvinisták 1956, 1956-os Intézet 81.o.

¹⁸⁶ 1956. október 25-től. Előtte Kovács István töltötte be.

¹⁸⁷ Eörsi azonosította is a két rendőrt (Nádas Jeremiás és Nébáld Richárd), ettől a ponttól kezdve azonban a Baross tériek tekintetében a Hollós-Lajtai féle történetet másolja. In.: Eörsi László Köztársaság tér 1956 In.: Beszélő 2006.06. 11.évf.6.sz.

lőnek),¹⁸⁸ a folyamatosan érkező fegyveres forradalmárok ellenére a harc elég egyoldalú volt. Az egyenlőtlen küzdelemben kora délután fordulat következett be, amikor az eredetileg a pártház védelmére kirendelt tankok tűz alá vették az épületet. A védők az erős ágyútűz miatt végül a megadás mellett döntöttek. A pártházba ekkor bejutott ostromlók és a védők között még egy fegyveres összetűzésre került sor. A feldühödött tömeg ezután vett elégtételt a karhatalmistákon. Többeket meglincseltek, kettőt haláluk után lábuknál fogva felakasztottak. Hogy mi hozta ki az emberekből ezt a fékevesztett haragot, azt manapság nehezen tudjuk elképzelni.¹⁸⁹ Mindenesetre elgondolkodtató, hogy milyen dolgokat követhettek el korábban, amiért Kállai Éva pártfunkcionárius – a bosszútól tartva, félelmében – inkább kiugrott a II. emeletről, semhogy a nemzetőrök kezére kerüljön.

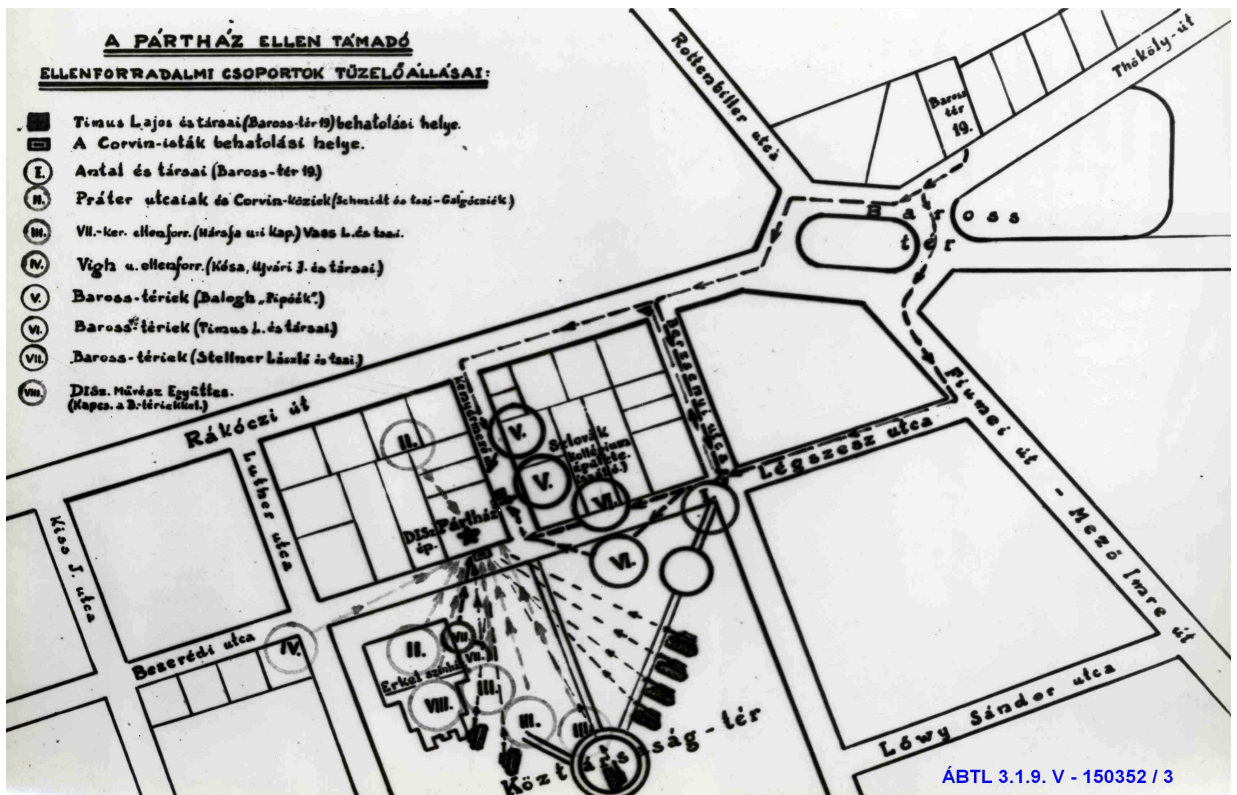
A Baross tériek részvételéről egy olyan összefoglaló jelentés készült, melynek állításait az első nyomozás folyamán készült jegyzőkönyvekben hiába is keresnénk. A második nyomozás időszakára már a rendszer tudta milyen propagandát kíván folytatni, így a nyomozati anyagokat is ennek rendelhatték alá. A jelentésben szereplő állítások elemzése előtt érdemes megismerni a teljes koncepciót: *„1956. október 29-én este a Corvin közből jött bőrruhás futár hozta azt az utasítást, a Baross tér 19. parancsnoksága részére, mely szerint a Köztársaság téri pártházat másnap – azaz 30-án – egyesült erővel megtámadják. Az utasítást Nickelsburg felolvasta a parancsnokok előtt még aznap, és arra utasította banda tagjait, hogy másnap reggelre mindenki bent legyen a főhadiszálláson. Ugyanekkor Nickelsburg közölte azt is, hogy 30-án reggel 6 óra körül Nickelsburg és Pásztor Sándor, Balogh Pipó és egy Szabó nevű parancsnok, Timus László és Jambrik Istvánnal együtt 6-8 fős fegyveres kíséretében egy tehergépkocsin a Köztársaság térre mentek. Itt az Erkel Színház mellett találkoztak a Corvin közből egy teher és egy személygépkocsin érkezett parancsnokokkal, akik közt 3 katonatiszt is volt. A mintegy 15 percnyi szemrevételezés után a Corvin köziek is és a Baross tériek is székhelyükre mentek. A szemrevételezés közben abban állapodtak meg, hogy visszaérve a székhelyükre egy fél óra múlva riadót rendelnek el, és egyesült erővel fognak támadni. Az egyesség értelmében a Baross tér 19-ből két csoport kb. 60-70 fővel*

¹⁸⁸ Egyik beszélgetésünk során ezt Rác Zsolt is megerősítette.

¹⁸⁹ Rác Zsolt visszaemlékezéséből: *„Én csak egy kivégzett ávost láttam, akit holtan kötöttek föl a tömegből azok, akik végignézték, hogyan lövik őket még fekvő is, sebesülten is, azon a nyílt placccon célzott lövésekkel. Asszonyokat, gyerekeket, mentőket is. Döbbenetes volt. Nem lehet csodálkozni, hogy megvadultak ezek az emberek, abban a pillanatban, amikor meglátták a bűnösöket. Nem hozták nyilvánosságra, de bent, a pártházban is konfliktus volt. Voltak, akik ki akartak jönni, és feladni magukat. Már az ajtónál voltak fehér zászlóval. Mielőtt Mező Imrét kijöhetek volna, hátulról a pártházak lelőtték őket. Mező Imrét a forradalmárok vitték be a Péterfy kórházba, ahol meghalt.”* Orbán Éva: Iránytűnk '56

vesz részt a támadásban. Nickelsburg a riadót visszaérve elrendelte, és kijelölte a parancsnokokat, így Balogh Pipót, helyettesének Pásztor Gézát, Pásztor Sándort, helyettesének Szabó nevűt, mint akik a két egységet a támadás során vezetik. A támadás kb. ½ 9 órakor kezdődött úgy, hogy az egyik csoport a Kenyérmező utcáról, a másik a Légszesz utcai oldalról közelítette és támadta meg a pártházat puskákkal, géppisztolyokkal és benzines palackokkal. A támadás során a pártházból több egyenruhás rendőr ugrott ki az első emeleti ablakból, akik megsebesültek, és a Péterfy Sándor utcai Kórházba lettek elszállítva. A harcnak kb. 12 órakor lett vége, amikor a pártház kirablását, két teherautó ruhát cipőt, stb. vittek a Baross tér 19-be. Ugyanakkor kordont állítottak a pártház körül, hogy a civileket távol tartsák a pártháztól.”¹⁹⁰

A Köztársaság téri harc ilyen módon történő leírását később több tanulmány szerzője is átvette, pl. Eörsi László is. A Baross téri részvétel annak ellenére így szerepel tanulmányában, hogy a Corvin közről írt könyvében egyetlen szóval sem szerepel a Köztársaság tér megtámadásának ez a változata. Ahogy már említettem, a Baross tériek és Corvin-köziek közös akciójának koncepciója viszonylag későn készült el, de akkor a hitelesség megteremtése érdekében még egy részletes ábrát is alkottak a támadás szervezetségének bizonyítására.

¹⁹⁰ Összefoglaló jelentés TH III/1 20.k. 131.o.

Az idézett jegyzőkönyv és a mellékelt ábra jól szemlélteti, hogyan szerették volna a Politikai Nyomozó Főosztály munkatársai láttatni az eseményeket.

A levéltári források, a koncepció elemzése közben a Baross tériek részvételével kapcsolatban több jelentős problémával is szembesültem. Az egyik, hogy az események ilyen ismertetésével Hercegh Benjámin és társai ellen, 1959. november 12-én indított nyomozásig nem találkozhatunk, amely önmagában is elég beszédes tény. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert tudjuk, hogy az említett időszakban már nem az volt a nyomozás célja, hogy kiderítsék mi történt a forradalom ideje alatt. Sokkal fontosabb volt a folyamatban lévő és egyre kellemetlenebbé váló ügyek gyors befejezése, ugyanakkor a beindított megtorló gépezetet nehéz volt leállítani. A megtorlás leállítása nem a rendszer saját belső igénye volt, hanem a külpolitikai lépések miatt vált egyre jelentősebbé, amely ugyanakkor nem jelenthette a Kádár rendszerrel és a szovjetekkel szembenálló személyekkel kapcsolatos eljárások „felpuhítását”. Az ügy gyors, de kíméletlen befejezése érdekében tehát fontos volt annak igazolása, hogy a Baross tériek is jelentősen érintve voltak abban a Köztársaság téri eseménysorozatban, melyet a Kádárék a forradalom negatív színben történő bemutatására igyekeztek felhasználni. A logikát követve a politika joggal várt – rendelt – ebben az ügyben is szigorú ítéletet a bíráktól, akik az utolsó nagy Baross téri perben meg is feleltek ezeknek az elvárásoknak.

Az új koncepciót tartalmazó leírás a korábbi vizsgálatok során készült jegyzőkönyveknek is ellentmondtak. Az 1957-es év nyomozati anyagai alapján tudhatjuk,¹⁹¹ hogy október 30-án a Baross téren még nem volt sem nemzetőr, sem fegyver nagy számban. Nickelsburg az időszakban 36 főre becsüli a létszámot. A Baross téri létszámot, amely az ostromot követően drasztikusan megnőtt. Nickelsburgék október 31-én csatlakoztatják Timus Lajos Keleti pályaudvaron székelő csoportját.¹⁹² Számukat egyes források 70 főre teszik.

Az első nyomozás iratanyagában is találhatunk olyan vallomásokat, melyekben a Köztársaság téri eseményekről írnak. Az előbbiek ismeretében okkal tehetjük fel a kérdést, hogyan lehetséges mégis, hogy a Baross tériek közül többen részt vettek a párház ostromában? Konkrét személyekről is tudunk, például az akkor 19 éves Barinkai Tibor és a 16 éves Sütő Péter, akik a Hollós és Lajtai könyvben is szerepelnek.

¹⁹¹ Az említett időszakban a nyomozókat is érdekelték az események. A politikai akarat a felelősök megtalálása volt, nem a kreálásuk.

¹⁹² Timus Lajos csoportjáról elvéve találhatunk csak utalásokat a levéltári forrásokban. Feltételezem, hogy ennek Timus igen korai beszerzése volt az oka (1957. január). Lásd később.

Az ő jegyzőkönyveikből is kiderül, hogy a Baross téri csoport még csak akkor szerveződött. A dokumentumok alapján tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy bár a Köztársaság téri harcban több Baross téri fegyveres részt vett, a Baross tériek szervezett részvételét, amely az idézett koncepcióban is szerepel, bizonyítani nem lehet. Feltételezésem szerint Timusék Keleti pályaudvaron székelő csoportja és – Pásztor Géza szerint –, a Garay téri csoport¹⁹³ vett részt aktívan az ostromban a környékbeli csoportok közül, illetve – az említettekén kívül - több olyan személy is ott volt, aki később állt a Baross tériek közé.¹⁹⁴

Ez a kérdés nem csupán történeti érdekesség, hanem nagyon fontos az eljárások szempontjából. Ha ugyanis a Baross tériekhez Timusék a pártház ostroma előtt csatlakoztak, akkor Nickelsburg felelősségre vonható ezért. Pontosan ez volt a kihallgatók célja, ezért változtatták meg a tényeket és jegyzőkönyvezték az október 30 előtti csatlakozási dátumot. Mivel azonban tudjuk, hogy a két csoport egyesülése október 31. valósult meg, Nickelsburgot nem volt felelős a Köztársaság téren elkövetett cselekményekért.

Ennek fényében talán nem véletlen, hogy Timus Keleti pályaudvaron betöltött parancsnoki és szervező szerepéről nem maradt fenn semmilyen jegyzőkönyv. És az sem véletlen, hogy Timust annyi mindenre használták – vagy tudták felhasználni – a későbbi eljárásokban.

Az ostromot követő eseményeknél már a Baross tériek is szerepet játszottak, mivel a híressé vált kazamaták keresésekor a helyszínt – október 31-től – Nickelsburg csoportja biztosította. Bár a vallomások a fentiek miatt is ellentmondásosak ebben a kérdésben, az iratok összessége alapján, és figyelembe véve a koncepciók környezetét, Nickelsburg esetében határozottan valószínű, hogy nem vett részt az ostromban, csak azt követően jelent meg a helyszínen. Az ostromot követően több munkagépet is alkalmaztak a legendássá vált pincehelyiségek kereséséhez, de a kutatás végül nem járt sikerrel. Ekkor született meg a rejtett pincehelyiségek, a kazamaták története. A helyszín biztosítása nemcsak a tér, hanem a pártház biztosítását is jelentette. Nickelsburg gondoskodott arról, hogy épületben található eszközöket, írógépet, sokszorosító papírt, szőnyeget a Péterfy Sándor utcai kórházba szállítsanak, és ott megőrizték azokat. Az eseményeket követően ezeket meg is találták.

¹⁹³ A Garay téren egy munkásszálló volt, amely szintén fontos fegyveres központ volt.

¹⁹⁴ TH V-142225 62.o.

A Köztársaság téri harcok halálos áldozatainak számában, mind a védők, mind a forradalmárok veszteségeiről a témát kutató történészek között nagyobb eltérések vannak. Eörsi László 15-20 főre becsüli a halálos áldozatok számát. Horváth Miklós a forradalmárok veszteségét 50 főben állapította meg. A sebesültek számát illetően nincsenek eltérések, 50 körüli a kórházi ápolásban részesített nemzetőrök száma. A megtorlás időszakában – Eörsi László kutatása szerint – a Köztársaság téri csata 56 bírósági eljárásban szerepelt vádként, és a 107 vádlott közül 36-ot kivégeztek.

A Baross tériek kapcsolatai

A Baross tériek kapcsolatait a források meglehetősen szűkszavúan érintik, ezért a töredékesen rendelkezésre álló információk alapján kell rekonstruálni. Jó okkal feltételezhető, hogy a Baross téri forradalmároknak, pontosabban a vezetőségnek – főként Nickelsburg Lászlónak, igen kiterjedt kapcsolati hálót sikerült kiépítenie, mindössze néhány nap alatt. A nemzetőrség szervezésére összehívott összejöveteleken erre minden lehetősége megvolt.

A kapcsolatrendszer vizsgálatához érdemes áttekinteni az Baross tériekkel kapcsolatos első nyomozás során készített ábrát. Az ábra jól illusztrálja a Baross tériek kiépült kapcsolatait, de figyelmen kívül hagyja az időtényezőt. Mivel az ábrát a Baross tériekkel kapcsolatos első nyomozás során összegyűjtött információk alapján készítették, sokkal jelentősebbnek tűnhet a Bécsi Forradalmi Csoport. Az ábra készítésekor a nyomozók azt a teljesen logikus utat követték, amely igazolhatta volna az imperialista országok beavatkozását, kémkedést és egyéb súlyosan büntethető cselekményeket. Ebből a megközelítésből valóban a legfontosabb szervezet a Bécsi Forradalmi Csoport és az összes többi helyszín és személy kapcsolatrendszere ehhez köthető.

Az 1956-os események alapján azonban egy olyan ábra hitelesebben jelenítené meg a vizsgált kapcsolatrendszert, melyben a középpontban a Baross tér és a Péterfy Sándor utcai kórház állna. Előbbi november 4-ig, utóbbi november 16-ig volt a VII-VIII. kerületben kibontakozó ellenállás központja. A Baross tér szoros kapcsolatot épített ki a kórházi alkalmazottakkal már november 4-e előtt. A Baross tériek ételt

kaptak a kórházból, cserébe gépkocsival, élelmiszerszállítmányokkal segítették a kórház működését és rend fenntartását is biztosították. A dokumentumok alapján a kapcsolat nem tűnik egyenrangúnak, de a kórház a gyógyításban és ápolásban betöltött nélkülözhetetlen szerepe miatt valahogy mindvégig megőrizte függetlenségét. Egyfajta szimbiózis-szerű helyzet alakult ki, melyben mindkét fél, egymást segítve tette a dolgát anélkül, hogy a másik ennek érezhető kárát látta volna. Eleinte a kórháznak nem volt választása: engednie kellett a forradalmárok kéréseinek. A harcok ideje alatt a kórház biztos menedéket jelentett, sőt néhány napig akár a környékbeli harcok irányításának helyszíne is lehetett. November közepére viszont, amikor már a szovjetek leverték a magyar ellenállást és a kórházi dolgozók forradalmi hevülete is emlékké enyészett, egyre terheesebbé vált a kórház számára a bujkáló, röpcédulázó és néha egyre szélsőségesebben viselkedő nemzetőrök jelenléte, ezért a hatóságokhoz fordultak.¹⁹⁵

A letartóztatások előtt – rejtélyes módon – sokan elhagyták nemcsak a kórházat, hanem az országot is. Közülük Pásztor Gyula és Rudas János kezdett Bécsben szervezkedéshez.

Az itthoniakat egy igazi „kalandor”, Csontos Erzsébet¹⁹⁶ tartotta össze. Az egészen hihetetlen szervezőképességgel megáldott nő kapcsolatot teremtett a II.sz női klinika elszánt orvostanhallgatói, a volt Baross tériek, és a külföldi szervezkedés futárai, valamint az ábrán fel sem tüntetett írók között.

Szomorú a története azoknak a hazai ellenálláshoz csatlakozott 18 év alatti fiataloknak, akiknek feladata egy rádió és lőszerszállítmány elrejtésére alkalmas helyszín biztosítása lett volna. A rendszeresen kirándulni járó fiatalok egy barlangot szemeltek ki erre a célra, de az ötlet kivitelezésére végül nem került sor: a Kádár rendszer megtorló gépezete a törvény teljes szigorával sújtott le rájuk is. A terror kegyetlenségébe ezeknek a fiataloknak a sorsa ugyan tökéletesen illeszkedik, azonban személyük már olyan távol áll a Baross téri csoporttól, hogy történetükről ebben a munkámban nem emlékezek meg.

„A Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügye” című ábrán feltüntetett kapcsolatrendszer áttekintő jellegű megismerése mellett a vallomások alapján megismerhető Baross téri kapcsolatokat is érdemes számba venni.

¹⁹⁵ M. Kiss Sándor kutatásai szerint Angyal Istvántól indult a kezdeményezés, melynek következtében elkezdődött letartóztatásoknak ő maga is áldozatul esett. Horváth Miklós ezzel szemben Tankó Tibornak tulajdonítja a letartóztatások elindítását.

¹⁹⁶ Csontosról bővebben Kiss Réka – M. Kiss Sándor: A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikum. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

Nickelsburg elsősorban a Nemzetőrség hivatalos szerveivel tartotta a kapcsolatot. Ő képviselte a csoportot a Forradalmi Karhatalmi Bizottságban. Kezdeményezte egy nagy nemzetőr gyűlés megrendezését a Sportcsarnokba, ahol az új rendfenntartó szervezetről kellett volna többek között határozni. Nickelsburg László elismertségét jelzi, hogy a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottságának tagjává választották.

Harangi Zoltán, aki Kecskeméti fedőnéven már októbertől jelentett az államvédelmiseknek, egyik jelentéséből¹⁹⁷ tudjuk, hogy Pásztor Sándor tartotta a kapcsolatot a külföldi sajtóval, beszámolt a harcokról, a nemzetőrök tevékenységéről. Mint korábbi parancsnok Nickelsburggal együtt részt vett a fontos nemzetőri értekezleteken, a Baross téren pedig közösen fogadták más csoportok képviselőit, összekötőit. Kecskeméti szerint kapcsolatban álltak a csepeliekkel, a Széna tériekkel, a Corvin köziekkel, sőt még a Mátyásföldi- és Ferihegyi reptérrel is.¹⁹⁸

November 3-án délután a Baross téren értekezletet tartottak, melyen a VII. és VIII. kerületi rendőrök küldöttsége és más csoportok küldöttei vettek részt. Az értekezlet célja az volt, hogy felosszák a kerületet a fegyveres csoportok között. Az értekezletről Witt Ervin¹⁹⁹ jegyzőkönyvben, aki egyes források szerint összekötő volt²⁰⁰, de valójában csak egy alkalommal került kapcsolatba Baross téri csoporttal ez szerepel: „*Főkapitányságon amikor ott voltam egy alkalommal Nikkerdorfer felkelővel, aki a Baross tér 19-nek volt a parancsoka megismerkedtem. Ezen a megbeszélésen arról volt szó, hogy egyesíteni kell a kerületekben működő forradalmi csoportokat egy közös*

197 TH O-14967/195 27.o.

198 Kecskeméti fedőnevű (Harangi Zoltán) ügynök jelentései gyakran túloztak, sőt néha teljesen elszakadtak a valóságtól.

¹⁹⁹ Witt Ervin házasságon kívül született 1930.április 30-án Budapesten. Édesanyja Adler Rozália. Apját nem ismerte. Gyermekkorában hosszú ideig menhelyen nevelkedett. 8 általánost végzett. 1944-ben anyja Budapestre hozta. Innen zsidó származása miatt deportálták. 1945-től több helyen dolgozott, de sehol nem maradt meg sokáig. 1950-ben katonai szolgálatra besorozták. Tisztiiskolába küldték, de mivel nem tanult, nem felelt meg. 1952-ben leszerelték. 1952-től 56-ig több helyen dolgozott segédmunkásként. 1953-ban kizárták az MDP-ből, mert DISZ titkárként elikkasztotta a szervezet pénzét. Tettéért 1 év 3 hónapot kapott. A forradalom előtt segédrendőrként dolgozott.

A forradalom után egy ideig a rendőrségnél dolgozott, de ismeretlen okokból kikerült. A beszerzése előtt készített környezettanulmányban ezt írták róla: „*Dolgozni nem szeret. Ha valahova elhelyezkedik, utána rövid idő múlva beteget jelent. Amíg anyjával lakott, lényegében az tartotta el. A felszabadulás utáni években anyja keresetéből, valamint a Joint által adott támogatásból élt anyjával együtt. A utobbi időben nem dolgozik, azonban ettől függetlenül igen jól él.*”

„Kocsis Sándor” fedőnévvel 1957. július 19-én szervezte be Barát Tibor rny.fhdgy. Beszerzéséről Vári József rny.alezredesnek volt tudomása. Beszerzésére azért került sor, mert „*nevezett személynek széleskörű ismeretsége van a VII. ker. Rendőrkapitányságon az ellenforradalom alatt fegyveresen ténykedő hűlígánok között. (...) A rendőri szervekkel az együttműködést minden ellenkezés nélkül vállalta.*” TH B-82201

200 TH III/1 20.k. 132.o.

parancsnokság alá kell vonni. Mindjárt az értekezletről átmentünk a Baross tér 19-be és megkezdtük a megbeszélést, melyen résztvettek Nikkelszdorfer, egy általam nem ismert rendőrőrnagy, Solymosi honv. alezredes, Steiner Lajos, Rónyay Sándor hdgy. aki a Szabad Nép Székháznak volt a katonai tanácsadója, /saját elmondása szerint/ Drabant honv. őrgy. Bajusz, én és még mások akiket nem ismertem. Ezen a megbeszélésen Nikkelszdorfer arra törekedett a kerület karhatalmi egységeinek parancsnoka, amit nem fogadtunk el. Az értekező eredmény nélkül ért véget.”²⁰¹ Witt szerint ez azért nem sikerült, mert Nickelsburg az egészet akarta.²⁰² Nickelsburg ezzel szemben azt vallotta, hogy az eredménytelenség oka az volt, hogy mindenki sietett. Így megegyezés nélkül fejezték be az értekezőt.

A nyomozók szeretnék volna bizonyítani, hogy Nickelsburg kapcsolatban állt a Dudás- féle²⁰³ Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmánnyal. A forrásokból kiderül, hogy Dudásék csoportját nem is ismerték el legálisan működő csoportnak a nemzetőrök. Nickelsburg ezért felszólította a Dudás csoport tagjait, hogy jelentkezzenek nemzetőri szolgálatra. Dudás leváltásában ezek szerint szerepet kapott Nickelsburg László is.²⁰⁴

²⁰¹ TH B-82201 16.o.

²⁰² TH V 142299 263.o.

²⁰³ Dudás József 1912-ben született Marosvásárhelyen. Tagja volt az erdélyi illegális kommunista mozgalomnak, amiért 1933-ban letartóztatták. 1939-ben szabadult. 1940-től Pesten élt. 1944-ben részt vett az antifasiszta mozgalomban. A háború után kiscsapat tagja lett, amiért internálták. 1948-ban szabadult, de nem sokkal később ismét internálták. (Kistarcsa, Recsk) 1951-ben kiadták a román államvédelemnek. 1954-ben tért vissza Magyarországra. A forradalom évében mérnökként dolgozott. Október 29-én megalakítja a II. Kerületi Nemzeti Bizottmányt, melyet a Szabad Nép székházba költözéskor átkeresztel Országos Forradalmi Bizottmánnyá. Saját lapot indított Magyar Függetlenség címmel. Nem ismerte el a Nagy-féle kormányt. Semlegességet és többpártrendszert követelt. Elszigetelődött a nemzetőrök között, mivel a Forradalmi Karhatalmi Bizottság nem ismerte el. November 3-án csoportja leváltotta, többek között Nickelsburgék nyomásának engedve. November 4-én megsebesült. November 21-én az Országházba csalták tárgyalás ürügyén, ahol a szovjetek letartóztatták. 1957. január 18-án a Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte, amit 18-án végre is hajtottak. Ő volt az első ítélettel kivégzett forradalmár.

²⁰⁴ Nickelsburg erről a következőket mondta: „Semmiféle kapcsolatam nem volt velük. November 2-án reggel, amikor a Baross tér 19-be lakásomról beérkeztem jelentették, hogy éjszaka a Rákóczi úton egy gépkocsit a nemzetőr járőr igazoltatásra szólított fel, mely nem állt meg, így a járőr fegyverét használva megállította a kocsit. Négy gyanús viselkedő fegyverest igazoltatták, Dudás féle igazolványokkal voltak ellátva. Mind a négyet lefegyverezték és a Főkapitányságra szállították be. Mikor ezt megtudtam, felhívtam a Főkapitányságot és megkérdeztem, helyesen jártunk-e el. Közölték, hogy igen és a jövőben is le kell fegyverezni az ilyen elemeket. Erre felhívtam a Szabad Nép házat telefonon és kértem az ottani parancsnokot. Közölték, hogy csak a katonai parancsnok helyettese van ott és az jött a telefonhoz. Közöltem vele, hogy a Főkapitányság utasítása szerint a jövőben minden egyes Dudás igazolvánnyal ellátott fegyverest a nemzetőrség le fog fegyverezni és a Főkapitányságra szállítja őket. Közöltem vele, hogy Dudásnak, aki az ő felettesük olyan rossz híre van a Főkapitányságon, jó lesz ha megszakítják a kapcsolatot és a hivatalos nemzetőrség munkájába kapcsolódnak be. [...] A telefon beszélgetés után nem sokkal, egy fiatal katonatiszt – úgy emlékszem, hogy hadnagy- jött fel a Baross 19-be és közölte, hogy összehívta a katonákat – kb. 30 fő – és az ő állítása szerint őt választották parancsnoknak és minden kapcsolatot megszakítanak a Dudás féle vezetéssel. Megígérték, hogy a Főkapitányságon jelentkeznek és 'törvényes' nemzetőri szolgálatra fognak jelentkezni...” TH V-142299 160.o.

1956. november 4. A második szovjet intervenció

A Baross tér harca a szovjet csapatokkal

Hajnali 5 óra 20 perckor hangzott el ez az ismert beszéd a Szabad Kossuth Rádión: „*Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van...*”²⁰⁵ A híressé vált beszéd azt a hamis képzetet keltette, mintha a magyar reguláris erők harcban álltak volna a szovjetekkel. Valójában Nagy Imre is megtiltotta az ellenállást, melyről amúgy sem lehetett szó, mivel a szovjetek már két nappal korábban megkezdték a vidéki laktanyák átvételét, leszerelését. A támadás méreteit érzékelteti, hogy a szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája szerint a harcokban részt vett 7.349 tiszt és 51.472 tiszthelyettes és sorkatona. A szovjet csapatok vesztesége 2.260 fő, 1.986 fő megsebesült, 669 fő meghalt, 51 fő eltűnt.²⁰⁶

Reggel 5 órakor a szovjet harckocsik különböző irányokból betörték Budapestre. Céljuk a parancsban meghatározott objektumok elfoglalása, a szabadságharcos központok felszámolása volt. A szovjetek tanultak az októberi kudarcokból, és a tankokat, amelyek többségében már nem a régi, benzines palackkal gyűjthető T-34-esek voltak, gyalogsággal erősítették meg. A bevetett újabb típus motorterébe már nem tudott befolyani az égő benzin. A Molotov-koktélok²⁰⁷ hatástalanok voltak ezekkel szemben. Mindezek ellenére a valóban harcoló nemzetőr erőket, a tervezett november 7-i időponttal szemben, csak november 11-re sikerült megtörni.²⁰⁸

²⁰⁵ A forradalom hangja. Magyar rádióadások 1956. október 23-november 9-ig Budapest, 1989 343.o.

²⁰⁶ Alexander Kirov: A szovjet katonai intervenció 1956. In.: Györkei Jenő – Horváth Miklós, szerk.: A szovjet katonai intervenció. Bp.: Argumentum, 1996. 142.o.

²⁰⁷ Benzines palack, melynek a szájába rongyot tömtek. Meggyújtást követően a tankra dobva a szétfröccsenő benzin begyulladt. A T-34-es tank ellen nagyon hatásos volt.

²⁰⁸ 1956. november 3-án a szovjet-magyar tárgyalás kezdődött az Országházban a szovjetek kivonulásának technikai egyeztetésére. A megbeszéléseket megszakították és meghívták a Maléter vezette küldöttséget Tökölre este 10-re, ahol letartóztatták őket. Közben folyamatosan érkeztek a jelentések a Nemzetőrség főparancsnokától Nagy Imréhez, hogy a szovjetek erőszakkal foglaltak el laktanyákat, és hogy a fegyveres erőszak méretei háborús állapotot jelentenek. A „Forgószerű” hadművelet elkezdődött. Nagy Imrénél ott tartózkodott Andropov nagykövet, aki közölte vele, hogy „a Szovjetunió barátságos viszonyban kíván a magyar néppel élni. Ha a fegyverek tüzelnek, az csakis szovjet válasz lehet magyar provokációra...” Nagy megbízott elvtársa, a szovjet követ szavában. Sorsát ismerjük.

A Baross téri nemzetőrségnek a szovjetek elleni harcban nem volt akkora jelentősége, mint a többi ismert nagy létszámú nemzetőr csoportnak. A Baross téri nemzetőrök már november 3-án megkezdték a felkészülést a szovjet csapatok elleni védekezésre, de a tér stratégiai adottságai, a fegyverzet és az óriási túlerő miatt sokáig nem tudták tartani magukat. A jegyzőkönyvekben fennmaradt vallomások jól tükrözik a harc alatt kialakult kaotikus állapotot.

Az előkészületekről több jegyzőkönyv is beszámol. November 4-én reggel Nickelsburg riadót rendelt el a Baross téren. A nemzetőrök századonként felsorakoztak a Baross téren. Itt Nickelsburg és mások szovjetek elleni buzdító beszédek tartottak. Az egyetlen jelenlévő katonatiszt, Koltai Lajos segítségével kijelölték az egységek tüzelőállásait. A beosztásnak megfelelően az egyik egység Mocsári²⁰⁹ vezetésével a Szabadság Szállóba ment²¹⁰, más egységek a Baross

5. ábra A Baross tér a harcok után

tér 19. melletti épületekbe, az ún. Sportházban, Patyolat-házban, illetve az ezekkel szemben található sírköves házban, míg a szabadságharcosok más egységei a Baross tér 19-ben foglaltak el tüzelőállást. A piliscsabai ezredtől kapott ágyút a Baross téren állították fel.

Király Béla: Az elvetélt és az első valóságos háború In.: A forradalom eszméi Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány, 2001

²⁰⁹ Mocsári József a Baross téri első század parancsnoka. Szabó Magdolna vallomása TH O-14967/15 22.o.

²¹⁰ Kocsis Lajos vallomásából: „November 4-én reggel ½ 8 órakor a Baross tér 19-csoport tagjai a tér bekerített részén voltunk amikor megérkezett Nickelsburg László. Beszédet intézett a nemzetőrökhöz. Beszédében lényegében a következőket mondotta: ' a szovjet csapatok megtámadták Magyarországot, miránk hárult az a feladat, hogy megvédelmezzük magyar hazánkat a szovjet elnyomók ellen.' Ezután Nickelsburg helyettese – nevét nem tudom – megkezdte a nemzetőrség elosztását, hogy kik hová mennek. Velem együtt 12 főt – valamennyien fegyveresek – Nickelsburg részletesen eligazított bennünket. Megmondta, hogy ketten –ketten fogunk egy ablakba állni. Kijelentette, hogy 'mindenki hazafias kötelességének érezze, hogy megvédelmezze a hazát és aki elhagyja a helyét az katonaszökevénynek lesz nyilvánítva, reméli tudja mindenki mi jár érte.' Ekkor érkeztek meg a benzines üvegekkel, melyek el voltak készítve csak meg kellett gyújtani és tankra dobni, hogy robbanjon. Ezt követően Nickelsburg elhagyta a szállodát.” TH V-142299 314.o. Ezeket Nickelsburg tagadta. Valószínű, hogy ezt az eligazítást nem Nickelsburg tartotta, hanem valamelyik harciasabb helyettese.

Nickelsburg látva, hogy mekkora túlerővel állnak szemben, a harcot hiábavalónak tartotta és megtiltotta a tüzelést. Valószínű, hogy társai ezzel a döntéssel nem értettek egyet, ezért Nickelsburg lemondott és egy kisebb csoporttal a Péterfy Sándor utcai kórházba ment. Nem tudjuk, hogy ez a harc előtt, vagy annak melyik szakaszában volt.

Balogh László szerint a harc úgy kezdődött, hogy a Kerepesi út felől közelítő páncélosok láttán valaki elsütötte az egyik ágyút, amellyel a páncélosokat vették célba. A meglőtt erre megsemmisítette a két ágyút. A környező épületekből ezt követően nyitottak tüzet a páncélosokra. Több lövést adtak le a Baross tér 19. épületére. A vezetők közül egyedül hátramaradt Balogh László áttörette a falat a Garay utca felé. Folyamatosan csökkenő számú társaival estig folytatta a harcot.

A szabadságharcosok közül sokan „felszívódtak” a harcot követően, azaz lerakták fegyverüket és karszalagjukat, majd hazamentek. A csoport többi tagja új búvóhelyeket keresett. A Baross téri csoport tagjaiból szerveződtek az új felkelőközpontok, a Divatcsarnok pincéjében, a Landler Jenő u. 14 és 44-ben található ún. kis- és nagy női szálláson, a Dózsa György úti munkásszálláson és a Fürj vendéglőben.²¹¹ Sokan a Péterfy Sándor utcai kórházban húzták meg magukat, amellyel szemben található Tüzelőanyag –kereskedelmi Vállalat (TÜKERT) telepen őrizték a fegyvereiket is néhány napig.²¹²

A Baross téri harcokban egy jelentés szerint a szovjetek veszteségei 3 páncélos és 15 katona. A csoport veszteségeit lehetetlen felmérni. Források szerint a Baross tér 19. épületének ágyúzása 2 halálos áldozatot követelt, más források szerint 4 szabadságharcos halt meg. Később a pincében megtalált szabadságharcosok tetemei adták az ötletet a Baross téri gyilkosságokról szóló koncepció megalkotására.

²¹¹ Landler Jenő utca és Dózsa György út sarkán állt.

²¹² Szatler Zoltánné vallomásából: „A Baross tér 19-ből negyedmagammal átmentünk a TÜKERT telepre a falon vágott résen át, majd onnan a Péterfy Sándor utcai kórházba. A Baross tér 19-ben lévő felkelők egy része pedig a Divatcsarnokba ment(...)Nickelsburg vitt le minket a pincébe és figyelmeztetett arra, nehogy észrevegyék a betegek, hogy felkelők vagyunk. Mondta azt is, hogy akinél fegyver van adja le nehogy baj legyen abból, hogy fegyverrel tartózkodunk a kórház területén.” TH V-142299 246.o.

A Baross téri története november 4-ét követően

A Baross téri központot 1956. november 4-én a szovjetek tűzharcban felszámolták ugyan, de a csoportból többen folytatták az ellenállást. A szétszórt nemzetőrök kisebbik része néhány napig még fegyveres harcot vívott a szovjetek ellen, de jelentős eredményt már nem értek el. A kilátástalan fegyveres harcok mellett egyre nagyobb szerepet kapott a kibontakozó fegyvertelen ellenállás, melynek egyik legjelentősebb központja a Péterfy Sándor utcai kórház volt. A búvóhelyként is funkcionáló kórházban nemcsak a Baross téri csoport egykori tagjait, hanem korábban más csoportokhoz tartozó forradalmárokat is találunk. Itt húzta meg magát a New York palota parancsnoka, de a volt Tűzoltó utcai csoport híres parancsnoka, Angyal István is.

A Baross téri központ felszámolása után a csoport egy része feloszlott. Azok a forradalmárok, akik a harc folytatása mellett foglaltak állást, illetve akik valamilyen oknál fogva nem tudtak hazamenni, a környéken különböző helyszíneken találtak szállást.

Az egyik ilyen helyszín volt a Divatcsarnok, ahol a Baross téri csoport egy része a november 4-ei harcok után menedéket talált. A csoport a Divatcsarnokban²¹³ őrséget látott el, de ismeretlen módon tűzharcba keveredett a szovjet csapatokkal. A harcok következtében november 5-én vagy más vallomások szerint 6-án, kigyulladt a Divatcsarnok. Ezt követően rendelte el Illés Béla a csarnok készleteinek a Péterfy Sándor utcai kórházba szállítását. A letartóztatásokat követően a nemzetőröket vádolták meg a Divatház kifosztásával annak ellenére, hogy a nyomozók is tudták, hogy az a harcok következtében leégett. (Arról sem szabad elfelejtkezni, ha nem magyarok hozzák el a Divatcsarnok készleteinek egy részét, a szovjetek vitték volna el,

6. ábra

A Divatcsarnok november 4-e után

²¹³ A Magyar Divatcsarnok romjai (3.sz. ábra) a Rákóczi úton 1956. november 4. után (Azonosító: 056328, www.fszk.hu)

ugyanis módszeresen rekviráltak.) A Divatcsarnokból származó holmikat szétesztették a mentőszolgálatosok, a forradalmárok és a betegek között.²¹⁴

A Baross tériek tevékenysége külföldön

A fejezetben a Baross téri nemzetőrség külföldre távozott tagjainak tevékenységét ismerhetjük meg, pontosabban azokat az információkat, melyeket a BM. Politikai Nyomozó Osztályai beszereztek.

1957 augusztusában jelent meg a BM. Tanulmányi és módszertani tájékoztatójában²¹⁵ egy tanulmány a külföldre menekült magyarok szerveződéseiről és szervezeteiről. Az Operatív rovatban megjelent elemzés szerzője Kiss Tibor rny.szds., kinek írása Az imperialista hírszerzőszervek és az „új emigráció” aknamunkája hazánk ellen címet viselte. Kiss Tibor tanulmányában a Bicskey Miklósné rendőrnnyomozó hadnagynak jelentésére támaszkodik, aki a Vizsgáló Osztály beosztottja volt.

Az írás több olyan kérdést érint, amely az 1956-os kutatások kezdetétől állandóan foglalkoztatta a történészeket. Rögtön a bevezető részben Kiss azzal nyit, hogy az „imperialista hírszerző-szerveknek sikerült Magyarországon ellenforradalmat kirobbantani.”²¹⁶ Az „ellenforradalom” leverése után sem tanultak a történelemből és folytatták aknamunkájukat a Népköztársaság ellen. Céljuk, hogy újabb harcot robbantsanak ki Magyarországon.

Kiss megjegyzi, hogy az imperialista hírszerző-szervek az előállt új helyzetet nem hagyják kihasználatlanul. Munkájuk során kétirányú tevékenységet fejtenek ki. Egyrészt támogatják a nyugaton szervezkedő ellenforradalmárokat, másrészt

²¹⁴ „Hámori a kórháznál a parancsnokokkal járt. Több esetben láttam a raktárnál, valamint többször járt a Divatcsarnokban is. (...) tudomásom szerint parancsnok volt. Hallomásból tudom, hogy ő intézte a ruhák elszállítását. A Divatcsarnokból a ruhákat és egyéb holmikat a Péterffy S. utcai kórházba szállították. A Péterffybe szállított holmik szétesztésében Hámori is résztvett. Aki Illéstől papírt kapott annak Hámori kiadta a ruhákat. Ez a ruhaosztás 4-5 napon keresztül történt. A ruhákat Hámori a kórház földszintjén és a kórház hátsó udvarán lévő raktárból adta ki.” MOL XX-5-h 42.d. 3. kötet 161.o. **1959. december 2.** Tanúkihallgatási jegyzőkönyv.

²¹⁵ Ez a lap az Államvédelmi szemle utódja volt.

²¹⁶ BM. Tanulmányi és módszertani tájékoztató (1957. augusztus) 29.o. Állítása alapja lehet egy ilyen témájú vitának, de erre vonatkozó dokumentumok – tudomásom szerint – még nem kerültek elő.

ügynököket dobnak át a határon. Céljuk a magyarországi proletárdiktatúra megdöntése és Magyarország imperialista célok szolgálatába állítása.²¹⁷

Az írásban részletezi a külföldre távozott forradalmárok szervezkedéseit. A forradalmárok összefogására 1957. január 5-én Strassburgban értekezletet tartottak, melynek résztvevői többségükben szociáldemokraták voltak, de az újonnan kivándoroltak közül is többen képviseltették magukat, például a fegyveres erőktől, a MEFESZ-től és a Petőfi Körtől.

Az értekezleten Király Béla vezérőrnagy elnökölt. Az ülés első napján háromtagú csúcsbizottságot választottak, melynek tagjai Király Béla, Kéthly Anna és Kővágó József lettek. A csúcsbizottság feladata volt az általuk egyedül törvényesként elismert Nagy Imre kormány képviselete és diplomáciai tárgyalások folytatása a nyugati hatalmakkal. A csúcsbizottság ellenőrzésére harminctagú „Forradalmi Tanácsot” választottak. Választással a harminc helyből huszonkettőt betöltöttek, nyolcat pedig a régi emigráció számára tartottak fent.

A strasbourggi értekezletre a régi emigráció hivatalos szervezete, a „Magyar Nemzeti Bizottmány” megfigyelőként elküldte Pfeiffer Zoltánt, aki felszólalásában kifejtette, hogy a Forradalmi Tanács hivatottabb a magyar nemzet képviseletére, mint az őt delegáló szervezet.

Január 8-án nyilvános ülést tartottak, melyen az Európa Tanács delegátusa is részt vett. Az Európa Tanács elismerte a Forradalmi Tanácsot, mint az általuk törvényesnek tekintett Nagy Imre kormány törvényes képviselőit. Az ülésen a Forradalmi Tanács kiáltványt adott ki, melyben elítélte a Szovjetuniót a magyarországi forradalom leveréséért és kérte az Egyesült Nemzetek Szervezetét, hogy tiltakozzanak a jelenlegi magyarországi események ellen.

A strasbourggi értekezlet után a Forradalmi Tanács csúcsbizottsága azzal kezdte munkáját, hogy megpróbált anyagi segítséget szerezni a feladatok végrehajtására. Király Béla Amerikába utazott, Kővágó József az európai országok képviselőivel tárgyalt a szervezet támogatásának biztosításáról.

A Forradalmi Tanács mellett több emigrált forradalmi személy is csoportosulásokat hozott létre, illetve részt vett azok tevékenységében. Az egyik ilyen csoportosulás volt a Corvin közti vezetők által irányított szervezkedés, akiknek felső kapcsolata Király Béla volt. A bécsi székhellyel rendelkező csoport a Nagy Imre

²¹⁷ BM. Tanulmányi és módszertani tájékoztató (1957. augusztus) 30.o.

kormányt tekintette törvényes kormánynak és annak visszaállítását tűzte ki célul. A csoportosulás szervezetenként három részre oszlott:

1. Diplomáciai osztály, melynek vezetője Jankovich István professzor
2. Katonai osztály, vezetője Pongrácz Gergely, a Corvin köz parancsnok
3. Gazdasági osztály, melyet dr. Szentkúti József, a Corvin köz egyik tagja vezet.

A Katonai osztály feladatainak megfelelően szintén három részre tagolódt:

1. Magyarországgal futár és rádió útján a kapcsolattartás megteremtése
2. Forradalmi anyagok Németországból Magyarországra csempészése
3. A megszervezett futár utakon futárok indítása és fogadása.

Kiss tanulmányában utalt arra, hogy a szervezet vezetése tervezte a semleges Ausztriából Németországba költözését, mivel az osztrák hatóságok növekvő „éberséget”²¹⁸ mutattak. A futárok indítását és fogadását intéző személy székhelyét pedig a határhoz közelebb eső városba helyezték volna át.

Bécsben egy másik csoportosulásról is információkkal bírtak a magyarországi operatív szervek. A csoportosulást a Péterfy Sándor utcai kórház és a Baross téri forradalmárok nyugatra távozott vezetői szervezték és alkották. Király Bélával ennek a csoportnak az esetében is megvolt a kapcsolat²¹⁹. A csoport, az osztrák belügyminisztérium engedélye alapján, a Magyar Nemzeti Bizottmány részeként működhetett. A csoport főbb irányítói Rudas János és Pásztor Gyula voltak. Feladatuknak a magyarországi forradalom továbbszervezését, ügynökeik fegyverekkel, rádióval és propagandaanyagok készítésére alkalmas eszközökkel való felszerelését tekintették.

Az emigráció által létrehozott csoportok szoros kapcsolatot tartottak fent a nyugati hírszerző szervekkel. A Magyar Nemzeti Bizottmány bécsi csoportjának, melynek tagjai elsősorban a korábbi Baross téri és Péterfy Sándor utcai kórház forradalmárai közül kerültek ki, szélesebb körű, konkrét kapcsolatokat épített ki több

²¹⁸ Kiss Tibor százados által használt frazeológia. A függetlenségüket féltő Ausztria nagyon kényes kérdésként kezelte az 1956-os események után kialakult helyzetet, mind a menekültek befogadása, mind az egyéb –pl. humanitárius – segélyek tekintetében. Az 1956. következményeként Ausztriában kialakult helyzetről több könyv, tanulmány is készült.

²¹⁹ Legalábbis Kiss írása értelmében.

nyugati állam hírszerzőszervével. Pásztor Gyula és Rudas János által vezetett csoport az angol, amerikai, nyugat németországi szervekkel dolgozott együtt, de kapcsolatot tartott a Szabad Európa Rádió megbízottjával is.

Kiss írása szerint Rudas János kapcsolatban állt az angol Intelligence Service-el és a bécsi angol követséggel. Az angolok ígéretet tettek arra, hogy páncélelhárítót, lőszert, rádió adó-vevőt, gyógyszert, ruhaneműt és pénzt bocsátanak a csoport rendelkezésére, melyeket Ausztrián és Jugoszlávián keresztül juttatnának Magyarországra. A megbeszélések értelmében az egyes forradalmi csoportoktól 2-2 főt kell Bécsbe kivinni, ahol rádiós kiképzésben részesítik őket. A kiképzett személyek rádióval tértek volna vissza Magyarországra és tartották volna a kapcsolatot Béccsel, Grazzal és egymással. Az angol hírszerzőszervekkel való jobb kapcsolatot szolgálta, hogy Várnagy István egy térképen bejelölte a magyarországi forradalmi csoportok elhelyezkedését, továbbá 15 rádióállomás helyét, melyet aztán eladtak az angoloknak.²²⁰

Kiss írása szerint a csoport az angol irányítás mellett az amerikai befolyás is érvényesült. Pásztor kapcsolatban állt Lengyel Béla vezérőrnaggyal, az amerikai magyar segélyszerv bécsi főmegbízottjával, aki a csoport anyagi finanszírozását intézte. Pásztor Lengyel helyetteseivel is kapcsolatban állt, így Kállai Kristóf, volt horthysta alezredessel és egy Hanzi nevű kereskedelmi ügynökkel, aki a magyar hírszerzők feltételezése szerint angol ügynök. Pásztor az anyagiakkal Hanzinak számolt el. Pásztorék nem vetették meg az anyagiakat. A Várnagy féle térképet az amerikaiaknak is eladták.

A szervezet vezetősége kapcsolatot tartott Tormai Gáborral, a SZER bécsi megbízottjával. Megbeszéléseik során a adó-vevő készülék üzembe helyezéséről tárgyaltak. A szervezethez tartozott Kapun Eduárd, aki a bécsi Nemzetőr című lapnak volt az egyik tudósítója. Kapun Budai Béla futárral sztrájkra, ellenállásra buzdító leveleket küldött a magyarországi szervezkedés tagjainak.

A Pásztor féle szervezet, hasonlóan a Pongrácz-csoporthoz, a következő célokat tűzte ki:

1. A Magyarországon fellelhető fegyveres csoportok felderítése és egyesítése egy központi parancsnokság létrehozásával.

²²⁰ Az állítások alapjául szolgáló információk egy része az ún. Bécsi Forradalmi Csoporttal kapcsolatos nyomozás során jutott a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Osztályának tudomására.

2. A fegyveres csoportok támogatása fegyverekkel, rádió adó-vevővel, pénzzel, gyógyszerrel, ruhával és propagandaanyaggal.
3. Az események alatt megsebesült forradalmárok nyugatra szöktetése.

A feladatok végrehajtására futárokat küldtek Magyarországra, melyek közül 5 személy a vizsgálati szervek őrizetébe került. A futárok több alkalommal is jártak Magyarországon. Felvették a kapcsolatot a Péterfy Sándor utcai kórházban dr. Lambrecht Miklóssal és a II. sz. női klinikán Békési Miklóssal.²²¹ Igyekeztek kapcsolatot teremteni a vidéki ellenállás tagjaival, de a hatóság felderítette a székesfehérvári, debreceni²²² és csepeli kapcsolatokat.

Az ún. „Bécsi forradalmi csoport”

A bécsi forradalmi központot november második felében szervezték meg. Céljuk a Magyarországon megmaradt forradalmi csoportok támogatása és egy újabb felkelés megszervezése volt. A szervezkedés egyik vezetője Pásztor Gyula volt, akit a források egy része a Baross téri forradalmi csoport egyik vezetőjének tartott.

Pásztor Gyula 1956 novemberében Bécsbe szökött a Péterfy Sándor utcai kórházból, ahol kapcsolatba került az amerikai hírszerző szervekkel. Közvetlen felső kapcsolatai a következők voltak: Lengyel Béla volt horthysta altábornagy, az Amerikai Magyar Segély megbízottja, Tormai Gábor, a SZER alkalmazottja, Mauthner Hanzi az Air France bécsi irodájának vezetője.

Meg nem erősített információk szerint²²³ Pásztor a későbbiekben kapcsolatba került az angol és az NSZK hírszerző szerveivel is, de társaival, Rudas Jánossal és

²²¹ Kiss Tibor elírta a II. sz. Klinikán felkeresett személy nevét, ugyanis őt Békési Bélának hívták.

²²² A debreceni csoportról rövid ismertető A debreceni ügy című fejezetben olvasható.

²²³ A Körözési dossziében összegyűjtött anyagok alapján 1959. május 25-én a BM. II/2. osztály hadnagya, Szilvás Lajos, a Javaslát²²³ című anyagban összegezte az információkat, melyek szerint Pásztor 1956. októberében és novemberében a Péterfy Sándor utcai kórházban megbúvó „ellenforradalmi banda” tagja volt, melynek felszámolás után többekkel Ausztriába szökött. Részt vett a Bécsi „ellenforradalmi központ” megszervezésében, melyen keresztül kapcsolatot tartottak nyugati országok hírszerzésével. Bécsben a „Magyar Nemzeti Bizottmány” egyik csoportjaként dolgoztak. Kapcsolatban álltak Lengyel Béla volt altábornaggal, akinek segítségével 1956. novemberétől folyamatos kémtevékenységet végeztek Magyarország ellen. TH O-15297/1

Losonczi Bélával való rivalizálásuk következtében ezek a szervek nem tartottak igényt szolgálataikra.

Péché Géza vallomása szerint, a decemberig egységes szerveződés vezetői Pásztor Gyula, Rudas János, Varga György és Kapun Edward voltak. A bécsi csoport 1956. november és 1957. január között futárokat²²⁴ küldött Magyarországra azzal a feladattal, hogy szervezzék meg az magyarországi szabadságharcosok egységes irányítását, illetve segítsenek külföldre szöktetni azokat, akiknek életbevágó az ország elhagyása. A futárok sikeres visszatérés esetén pénzt kaptak. A feladatok eredményes végrehajtásának érdekében Pásztor Gyula kiképezte Balogh Lászlót, Gerlei Józsefet és Schiff Tamást. A kiképzésükben – Pásztoron kívül - részt vett Rudas János, Kapun Eduárd, Varga György és Várnagy István is.

1957 februárjában Péché Géza és társai ellen lefolytatott eljárásban a magyarországi szervek a hazaküldötteket letartóztatták, majd elítélték (többeket kivégeztek). A BM. III/II-8-a alosztályon Fodor Artúr rendőr őrnagy szerint az amerikai hírszerző szervek ezért szüntették meg kapcsolatukat Pásztor Gyulával, aki ezután a francia szervek részére dolgozott.

Pásztor Gyula 1957. elején került kapcsolatba a francia hírszerzéssel. Pásztor a francia hírszerzés részére beszervezte Máté Lászlót, Benkovics Sándort, Kónya Lászlót és Jancsó Gyulát. A feladatok végrehajtására Benkovics és Jancsó Magyarországra jöttek. Jancsó Gyula kihallgatásakor tagadta beszervezését, mindössze azt ismerte el, hogy Pásztortól feladatokat kapott.

A disszidált csoport működését „Csikós Tamás” fn. ügynökön keresztül nagyon pontosan tudta követni a BM. II/2. osztály. A Bécsben beszervezett, majd feladattal hazatért személyeket letartóztatták.

²²⁴ Az általunk ismert futárok: Balogh László, Gerlei József, Péché Géza, Schiff Tamás, Budai Béla, Horváth Lajos.

Pásztor Gyula beszerzésének kísérlete

A Pásztor Gyula²²⁵ ügy apropója nem a Baross téri csoport volt, sőt nem is a Péterfy Sándor utcai kórház, hanem az ún. Bécsi Forradalmi Csoport, illetve a nyugati hírszerzőkkel való kapcsolatfelvétel.

Horváth Lajos, azaz „Csikós Tamás” fedőnevű ügynök 1957. márciusban felkereste Pásztor Gyulát Bécsben, aki közölte vele, hogy már nem tölt be semmilyen lényeges feladatot. Pásztor feladata – a jelentés információja szerint – a hazai forradalmárok és a nyugati szervek közötti kapcsolat megteremtése és fenntartása volt. Az általa küldött „kémek” magyarországi letartóztatása után a Tormai és Mauthner közölték vele, hogy nem tartanak igényt további szolgálataikra.

Pásztor közölte Csikóssal, hogy a történetek után nem tudja őt anyagilag támogatni, keresse fel Rudast és Losonczit. Ezt követően került sor Csikós bemutatására Tormainak, aki részletek felől érdeklődött Péch, Balogh és társainak letartóztatása után.

A találkozót követően Csikós egy másik alkalommal is részt vett Mauthner Hanzi irodájában. A találkozón a házigazda mellett Tormai, Konek Alfréd, Losoncz Béla és Kiss Dániel vettek részt. A kérdések hasonlóak voltak a korábban Tormaival folytatott beszélgetésen felmerülőkhöz. Csikóst, mivel megbízhatónak találták, beszervezték. Konkrét feladatokat ekkor még nem kapott.

Tíz nappal később Tormai Gábor közölte Csikóssal, hogy két futár még nem ért vissza. Csikós ekkor azt a feladatot kapta Tormaitól, hogy utazzon Magyarországra és teremtsen kapcsolatot Mórocz Mária és Tormai között. Mórocz a pécsi csoport tagja volt és Tormai Csikóstól hallott róluk.

Csikós hazatérése előtt ajánlatot kapott Rudas Jánostól, hogy dolgozzon az angol hírszerzésnek. Csikós az ajánlatot visszautasította, de arról Tormainak beszámolt. Rudast emiatt soraikból eltávolították.

²²⁵ Pásztor Gyula 1921. november 18-án született Budapesten. Édesanyja Bumbuly Apollónia. 1957. szeptember 30-ai határozatban rendelték el országos körözést ellene az 1956-os események alatti és emigrációbeli ellenséges hírszerző tevékenységéért („imperialista ügynök”). Családi körülményei: munkáscsaládból származik, apja gépkocsivezető, édesanyja 1924-ben meghalt. 1945. előtti adatok nem álltak a BM. nyomozóinak rendelkezésére. 1945. után több helyen dolgozott, de fegyelmezetlensége miatt elbocsájtották. Pártonkívüli, politikai állásfoglalását mindenkor anyagi helyzete határozta meg. 1951-ben feleségül vette Pleiszinger Ilonát. 1955-ben elváltak. 1956-os események alatt fegyveres volt, majd a „felelősségre vonás elől 1956 novemberében Bécsbe szökött. Ügyével eleinte a BM. II/1. Alosztály foglalkozott. TH O-15297/1 33.o.

Csikós többször találkozott Pásztor Gyulával is, aki ekkor már a francia hírszerzésnek dolgozott. Ekkortájt szervezte be Máté Lászlót, Benkovics Sándort és Kónya Lászlót, akik közül csak Benkovics tért haza.

Csikós hazatérése után felkereste Szentendrén Benkovicsot, majd miután a magyarországi szervek csapdája sikerült, Benkovicsot letartóztatták.

Csikósnak Pásztor Bécsben megemlítette, hogy beszervezte Jancsó Gyulát, akitől kisebb szívességeket kért. Feladata volt Budapesten személyek beszerzése, Oppert Sándorné felkeresése, és Pásztor szüleinek csomag átadása.

Csikós kihasználva Pásztor kizárása miatti rossz hangulatát, kísérletet tett beszerzésére. Pásztor Gyula megdöbbenhetett attól, hogy közvetlen munkatársa a magyar szolgálatoknak dolgozik, de nem volt elutasító és egy nap gondolkodási időt kért. Horváth Lajos, azaz Csikós erről a lépéséről előzetesen nem egyeztetett tartótisztjével. Pásztor másnap belement az együttműködésbe a magyarországi szervekkel, olyan indokkal, hogy a Magyarországon élő feleségének és apjának ne essék bántódása, valamint, hogy a későbbiekben ő is hazatérhessen.²²⁶

Együttműködési szándékának bizonyítására Csikósnak adott egy jelentést, amelyben részletesen taglalta Tormai Gábornak, Mauthnernek és a többi általa ismert vezető tevékenységét, irodáinak és lakásainak címét, foglalkozásukat stb.

1957. április 23-án titkosírásos levél érkezett a magyarországi fedőcímre, melyben Pásztor bizalmat és anyagi támogatást kér munkájához.

1957. április 25-én egy újabb levélben Pásztor közli, hogy a Csikóssal tervezett feladatot nem tudja végrehajtani, mert Csikóst az osztrák rendőrség figyeli. A feladat az lett volna, hogy utazzon a Magyar határhoz személyes egyeztetésre. A levélben ismét bizalmat és pénzt kért, továbbá közölte, hogy több értékes adat van birtokában, és a francia vezérkar egy embert kér Magyarországról, akit rádió adó-vevő üzemeltetésére akarnak kiképezni.

A BM. II/3. Osztály 1957. április 19-ei kivonatában szerepel, hogy Pásztor Gyula felkereste a bécsi magyar konzulátust, ahol közölte, hogy 1956 novemberében szökött ki az országból és Bécsben Csikós beszervezte. Elmondta, hogy a franciáknak is dolgozik, de a titkosírásos levélben a magyarországi szerveket folyamatosan tájékoztatja. Az esetről készült értékelés szerint fennáll a lehetősége annak, hogy Csikós és Pásztor között olyan értelmű megegyezés volt, hogy ha Csikós nem tér vissza a

²²⁶ U.o.

megbeszélte időben Magyarországról, akkor Pásztor a követségen próbálja Csikóst kimenteni.

1957. május 6-án Csikós kapcsolattartója telefonbeszélgetést kezdeményezett Csikóssal és Pásztorral. A beszélgetés értékelése a magyarországi szervek részéről az volt, hogy Pásztor provokálni akar.

Pásztor 1957. szeptember 17-én ismét levelet írt a budapesti fedőcímmel Argentínából, melyben ismételten felajánlotta munkáját és találkozót kért Münchenben vagy Bécsben. A magyar szervek intézkedési terveiben ismét szerepelt, hogy a találkozót Magyarországon próbálják lebonyolítani, de ez végül nem jött létre.

Hálózati és vizsgálati anyagok alapján 1957. szeptember 30-án dossziét nyitottak Pásztor Gyula nevére. Mivel sem magyarországi, sem határ menti találkozót nem sikerült egyeztetni olyan konzekvencia született, hogy Pásztor a magyar szerveket provokálja. 1958. január 8-án a BM. II/3. osztály tájékoztatása szerint Pásztor az argentinai SZHSZ másodtitkára és továbbra is aktív kémtevékenységet folytat Magyar Népköztársaság ellen.

Csikós ügynököt kétkulacsosság miatt kizárták a hálózatból, 1958-ban disszidált és eltűnt a magyar hírszerzés elől.

Pásztor Gyulának további figyelése céljából a Javaslát szerzője felveti testvérének, Pásztor Jánosnak alkalmazását.

1962. januárban a Fejér megyei Politikai Nyomozó Osztály kihallgatta Juhászi Ferencet, aki rokonlátogatásra kapott engedélyt és bécsi tartózkodása alatt találkozott Pásztor Gyulával. Pásztor elmesélte neki, hogy fegyveresen vett részt a budapesti eseményekben. Tagja volt egy küldöttségnek, melynek az lett volna a feladata, hogy Brazíliában tárgyaljon Kéthly Annával. A küldöttség végül nem utazott el. Munkájáról is mesélt: papír írószer ügynökként dolgozik. Juhászi családjával együtt 1965-ben disszidált.

1965. ben a BM. III/1 Osztálya véleményezte Pásztor Gyula anyagát és megállapította, hogy amennyiben továbbra sem merül fel olyan adat, amely bizonyítaná, hogy 1957. május 1. után Pásztor kémtevékenységet végezne, úgy vonatkozik rá az 1963. évi 4. tvr. és nem büntethető.

Ügügyben az utolsó intézkedést 1973. augusztus 29-ei javaslatnak megfelelően történtek: visszavonták a konspiratív körözést, anyagát levéltárban helyezték el, nevét az alapnyilvántartásban és a Tiltónévjegyzékben meghagyták.

Benkovits Sándor és társai

A fiatal Benkovits Sándor²²⁷ története csak közvetve kapcsolható a Baross tériek szabadságharcot követő szervezkedéséhez. Esete azonban több szempontból is tanulságos lehet, ezért röviden ismertetem a történetet.

Benkovits Sándor ellen 1957. július 15-én rendelték el a nyomozást „bírói úton üldözhető bűncselekmény alapos gyanújára” tekintettel, a BHÖ.37.pont /1/ bekezdés a. alpontjába felvett, a BHÖ.38.pont /1/bekezdés 1 rendelkezése szerint minősülő hűtlenség büntettének alapos gyanúja miatt. A nyomozást elrendelő határozatot Szalma József rny.örgy. és Burka Ignác rny.fhdgy. írta alá.

Két nappal később, július 17-én megszületett a határozat Benkovits Sándor előzetes letartóztatásáról is. A határozatban rövid leírását adják a történetnek, mely szerint:

Benkovits Sándor 1956. december 26-án Ausztriába szökött. Bécsben találkozott Kónya Lászlóval és Várnagy Istvánnal, akik kémkedésre „szóltatták fel”, amit elvállalt. Pásztor Gyula francia kémről kémképzést kapott, aki 1957. március végén kémfeladattal Magyarországra küldte. Benkovits Sándor 300 forinttal, a titkosíráshoz szükséges vegyszerrel (timsó) és a shiffrével érkezett Magyarországra. Itthon bátyját, Lászlót is rávette a kémkedésre, aki miután Horváth Lajossal összehozta, a kormányorségről adatokat adott. Benkovits Sándort követően bátyja letartóztatására is sor került és ezzel kezdetét vette a „kémügy”.

A letartóztatások és az ilyenkor szokásos házkutatás végrehajtása után megkezdődtek a kihallgatások, melyekből – a fennmaradt jegyzőkönyvek alapján – a következő történet körvonalazódik:

1957. január közepe táján Bécsben, a disszidenslágerben találkozott Várnagy Istvánnal és Kónya Lászlóval, akik rávették, hogy vállaljon kémtevékenységet. Cserébe szállodai lakhatást, pénzt és egyáltalán mindent ígértek, amit akart. Azt mondták, hogy

²²⁷ Benkovits Sándor apja kertészettel és halászzal foglalkozott. Két hold földjük volt egy házzal Szentendrén. Egy testvére van, László. Sándor 8 általánost végzett, majd géplakatos szakmát szerzett. A forradalmat megelőzően Nyugati Pályaudvari Textilipari csomagoló vállalatnál dolgozott havi 800 ft-os fizetésért. Nyugatra szökött, majd visszatérése után a Budakalászi Textilgyárban dolgozott havi 1400 ft-ért. 1957. januárban szülei is kiszöktek az országból, majd Angliában telepedtek le. Sándor eredetileg Brazíliába szeretett volna menni, de oda nem tudott. Szülei Angliába hívták, de amikor már éppen utánuk ment volna, kapcsolatba került Pásztor Gyulával.

a francia hírszerzőszerveknek fog dolgozni. Miután Benkovits Sándor elvállalta a feladatot, Kónya magával vitte a „Familie” nevű panzióba és hazatéréséig ott lakott.²²⁸

A panzióban Benkovits Sándort bemutatták Pásztor Gyulának, aki a kis csoport vezetője volt. Benkovitsot Pásztorék meggyőzték arról, hogy nagy tapasztalattal rendelkezik, mivel már régóta csinálja. Beszéltek neki arról, hogy fontos, nagy befolyással rendelkező személyekkel ápolnak jó kapcsolatot, többek között együtt dolgoztak Kapun Eduárddal, Losonczy Bélával, Varga Györggyel, Schiff Tamással és Csontos Erzsébettel is. Kónya arról is beszámolt, hogy korábban sebesültek kimenekítésével és iratok kiszállításával is foglalkoztak.

A beszélgetést követően, mely Benkovits beszerzését jelentette, február vége vagy március eleje környékén megkezdtek a fiatalok „kémkiképzését” - ugyanis Benkovits Sándor mellé időközben Kónya Lászlót és Máté Lászlót is beszervezték. A „kiképzés” három hetet vett igénybe és abból állt, hogy Pásztor Gyula kétnaponta felkereste őket és a francia attasétól kapott anyagot megtanulták. A tanulás folyamata a következő volt: Pásztor Gyula és Várnagy István németről²²⁹ magyarra fordította az anyagot, amit ők, „kémek” leírtak. Ezek megtanulására négy napot kaptak, majd a kikérdezést követően a leírt anyagokat a panzió cserépkályhájában megsemmisítették.

A „gyorstalpaló” kiképzés befejeztével 1957. március 26-án elérkezett a nagy nap, az első küldetés. Benkovits Pásztor Gyulától és Horváth Lajostól a következő feladatokat kapta:

1. Térjen haza a Hazatelepítési Bizottságon keresztül. Keressen munkát Budapesten. Szedjen össze minden hozzáférhető adatot a szovjet és magyar katonaságról: laktanyák elhelyezkedése, katonaság létszáma, fegyverneme és fegyverzete.
2. Ugyanakkor gazdasági adatok beszerzését is kérték, úgy mint gyárak nevei, felszerelése, kapacitása, termékei, hova szállítják stb.

A beszerzett adatokat egy semmitmondó levél sorai közé, rejtjelezve, titkosírással kellett volna leírni és egy később megadott külföldi címre továbbítani.

²²⁸ TH V-143756 15-20.o.

²²⁹ A jegyzőkönyvből nem derült ki, hogy a francia attasé miért német nyelvű anyagokkal látta el Pásztorékat.

Benkovits Sándor 1957. március 28-án tért vissza Magyarországra. Érkezését követően, néhány nap elteltével, április 10-e körül, az időközben szintén Magyarországra érkezett Horváth Lajos felvette vele a kapcsolatot, akivel az Astoria Szállóban beszéltek meg találkozót. A titkosításhoz szükséges eszközöket (schiffkrét) Horváth Lajos hozta magával, ahogy azt a külföldi címet is, ahová a titkosírással leírt információkat tartalmazó levelet kellett volna elküldeni.

Az első találkozót április folyamán még kettő követte. Az utolsó összejövetelen öccse unszolására Benkovits László, Sándor testvére is jelen volt.

Bátyja beszerzésének ötlete még Bécsben megfogalmazódott Sándorban. Mi sem jelzi jobban a fiatal Sándor naivságát, mint az, hogy Bécsből olyan levelet írt László bátyjának, hogy kémiskolán van. A levél már a „K” ellenőrzésen is fennakadt, amelyre nagy szükségük amúgy sem volt a nyomozóknak. Sándor ráadásul Kónya Lászlónénak is megemlítette, hogy egy kémszervezettel került kapcsolatba. Az ő vallomását is megtaláljuk a dossziében.

Benkovits László beszerzése azonban eleinte nem ment zökkenőmentesen, Horváth Lajosnak csak hosszú rábeszélésre sikerült Lászlót rávenni az együttműködésre. A „beszerzést” követően Benkovits László beszélt Horváthnak a kormányórségről, amiért 300 Ft-ot kapott Horváthtól. Kijelentette azonban, hogy „komolyabb adatokat” csak akkor ad, ha az anyagiakban is megéri. A pénzbeli követelést tartalmazó jegyzőkönyvi részt a nyomozók megjelölték. Feltehetően azért, mert ez szolgált bizonyítékként a pénzért történő kémkedésre. A történet egyetlen szépséghibája, hogy a találkozó dátumának március 20-át²³⁰ jelölték meg. Benkovits akkor még Bécsben volt.

Az ügy pikantériája, hogy a Pásztor Gyula körébe tartozó Horváth Lajos Csikós Tamás néven a BM. beszerzett ügynöke volt. Csikós Tamás Benkovics Sándor és László testvérekre volt ráállítva. Mivel Horváth Lajos kezdetektől részese volt a fiatalok kiképzésének, sőt a feladataik meghatározásakor is aktív szerepet vállalt, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Benkovits testvérek naivitásuknak köszönhetően a BM. kémelhárítóinak csapdájába sétáltak.

Horváth Lajos, avagy a Csikós Tamás fedőnevű ügynök munkadossziéjából²³¹ a találkozó leírását is megismerhetjük:

²³⁰ TH V-143756 19.o.

²³¹ TH 21744

1957. április 16-i jelentésében, melyet legépelve már 17-re dátumoztak, leírta a Benkovics fivérekkel történt találkozásját, melyen a testvérek pénzért a pártőrségre vonatkozó adatokat ígértek. A titkos tevékenységhez szükséges „schiffre” kulcs és a titkosíráshoz szükséges timsó átadására is ekkor került sor. Az információkat a testvérek egy megadott bécsi címre küldték volna titkosírással megírt levélben. A testvérpár idősebb tagja, László, egy rövid feljegyzést készített Csikós Tamás kérésére, hogy ezzel bizonyítsák, pénzt ér az információjuk. A feljegyzést azzal a felszólítással adta át az ügynöknek, hogy annak adatait memorizálja, majd a papírt égesse el.

Az ügynök csatolta ezt a feljegyzést a jelentéséhez, amelyről a tartóaszt megállapítja, hogy pontos adatokat tartalmaz, de felszínesek. A Benkovics testvérek megfigyelésére K ellenőrzést vezettek be. Sorsukról pedig a Pásztorral²³² való személyes találkozó után javasolta a döntést Hidas János rny. főhadnagy.

A Benkovits Sándor és társai dossziében megtalálható a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának Különytanácsa által hozott ítélet. Annak ellenére, hogy kémadatokat nem szereztek és mindössze egyetlen titkosírás nélküli képeslapot küldtek a megadott címre, amely természetesen vissza is jött, kémkedésért ítélték el mindkét fiataalt. Az 1958. január 13-án tartott zárt fellebbezési tárgyaláson a következő ítélet született: Benkovits Sándor korábbi folytatólagosan elkövetett hűtlenségért, tiltott határátlépésért 15 évi börtönbüntetését 13 évre csökkentette. A folytatólagosságot nem látta bizonyítottnak, tehát megszüntette. Ezen kívül 10 évre eltiltotta az egyes állampolgári jogoktól és teljes vagyonekobbzást rendelt el. Benkovits László²³³ halálbüntetését 10 évi börtönbüntetésre változtatta, de itt sem feledkeztek meg a törvény által előírt és az 1956-os ügyekben alkalmazott teljes vagyonekobbzásról.²³⁴

²³² Horváth Lajos Pásztor Gyula beszerzésére is kísérletet tett, azonban Pásztor a megbeszélés ellenére sem lépte át a Magyarország határát. Később Horváth Lajos is disszidált.

²³³ Emlékeztetőül: Benkovits László beszerzését a BM. ügynöke, Horváth Lajos hajtotta végre.

²³⁴ TH V-143756 122-124

A Jancsó ügy

Jancsó Gyulát²³⁵ Radványi mutatta be Pásztor Gyulának Bécsben. Jancsó üzleti ügyeket intézett Bécsben. Pásztorral több alkalommal is találkoztak, mivel ugyanabban a szállodában laktak. Pásztor felkérte Jancsót, hogy volt feleségének vigyen el egy csomagot, melyben használt ruhák voltak. Több találkozásukat követően egy levél kézbesítésével is megbízta, amelyhez egy tégelyben timsót is adott.

Jancsó Gyulát és Rozsnyai Mihályt végül a Benkovics ügy kapcsán helyezték előzetes letartóztatásba. A vád szerint a BM IV. Osztályán dolgozó Kovács László és Gőcze Lajos megbízásából olyan személyek felkutatásával foglalkoztak, akik hajlandóak voltak útlevelért nagyobb pénzüsszeg kifizetésére.

Jancsó Gyulát Rozsnyai Mihály 1957. tavaszi találkozásukat követően fokozatosan vonta be a kivándorolni vágyó személyek felkutatásába. Rozsnyai közölte Jancsóval, hogy a kivándorláshoz a BM. tudtával pénzért, lakásért, autóért útlevelet szerez. Miután Jancsó vállalkozott a munkára bemutatta neki Kovács László BM. beosztottat.

Jancsó több személy útlevelének megszerzésében közreműködött. Az útlevelekért pénzt, lakást, bútort és autót, majd márciustól valutát és aranyat fogadtak el. A valutát a kivándorló személy Bécsben helyezte letétbe, ahova Rozsnyai és Kovács Jancsó Gyulát küldték.

Jancsó Gyula 1957. márciusában ment Bécsbe, ahol a letétbe helyezett összegből egy autót kellett vásárolnia. Bécsi tartózkodása alatt találkozott Pásztor Gyulával, aki kísérletet tett beszerzésére. Jancsó kémtevékenységet nem vállalt, de egy kisebb szívességeket elvégzett Pásztornak. Egy levelet, titkosíráshoz szükséges timsót és 6000 forintot vitt Oppert Sándornénak Magyarországra. A szívességért 1500 schillinget kapott. Oppertné a vegyszert Horváth Lajosnak²³⁶, Pásztor futárának adta át.

Magyarországra történt visszatérését követően Jancsó ígéretet tett Keresztes Zoltánnak, hogy 1 kg tömbaranyért útlevelet szereznek neki. Az üzlet létre is jött. A terv

²³⁵ Jancsó Gyula Budapesten született 1923. június 2-án. Édesanyja Bartha Ilona. 1956-ban gyártásvezetőként dolgozott.

²³⁶ Az Csikós Tamás fn. ügynök és Jancsó Gyula találkozásáról jelentést olvashatunk a munkadossziében. A jelentésében mindössze arról tett említést, hogy Pásztor Gyuszi telefonon érdeklődött, hogy Jancsó elvégezte-e már vállalt feladatát. A tapasztalatlan Benkovitsékkal ellentétben Jancsó nem számolt be Csikósnak, csak annyit mondott, hogy kiutazása után személyesen Pásztornak beszél a feladatáról, melyet addig végre is fog hajtani.

szerint Jancsó ismét egy gépkocsit vásárolt volna a tömbarany áráért Bécsben., azonban erre letartóztatása miatt már nem került sor. Az ügyben több BM. beosztott érdekelt volt. Az akkori viszonyok között több százezer forintos üzletnek végül nem lett komolyabb következménye. A felmerült kérdésekre nem találtunk eddig magyarázatot a levéltári anyagokban.

Az ügy kimeneteléről egy 1961. január 30-ai BM. II/8. Osztályon született jelentés tartalma alapján annyit tudunk, hogy az ügyet operatív érdekből nem vitték bíróságra. Rozsnyait szabadlábra helyezték. Kapcsolattartóiról, Sipos István hadnagyról, Berán Iván őrnagyról, Kovács László és Gőcze Lajos századosokról semmilyen további információ nem áll rendelkezésünkre. Jancsó Gyula ellen 1958 júniusában a nyomozást megszüntették (operatív érdekből bírói eljárást nem indítottak) és illegális arany és valuta üzletek lebonyolítása címén 1959. január 2-ig közbiztonsági őrizetben tartották.²³⁷

Jól látható a Jancsó ügy kapcsán, hogy a szervezet nem dogmatikusan végezte munkáját, hiszen a gyakorlatban lehetősége volt bizonyos ügyek „elsikálására”. Bár Jancsó személyéről nem tudjuk, hogy a BM. embere volt-e, azt azonban igen, hogy az ügyével kapcsolatba került személyek megkülönböztetett eljárásban részesültek. Feltételezhető, hogy a külföldre „kidobott” kommunista hírszerzőkre tekintettel kezelték az előbb ismertetett módon az ügyet.

A debreceni ügy

A debreceni ügyről a BM. ORFK. II. Főosztály Vizsgálati Osztályáról Szegedi V Tibor írt jelentést a Péterfy Sándor utcai kórházban leleplezett ellenforradalmi központ ügyében címmel.

A jelentés szerint RácZ József és Békési Béla vallomást tettek arról, hogy 1957. januárjában felvették a kapcsolatot több debreceni személlyel, akiket bevontak a szervezkedésbe. (A szervezkedés röplapok terjesztését, szórását jelentette.) A megbeszélés értelmében január 23-án, az október 23-ai események emlékére röplapokat szórtak szét a városban. A röplapok Budapesten készültek és RácZ József szállította azokat Debrecenbe.

²³⁷ TH V-143759

A röpcédulák kiszórása után a debreceni hatóság lefolytatatta a nyomozást, mely során több személyt letartóztattak.

Ráczék Horváth Károly Debrecen, Sas u. 4.sz.alatti lakásában megbeszélést tartottak, melyen kb. kilencen vettek részt. A találkozó megszervezésében Rácz régi ismerőse, Szücs László volt segítségére.

A megbeszélésen Rácz ismertette a tevékenységüket. Közölte, hogy egy szervezkedés tagja és azért jött Debrecenbe, hogy megszervezze a Kádár kormány elleni ellenállást, és kapcsolatot építsen ki. A csoport megszervezése érdekében a megjelentek között feladatokat osztottak ki. Rácz azt vállalta, hogy Budapestről röpcédulákat szállít Debrecenbe. A megjelentek²³⁸ feladata lett volna mások beszerzése is, a későbbiekben pedig röpcédulák készítése. Nem volt jelen a megbeszélésen, de Rácz szintén beszervezte Papp Józsefet, aki egy, a forradalom értékeit méltató röplap fogalmazását vállalta, melyet Szücs László stilisztikailag kijavított.

Az 1957. április 18-án készült összefoglaló jelentés szerint Szücs László 1957. január 10-e és 14-e között került Rácz Józseffel kapcsolatban, aki közölte vele a budapesti szervezkedés tényét és debreceni útjának célját. Szücs ezt követően segített Rácznak egy találkozó megszervezésében, melyet Horváth Károly lakásán tartottak meg.

Rácz január 21-én nagyobb mennyiségű röpcédulát vitt Debrecenbe, melyet a társaság tagjai január 22-én éjszaka szétszórtak a városban. Szücs a saját írógépét ajánlotta fel a csoportnak, mellyel újságot akartak szerkeszteni. (Az írógépen 1956. novemberében és decemberében már készítettek röplapokat. Ebben segítségére volt Horváth Károly is. A Sas utcai megbeszélésen Sarkadi Ilona vállalkozott a gépírói feladatokra, ezért Szücs írógépét F. Tóth István segített átvinni hozzá, melyet végül nem használt.)

Papp József és Hevessy József egyetemi tanársegéd november 4-ét követően is fogalmaztak röplapokat, melyeket Debrecenben szétszórtak.

²³⁸ A megbeszélésen megjelentek: Szücs László 22 éves munkásszarmazású segédmunkás, Horváth Károly 20 éves értelmiségi származású segédmunkás, F. Tóth István 22 éves fizikus egyetemi hallgató, Balázs Sándor 21 éves orvostanhallgató, Sarkadi Ilona agrárproletár származású gyors és gépíró, M. Nagy Imre 21 éves egyetemista és mások, akiket a dokumentumokban nem nevesítettek.

A csoport által január 23-ra szétszórt Felhívás Debrecen Népéhez című és Forradalmi Ifjúság aláírású röplap szövegét²³⁹ Rácz József gépelte stencilre és Atzél Endre segített sokszorosítani. Mintegy 1000 példányban került kiszórásra.

Mint a fentebbi áttekintésből is látható, a bécsi forradalmi csoport tevékenységét a magyar szervek nyomon követték, és számos eljárást generált a nyomozás. A Péterffy Sándor utcai kórház, mint forradalmár központ szétverését követően a létrejövő új, immáron fragmentáltabb nyomozásra került sor, miközben valójában egy ügyet, illetve annak elágazásait göngyöltették fel. Ezek azonban – egy másik kontextusba helyezve – azonban már a Baross téri csoport felé mutattak. Érett tehát az újabb „nagy” per.

A kórház élete a második szovjet intervenciót követően

A második szovjet támadás napjától a kórházban újfent a káosz jellemezte a helyzetet. A harcok következtében ismét nagyszámú sebesült ellátásáról kellett gondoskodni. A helyzetet bonyolította, hogy a kórházba költözött Nickelsburg László és az együtt maradt Baross tériek egy része is. A nemzetőrök különböző időpontokban érkeztek a kórházba. Elhelyezkedésük a mentőszolgálatosoknál a „H” épület egy részében és a 14-es kapu előcsarnokában volt, az épület magassföldszintjén lévő szakszervezeti szobákat Nickelsburgék foglalták el. A Baross térről ide vonult kb. 80 fős csapat a pincében kapott szállást.

²³⁹ „Testvérek! A Kádár rezsim újból kimutatta fogafehérlését. Újabb vérfürdőt provokált Csepelen. Az elmúlt hetek politikai eseményei élesen bizonyítják, hogy sztálinista restaurátorokkal állunk szemben. A legaljasabb eszközöktől sem riadnak vissza annak érdekében, hogy vissza állítsák moszkvai uraik hatalmát. Lakájok ezek, s ha kell a hóhér munkától sem riadnak vissza. Nem válogatnak az eszközökben, azon próbálkoznak, hogy megnyerjék bűnös politikájuknak a Nép bizalmát és támogatását. Meddő erőlködés ez, mert a nép szemében örökre eljátszották becsületüket és gyilkosok maradnak. Egy imperialista nagyhatalom kiszolgálói, akik be szeretnék szennyezni az OKTÓBERI MAGYAR FORRADALMAT. (kiemelés a röplapon) Üldözik a becsületes munkások és ifjak ezreit, akik bátran szembeszálltak a terrorral és önkényuralommal. A magyar nép nem vesztette el hitét, továbbra is harcol a független szabad Magyarországért. A legvéresebb terror sem tudja elnyomni akaratainkat. Célkitűzéseinket keresztülvisszük. Az igazság, ha véráldozat árán is, de győzni fog. Ennek érdekében tartson össze mindenki, aki magyar, és gondoljon arra, hogy hazánk válságos napjaiból egyedüli kivezető út a nagy, nemzeti összefogás. Ezt követeli tőlünk a haza, s a forradalom Hősihalottainak emléke. Debrecen nép! Ne aludjon ki bennetek a forradalmi láng. Október 23. példa legyen előttünk. Január 23-án három hónapja lesz annak, hogy az orosz kizsákmányolás, hü kiszolgálói munkásokra és fiatalokra lövettek. Emlékezzünk me az elesett hősookról. Fejezzük ki tiszteletünket azzal, hogy 23-án délután 2 órától 3 óráig otthonában vagy munkahelyén marad mindenki, utcára csak hazaáruulók és oroszbarátok mennek ki. Mutassuk meg, hogy a magyar nép szereti hazáját és tovább harcol a szabadságért. Éljen OKTÓBER23-a. Éljen a MAGYAR SZABADSÁGHARC.” TH V-142229/4 268.o.

A kórház vezetőinek irányító szerepe – Péch Géza szerint²⁴⁰ - Nickelsburgék megjelenésétől kezdve megszűnt létezni. Nickelsburg lett a teljhatalmú úr a kórházban. A fegyveres őrséget is ő szervezte meg. Pásztor Gyula²⁴¹ volt a belső őrség parancsnoka, ezt rendészetnek hívták. Alakítottak egy külső őrséget is, ennek feladata az volt, hogy gátolja meg, illetve jelentse a szovjet és más fegyveres erők behatolási szándékát. A kórház négy kapujából hármat lezártak. A nyitva hagyott 14-es kapun jártak ki a mentőszolgálatosok.

A fegyvertelen ellenállás, melynek szellemi vezetője ekkor Angyal István²⁴² volt, röpcédulák szerkesztését, sokszorosítását és kiszórását jelentette. A röplapokat a kórház légoltalmi pincéjében egyetlen sokszorosítógépen készítették. Angyal mellett dolgozott többek között Gáli József író, az Igazság című lap egyik szerkesztője. A terjesztést Nickelsburg révén a volt Baross téri felkelők és a mentőszolgálat végezte. Angyal a kommunista értelmiséget képviselte a kórházban is. Nickelsburg csoportját a „mezítlábas forradalmárok” alkották, akik a rendszerrel szemben nem reformokat fogalmaztak meg, hanem teljesen el akarták törölni. Angyal és Nickelsburg és csoportja közti nézetbeli különbségeket tovább fokozta, hogy ahogy számolták fel a szovjetek a különböző rejtékhelyeket és nőtt a nyomás, úgy váltak egyre radikálisabbá a csoport tagjai. A radikalizálódó, utolsó lehetőségig ellenálló forradalmárokat már nem Nickelsburg, hanem Csontos Erzsébet fogta össze. Nickelsburgot és Csontost a kórházban szeretőknek tartották, amely azáltal kap jelentőséget, hogy Angyal István szerelmes volt Csontosba. Az Angyal-Nickelsburg ellentétet ez a tény tovább feszítette.

A fegyveres ellenállás a Divatcsarnok november 6-ai felszámolását követően maradék erejét is elvesztette, de elszórt tűzharcok még november 14-ig voltak a környéken. A harcok csendesedésével bátrabbá váltak a kórházi dolgozók is és a

²⁴⁰ TH V-142229 162.o. Péch állítása nyilvánvalóan eltúlzott. Az tűnhetett fel neki, hogy a Baross tériek engedelmessé váltak Nickelsburgnak. November 4-6. között ezen nincs is miért csodálkozni.

²⁴¹ Pásztor Gyula fontos vezető szerepet a Péterfy kórházban viselt. A belső őrség egyfajta elhárító tevékenységet is végzett. Működésükre nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre.

²⁴² Angyal István (1928-1958) 1944-ben anyjával és egyik nővérével Auschwitzba deportálták, ahol mindkettőjüket elvesztette. 1956. október 23-tól aktívan részt vett az eseményekben. 1956. október 27-én a Péterfy Sándor utcai kórházból szállított élelmet a fegyvereseknek és a kisgyermekes családoknak. E napon csatlakozott a Tűzoltó utcai felkelőkhöz, akiknek hamarosan a parancsnoka lett. Velük vett részt a városrész fegyveres védelmében. Október 29-30-án több alkalommal folytatott tárgyalásokat a fegyverszüneti feltételekről. Ezt követően a rend fenntartását tekintette legfőbb feladatának. Csoportja november 8-ig harcolt, november 7-én a házakra a nemzeti lobogó mellé kitzette a vörös zászlót is. A fegyveres harc bukása után a Péterfy Sándor utcai kórházból folytatta tovább a küzdelmet: röplapokat, felhívásokat szövegezett, sokszorosított és terjesztett. Az új kormányral és mindenekelőtt Kádár Jánossal többször is megpróbált kapcsolatba lépni a forradalom vívmányainak védelmében, ám törekvése nem vezetett sikerre. Noha társai erre biztatták, nem volt hajlandó elmenekülni az országból. November 16-án karhatalmisták razzizáltak a kórházban, és őt is letartóztatták. 1958-ban halálra ítélték, és kivégezték. Forrás: www.rev.hu

kórházi állapotok normalizálása érdekében, a Forradalmi Bizottság által választott operatív bizottság november 10-e körül tartott ülésén felvetették a kórházban tartózkodó idegen elemek eltávolításának kérdését.²⁴³ Az ezt követő első razzia 1956. november 16-án volt a kórházban. A kórház átvizsgálása során kb. 80 személyt letartóztattak, köztük Angyal Istvánt is. A pincehelységet átkutatták és az ott talált rádió adó-vevőt, szórólapokat, festéket és stencilgépet elszállították.

Fejezetek a kibontakozó fegyvertelen ellenállás történetéből²⁴⁴

A Baross tériek november 4-ét követő sorsának körvonalazása érdekében, hacsak néhány mondatban is, de érdemes emléket állítani azoknak a forradalmároknak, akik a szabadságharc fegyveres leverését követően is igyekeztek továbbvinni a forradalmi lángot.

A Péterfy Sándor utcai razziákat követően a hazai ellenállás élén egy nagyon talányos hölgyet találunk, aki nem más, mint Eörsi István „kémnöje”²⁴⁵, Csontos Erzsébet.²⁴⁶ Nevével, vagy álnevei egyikével, már november elejétől az összes környékbeli forradalmi csoportban találkozhatunk. Ő volt az a személy, aki kapcsolatot igyekezett teremteni a bécsi forradalmi központ által küldött futárok, a II. sz. női klinikán dolgozó csoport és az Írószövetség forradalmi lelkületű tagjai között. Természetesen Csontos a Péterfy Sándor utcai kórházban szerzett korábbi kapcsolatait is fenntartotta, és ha a szükség úgy kívánta, használta is.

Az ún. Bécsi Forradalmi Központ a hazai forradalmárokat egy közös parancsnokság alatt egyesítette volna, ezért ennek az utasításnak megfelelően Csontos Erzsébet és Péch Géza december 18-án megbeszélést folytattak a terv kivitelezéséről.

²⁴³ Angyal István 1956. nov.22-i vallomásában ezt mondja: „A Baross téri csoporttal (...) nem nűködtünk együtt. A klinika főorvosának, Radónak erről szóltam és kértem, hogy közös erővel tisztítsuk meg klinikát.” A sors iróniája, hogy Angyalt is ekkor tartóztatták le.

²⁴⁴ Nb.XI.3676/1957.szám. Népbíróvági Ítélet másolata szerző birtokában.

²⁴⁵ Eörsi István egyik írásában nevezte Csontost, akit személyesen is ismert - találóan kémnőnek. In: *Emlékezés a régi szép időkre*. Napra-Forgó Kft, Budapest, 1989.

²⁴⁶ Csontos Erzsébetről kettő, egymástól teljesen eltérő fotóval is rendelkeztek a nyomozók. A rejtélyes hölgyről minden törekvésünk ellenére számottevő információval nem rendelkezünk. Lehetséges, hogy jól képzett kémekkel dolgozunk. November 4-e után nem is tudunk olyan akcióról, melyhez nem volt valamilyen módon köze. Az országot decemberben úgy hagyta el, hogy a rajta kívül a gépkocsiban a határ felé utazó négy forradalmár férfit letartóztatták, de őt nem. Harangi fedőnéven jelentő ügynök állítása szerint többször látta ezt követően is az országban.

Eszerint felkeresték az Írószövetséget, majd megbeszélést folytattak a II.sz. női klinikán Békési Bélával és Rácz Józseffel a forradalom folytatásának érdekében.

December 20-a körül Balogh László, Schiff Tamás és Gerlei József hazajöttek Magyarországra. A bécsi központból érkezett futárok egyik feladata Nickelsburg László felkeresése volt és a Baross téri csoport pecsétjének megszerzése. Nickelsburggal első alkalommal Schiff Tamás találkozott, aki átadta neki a bécsiek által küldött pénzt. Nickelsburg azonban a további együttműködést megtagadta, sőt a pecsét sem került elő. Schiff ezután visszament Bécsbe anélkül, hogy futártársaival egyeztetett volna.

A Magyarországon maradt Balogh és Gerlei ezután kísérletet tettek a bécsi utasítás másik felének teljesítésére, azaz sebesült forradalmárok Ausztriába szöktetésére. Egy ismeretlen vasutastól azt hallották, hogy a Vértesben még sok fegyveres forradalmár bujkál, ezért elhatározták, hogy megkeresik őket. El is utaztak Pusztavámra, azonban a keresés végül eredménytelennek bizonyult.

Balogh László december utolsó napjaiban összefutott Csontos Erzsébettel a Keleti pályaudvaron. Balogh beszámolt Csontos Erzsébetnek arról, hogy Nickelsburg teljesen kivonta magát az események szervezéséből. Csontossal együtt elhatározták, hogy ismét felkeresik lakásán a Baross tér volt főparancsnokát. Nickelsburg azonban továbbra sem volt hajlandó részt venni bármilyen szervezkedésben, de az Baross tér pecsétjével kapcsolatban azt javasolta, hogy beszéljenek Péch Gézával.

A Nickelsburggal történt eredménytelen tárgyalást követően Balogh László, Csontos Erzsébet, Tóth Tamás, Rácz József, Békési Béla és mások a II. számú női klinikán találkoztak, mivel Csontos meg szeretne volna ismertetni Baloghot a szervezkedés többi tagjával. A találkozón Balogh beszámolt a résztvevőknek a bécsi csoportról, és a megbízásáról. Az itthoniak a pilisi barlangban kialakításra váró búvóhely tervével traktálták Baloghot. Mivel Péch Géza nem jelent meg a találkozón, ezért december 28-ra újabb időpontot beszéltek meg a „Zuzu” házba.

A lezajlott találkozón már Péch Géza is jelen volt. Balogh ismét elmondta, hogy a nyugati hatalmak megbízottjainak utasítására jött Magyarországra azért, hogy felvegye a kapcsolatot a hazai forradalmi csoportokkal, felmérje, hogy mire van szükségük a harc folytatásához. Beszámolója szerint a nyugati hatalmak pénzzel, fegyverrel és kapcsolattartáshoz szükséges adó-vevő készülék biztosításával támogatnák a forradalmárokat.

A csoport tagjai sokat tanácskoztak az elhangzottakról és az információk ellenőrzése érdekében elhatározták, hogy Csontos Erzsébet és Békési Béla elkíséri

Balogh Lászlót Bécsbe. A kijutást vonaton kísérelték meg, de győri igazoltatáskor Békésit és Baloghot feltartóztatták. Csontos Erzsébetnek viszont sikerült átjutnia a határon.²⁴⁷

A hazai ellenállás további története elsősorban a nyugatról visszatért futárok mozgásáról készült nyomozati jegyzőkönyvek alapján ismert. A peranyag²⁴⁸ szerint az ellenállás kulcsfigurája Csontos disszidálását követően Péch Géza lett, akivel a Bécsből hazatért Gerlei József és Horváth Lajos is Schiff Miklóson keresztül tudta felvenni a kapcsolatot. A megbeszélések a korábban Balogh Lászlóval folytatott találkozókhoz elhangzottakhoz volt hasonló, tehát a futárok pénzt, fegyvert, rádió adó-vevő készüléket és egyéb dolgokat ígértek a Bécsi Forradalmi Központ felhatalmazása alapján. A nyugati szervezet ugyanakkor változatlanul a Baross tér pecsétjét szerette volna megszerezni saját legitimitásának igazolására.

Gerlei József a Schiff Miklós lakásán tartott megbeszélés után fontosnak tartotta, hogy a szervezkedéssel foglalkozó kis csoport többi tagja is értesüljön a külföldi szervezet támogatásáról. A megbeszélések ellenére a szervezkedés tagjai a Bécsi Forradalmi Központ által kívánatosnak tartott egységes vezetés kiépítését nem tudták elérni. A beépített hálózati személyek és a határ egyre szigorúbb ellenőrzése révén a csoport legtöbb tagját 1957. február végéig letartóztatták.

A Péch Géza neve alatt felgöngyöltett késői szervezkedés leglátványosabb eredménye a Rácz József nevéhez köthető debreceni ügy volt, amelyről már volt szó.

²⁴⁷ Feltehetően a gépkocsival történt próbálkozás után már szívesebben választották ezt a lehetőséget a külföldre meneküléshez.

²⁴⁸ Nb.XI.3676/1957.szám. Népbírósi Ítélet másolata szerző birtokában.

Folytatódik a megtorlás

A Pásztor Géza ügy

Pásztor Géza vizsgálati anyagáról általánosságban megállapítható, hogy a Baross téri csoporttal kapcsolatban eddig kutatott valamennyi dokumentum közül a legteljesebb képet adja az ügyben lefolytatott vizsgálatról. Nemcsak a letartóztatott Pásztor Géza vallomásait, szembesítési jegyzőkönyvet, tanúvallomásokat, beszerzett igazolásokat és egyéb dokumentumokat találjuk a dossziékban, hanem az ügy felgöngyölítését irányító Belügyminisztérium nyomozóinak adott utasításokat, terveket, feljegyzéseket, sőt a feljebbvalók kritikáját is.

A Pásztor ügy további érdekessége, hogy a nyomozók eredeti elképzelése szerint nem Nickelsburg László, hanem Pásztor Géza lett volna a Herczegh Benjamin és társai ügy egyik vádlottja, amely per ráadásul Timus Lajos neve alatt indult el.²⁴⁹ A hosszas eljárásban azonban sikerült bizonyítani, hogy az ellene felhozott vádakban nem ő, hanem a Baross tér másik két Pásztorra érintett. Ügyét ezután külön eljárásban folytatták.

Pásztor Géza letartóztatásának előzményei

A Baross téri csoporttal kapcsolatos levéltári források közül egyedülként rekonstruálható a Pásztor ügy kapcsán a nyomozók felkészülése az akcióra.

A nyomozók látókörébe került Pásztor Gézáról Petrikovics Gyula készített speciális környezettanulmányt. A megfigyelést végző százados 1960. április 5-én adta le a jelentését, amely a család szokásainak ismertetése mellett leírást adott a lakásról - azon belül Pásztor Géza szobáját is megjelölve -, a lehetséges menekülési utakról és

²⁴⁹ A később Herczegh Benjamin és társai ellen folytatott eljárást eredetileg Timus Lajos és társai címen tervezték, de feltételezhetően Timus együttműködésére tekintettel megváltoztatták az eredeti koncepciót. Lásd később.

letartóztatáshoz fontos egyéb körülményekről. Javaslatot tett a letartóztatás korai órákban történő végrehajtására.²⁵⁰

A speciális környezettanulmányt Pásztor Géza őrizetbe vételének részletes megtervezése követte, mely 1960. április 7-én készült el és az „Operációs (Sic!) terv”²⁵¹ címet kapta. Az operációs tervet Márton Lajos rendőr százados írta és Szőke György r. őrnagy alosztályvezető hagyta jóvá.

Pásztor Géza letartóztatásához készített „operációs terv” a következő fontosabb részeket tartalmazta:

A terv bevezetője röviden összefoglalta, hogy Pásztor Géza letartóztatására milyen indokkal került sor. Tényként közli a Pásztor letartóztatásáig felmerült információkat, például azt, hogy az 1956-os események alatt a Baross tér 19. sz. házban székelő csoport egyik parancsnoka volt. Az információközlésre a letartóztatásra kerülő személy lehetséges veszélyessége miatt került sor. (Feltételezték, hogy Pásztornak fegyvere van, azt esetleg használja stb.)

A tervben leírás szerepelt Pásztor Géza lakásáról, a lakásban élőkéről, a lakás megközelíthetőségeiről és meghatározza pontosan, hogy Pásztor Géza melyik szobában lakott.

A dokumentum további részében rendelkeztek az akcióban résztvevő brigád összetételéről - Vagyon Gábor rendőr százados, a brigád vezetője, Zsitva József r.szds, Polacsek Kálmán r. főhadnagy és Huszár Sándor r.fhdgy a brigádtagok -, majd az akcióban résztvevők tevékenységét határozták meg. Eszerint az akció megkezdése előtt ellenőrizni kell a fegyvereket és a házkutatáshoz szükséges felszerelést. Kijelölték, hogy melyik brigádtag biztosítja a házkutatás és a letartóztatás zavartalanságát. Melyik „elvtárs” vesz részt az őrizetbevett szállításában. Utasításba adták a behatolás megszervezését a lakás ablakainak és a bejáratainak figyelembevételével. Végre kellett hajtani a lakásban tartózkodók igazoltatását, a házkutatási parancsot fel kellett mutatni. A terv szerint az akcióban közölni kellett a letartóztatás tényét, sőt arról is előre rendelkeztek, hogy az őrizetbe vételt és a házkutatást minden vonatkozásban udvarias, előzékeny formában kell végrehajtani.

Az „Operációs tervben” ezt követően részletezték a házkutatásra végrehajtására vonatkozó utasítást.

²⁵⁰ TH V-146720/3-a 398.o.

²⁵¹ TH V-146720/3-a 399.o.

Rendelkeztek arról, hogy az őrizetbe vett személyt a Gyorskocsi utcába kell szállítani, ott a 403-as számú fogdában kell elhelyezni, majd Vagyon Gábor r. szds. a II.210 számú szobában kezdje meg a kihallgatást.

Pásztor Géza letartóztatására és házkutatására 1960. április 8-án Korom Mihály r. alezredes BM. osztályvezető adta ki az utasítást, melyet a leírtaknak megfelelően végre is hajtották.

A vizsgálati szakasz elemzése

A Pásztor ügy vizsgálati szakaszának ismertetésekor elsősorban a ritkaságnak számító dokumentumokat részesítettem előnyben. A korábban már vizsgált ügyekben szinte kizárólag a letartóztatott személyek vallomásairól, szembesítésekről stb. készült jegyzőkönyveket olvashattunk. A Pásztor ügyben lehetőség nyílt a nyomozók munkájának pontosabb megismerésére, ezért Pásztor ügyét a másik oldalról, a nyomozói tevékenységgel kapcsolatos dokumentumokon keresztül tárom fel.

Pásztor Géza dossziéjában található az a vizsgálati terv, melyet 1960. március 12-ei dátummal Márton Lajos rendőr százados fővizsgáló készített a Baross tér 19. sz. alatt működő csoport ügyében.²⁵² A vizsgálati terv feltehetően az 1959. november 12-én elindított, célzottan a Baross térrel foglalkozó nyomozás alapidokumentuma volt. Az ügyben fontos szerepet szántak Pásztor Gézának, aki az ekkor már folyamatban lévő Baross tériekkel kapcsolatos vizsgálat során a három Pásztor folyamatos összekeverése miatt került a nyomozók és irányítók látókörébe.

A vizsgálati tervben leírt vizsgálati cél is ezt látszik igazolni, amely a Baross téri csoport parancsnokainak tevékenységét részben bizonyító adatok kiegészítését és a főbenjáró bűncselekmények elkövetőinek, módszeres vizsgálat lefolytatása után, bíróság elé állítását jelölte meg elérendő célként.

A vizsgálati tervben Márton Lajos az „eddig rendelkezésre álló adataink szerint” leírta mindazokat a cselekményeket, melyeket a Baross téri csoport tevékenységének gondoltak, vagy éppen akartak tudni. Ilyen módon a vizsgálati terv az éppen

²⁵² TH V-146720/3-a 383-389.o.

folyamatban lévő vizsgálat közben formálódó koncepciót rögzítette az 1960. márciusi állapot szerint.

A koncepció főbb pontjai a következők: „1956. október 24-25-26-án kb 4-500 főnyi fegyveres ellenforradalmi banda jött létre”²⁵³ 1956. október 27-én a nagy létszámú csoportot katonai mintára szervezték meg zászlóalj, század, szakasz, és raj formájában. Szembetűnő, hogy a nemzetőrség szervezését a korábbi vizsgálatnál jóval korábbi időre datálták.

A parancsnokok járőröző csoportokat szerveztek a Baross téren és környékén. A járőröző csoportok több kommunistát előállítottak a Baross téren, akiknek sorsa többségükben ismeretlen.

Márton Lajos tényként állította továbbá, hogy Nickelsburg László előzetes tervek szerint 150 főnyi fegyveres küldött a Corvin köziek segítségére október 30-án a Pártház megtámadásakor, tehát ekkor már megjelent az erre vonatkozó koncepció. A parancsnokok is részt vettek a Pártház megtámadásában, a védők megsemmisítésében, Pártház berendezéseinek tönkretételében, az épület kifosztásában, a környékbeli házak átkutatásában az estelegesen elmenekült „elvtársak” megtalálása és kivégzése céljából.

Az ellenforradalmi megbélyegzést hivatott erősíteni az az egyébként igaz tény hangsúlyozása is, hogy a Baross téri csoportot imperialista országok sajtótudósítói is felkeresték.

Az akkor elmarasztaló, súlyos vádnak számító, de manapság inkább dicsőséget érdemlő rész a Baross tériek november 4-ei cselekményeivel kapcsolatosak. A nemzet-és emberiségellenes gondolkodás tetten érhető az események leírásához használt frazeológiában is, ezért érdemes ebből a részből is szó szerint idézni. A Baross tériek „1956.nov. 4-én a szovjet csapatok megtámadását”²⁵⁴ (SIC!) úgy intézték, hogy a riadó után Nickelsburg László bátorító beszédet tartott, majd elosztották a felsorakozott nemzetőröket a Baross tér házaiba. „A szovjet csapatok megjelenésekor az említett épületekből a felfegyverzett huligánok orvtámadást intéztek ellenük.”²⁵⁵ (SIC!) A támadás során 20 fő közkatona, 8 fő tiszthelyettes, 2 tiszt meghalt és több tank és gépkocsi megsemmisült. A csapás után a nemzetőrök elhagyták a Baross teret. A Baross tér kiürítése után a csoport egyik része a Divatcsarnokba, a másik része a Péterfy Sándor utcai kórházba költözött.

²⁵³ TH V-146720/3-a 383.o.

²⁵⁴ TH V-146720/3-a 384.o.

²⁵⁵ TH V-146720/3-a 384.o.

A divatcsarnokba távozott csoport megtámadta a szovjet csapatokat, melynek következtében a szovjet csapatok szétverték őket. Majd a dokumentumban feljegyezték, hogy a csoport segítette kirabolni az áruházat. (Az esemény leírásában annyira nem számított a logika, hogy a leírásban a kirablást a szovjet csapás után tették, miután a támadásban a Divatcsarnok leégett.)

A Péterfy Sándor utcai kórházban lévőknek felróták a röplapok készítését és terjesztését.

Márton Lajos a Baross téri csoport tevékenységét minden pontjában tényként közölte. A szöveg elemzésekor ezzel több problémás kérdés is felvetődhet bennünk. Az egyik ilyen probléma, hogy amennyiben a leírtakat a nyomozók igaz tényként kezelték, úgy a vádlottak szerepe kiosztottnak tekinthető ebben a koncepció eljárásban. Pásztor Géza esete egyébként kétséget kizáróan használható ennek bizonyítására.

A másik jelentős probléma maga a koncepció. Korábbi jegyzőkönyvek alapján tudjuk, hogy a vizsgálati tervben megfogalmazott állítások egy része meg sem történt cselekményt ír le, vagy a megtörtént eseményeket jelentősen torzított formájában kezeli tényként. Természetesen a dátumok megváltoztatása is úgy történt, hogy a nyomozók által bizonyítani kívánt koncepció logikai ellentmondásait elfedje. Ilyen például, hogy október 27-ére teszi a csoport katonai rendjének kialakítását, amely bizonyíthatóan november első napjaiban történt. A ferdítésre azért volt szükség, mert ekkorra már kitalálták a Köztársaság téri pártház Corvin köziekkel közösen kivitelezett megtámadásának hazug koncepcióját, a csoport katonai mintára történt megszervezése így nem történhetett október 30-a után.

A vizsgálati terv a továbbiakban célul tűzi ki a parancsnokok tevékenységének tisztázását és ehhez a következő kérdéseket jelöli meg:

1. Mikor, kinek, a kezdeményezésére és milyen céllal jött létre a Baross téri csoport? A parancsnokokat ki és mikor nevezte ki, vagy választották meg?
2. Milyen célból választották a Baross tér 19. sz. házat a központ körletének, mennyi ideig akartak az épületben maradni?
3. A parancsnokság kapcsolatai, felsőbb parancsnokság, más fegyveres parancsnokságok, külföldi személyek, követségek és újságírók, ki szervezte a sajtótájékoztatót?

4. A csoport általános politikai célja és gyakorlati tevékenysége. Ki végezte a csoport katonai felosztását? Milyen módon, mikor fegyverezték fel a csoportot és ki irányította? Mikor, milyen akciókat hajtottak végre?

A Vizsgálati tervben az előbb felsorolt kérdéseket tovább részletezik és megnevezik az információk forrásául szolgáló tanukat. A BM. alkalmazottai semmit nem bíztak a véletlenre, amit az is igazol, hogy a tanuk névsorában szereplő személyek nagyobb része bizonyíthatóan hálózati személy volt, vagy más módon volt érdekelt az együttműködésben.

A kérdések részletezése:

I. „Mikor, kinek vagy kiknek a kezdeményezésére és milyen céllal jött létre a Baross tér 19 sz. házban az „ellenforradalmi” csoport, illetve annak parancsnoksága, a parancsnokokat ki és mikor nevezte ki, illetve kik választották meg.”²⁵⁶

A nyomozók információi ebben a kérdésben – legalábbis az igen késői vizsgálati terv szerint többségében a BM-től függő személyek voltak: Kovács Lajos, Horváth Sándorné, Szattler Zoltánné, Böjti Sándor és Király Ernőné.

1. Az őáltaluk tett vallomásokból fogalmazták meg a nyomozók az október 25-26-ai dátumot az épület lefoglalása tekintetében, majd Márton Lajos hozzátette: „a jelzett időben már nagyobb létszámú csoport működött, parancsnoksággal együtt.”²⁵⁷ A nyomozás megkezdése óta korábban még ilyen pontosan nem tudták meghatározni a Baross tér létrejöttének időpontját, de a történetekért ekkor már több szabadságharcost kivégeztek. A dokumentum így folytatódik:

„2. Meg kell állapítani:

a. Ki vagy kik voltak azok a fegyveresek, akik az épületet ellenforradalmár célra lefoglalták és megszállták.

b. A csoport hadászati, politikai létrejövését.

c. A csoport parancsnokait az ellenforradalmárok felsőbb szerve jelölte ki vagy a csoport tagjai választották saját maguk közül a parancsnokokat.

d. Mikor és hol történt a parancsnokok kiválasztása. A kiválasztásnál milyen szempontokat vettek figyelembe. /pl. volt elitélt./

²⁵⁶ TH V-146720/3-a 385.o.

²⁵⁷ TH V-146720/3-a 385.o.

e. 1956. okt.27-n délután miként folytatták le a kisebb szakasz, rajparancsnokok megválasztását.

f. A század-, szakasz-, rajparancsnokok milyen jogkörrel voltak felruházva, a jogkört ki biztosította részükre.”²⁵⁸

„3. Intézkedés

a. Valamennyi felmerült személyről adatok beszerzése, priorálások, cselekményükhöz mérten javaslat letartóztatásukra, vagy szabadon hagyásuk mellett az eljárás lefolytatása.

b. A szükséghez mérten Nickelsburg László főparancsnok, Tóth György, Tóth István, Zana Mihály, Kapusi Sándor, Szattler Zoltánné átszállítása szembesítések végett osztályunk épületébe.

c. Ellentmondások tisztázása végett az eljárás alá vont személyek egymással, valamint tanukkal való szembesítése

d. Hivatalos irás beszerzése a Baross tér 19 sz. házban működő hivatal vezetőségétől az épület elfoglalása és az okozott kárra vonatkozóan.”²⁵⁹

A többi kérdésben a megadott alapossággal és a szovjet megszállók által elvárt hozzáállással jelölte meg Márton Lajos fővizsgáló a nyomozás irányát, majd a vizsgálati terv a következő sorokkal fejeződik be:

„Ezen vizsgálati terv alapján a vizsgálatot azon személyek kihallgatásával kezdjük, akik résztvettek az ellenforradalomban, de jelenleg köztörvényes büncselekményük miatt börtönbüntetésüket töltik. Kihallgatjuk azokat is, akik politikai büncselekmény miatt vannak elítélve, nem a jelenleg vizsgálat alatt lévő cselekmények miatt, hanem más politikai büncselekmény miatt.

Ezután kihallgatjuk azokat a személyeket, akiket az ellenforradalmárok elhurcoltak, vagy más módon megkárosították.

A vallomások alapján előzetes letartóztatásba helyezzük azokat a személyeket, akiket főbejáró büncselekmények terhelnek.

A vizsgálat során szoros kapcsolatot tartunk az illetékes operatív elvtársakkal a BRFK. Pol. Nyom. Osztály V. csoportjával.”²⁶⁰

²⁵⁸ TH V-146720/3-a 385.o.

²⁵⁹ TH V-146720/3-a 385.o.

²⁶⁰ TH V-146720/3-a 389.o.

A Baross tériek ügyében született átfogó vizsgálati terv információi alapján 1960. április 7-én Vagyon Gábor készítette el Pásztor Géza kihallgatására vonatkozó tervet.²⁶¹ A kihallgatási terv bevezető részében - Pásztor személyes adatainak ismertetése után - felsorolta a gyanú szerint elkövetett cselekményeit melyek a következők:

Parancsnoki minőségben részt vett az ellenforradalomban, ezért több gyilkosságnak részese. Aktív propagandatevékenységet fejtett ki a forradalom alatt és után. Szervezője és részese volt 1956. október 30-án a Köztársaság téri pártház megtámadásának, melynek során több „elvtársat” meggyilkoltak.

Az előzetes ismeretek felsorolása után Vagyon megjelölte a kihallgatás célját, mely Pásztor Géza fent leírt cselekményeinek tisztázása és dokumentálása volt. *„A cél főiránya a nevezett szervező, irányító tevékenységére, valamint általa és parancsnoksága alatt állótt (SIC!) ellenforradalmárok által elkövetett gyilkosságok felderítése.”*²⁶² Különös figyelmet fordítva természetesen a propaganda szereppel is bíró Köztársaság téri eseményekre. A gyilkosságokra vonatkozó itt is megjelenő koncepció azért kerülhetett bele, mert ekkor már – különösen az 1958-as perek óta - a politikai vezetők körében a forradalmárok és a gyilkosok fogalma azonossá vált.

A kérdések az életrajzával kezdődtek és a forradalom alatti cselekményeinek elmondásától a Köztársaság téri ügyet érintve, a korábbi társaival való kapcsolattartásra kérdez rá.

Vagyon Gábor a kihallgatás hangnemére vonatkozóan a következőt írja: *„A letartóztatottal megértetni, hogy elkövetett büncselekményével kapcsolatos őszinte vallomása biztosíték ahhoz, hogy a bíróság kedvezőbben ítélje meg helyzetét. Tekintettel arra, hogy letartóztatott meglehetősen kvalifikált (...) energikusan megakadályozni esetleges próbálkozását, hogy a kérdésekre adandó válasz elöl kitérjen.”*²⁶³

Vagyon Gábor kihallgatási tervét, amennyiben gyors és gépíró írta helyesírás tekintetében nem vizsgálhatjuk. Azonban Szőke György r.örgy. alosztályvezető saját kézírásával a következő (és következőképp) szöveget biggyesztette a tervre: *„Vagyon elv. Már az első kihallgatáson meg kell kísérelni tisztázni Pásztor nyugati kapcsolatait. Erre vonatkozóan a II/2.oszt.-tól kapunk anyagot ezt még ma meg kell szerezni.*

²⁶¹ TH V-146720/3-a 390.o.

²⁶² TH V-146720/3-a 390.o.

²⁶³ TH V-146720/3-a 390.o.

*Reszletesen ki kell térni a Peterffy S. utcai kórházban végrehajtott cselekményeire is.*²⁶⁴

Pásztor Géza és az ügyében meghallgatott tanúk vallomásai között feszülő jelentős ellentétek miatt kerülhetett sor annak a feljegyzésnek az elkészítésére, mely kiváló dokumentum az ügy ellentmondásainak bizonyítására. A feljegyzést a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztályának munkatársa, Kovács János főosztály ügyész (SIC) készítette.

A feljegyzés az ügyben indított vizsgálat hivatalos álláspontjának leírásával kezdődik, miszerint Pásztor Géza ellen a „Népidemokratikus Államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette és más büncselekmények” miatt indítottak vizsgálatot az ún. Baross téri csoport ügyében. Az ügyben igen sok olyan tanút hallgattak ki, „*akik – vallomásaik tartalmát figyelembe véve közvetlen észleleten alapuló tudomással bírtak az említett banda vezetői által elkövetett büncselekményekről.*”²⁶⁵

Pásztor Géza szervezte az 1956-os események alatt a Baross téri csoportot, akik 300-400 főből álltak. Utasításokat adott járőrözésre, és a „proletárdiktatúrához” hú személyek kihallgatására, akik közül többeket kivégeztek a pincében. Mint főparancsnok helyettes irányítója volt a Köztársaság téri pártház megtámadásának és az ottani kivégzéseknek. November 4-én a hajnali órákban tartott „u.n. eligazításon”²⁶⁶ buzdító beszédet tartott, majd a kibontakozó fegyveres harc egyik vezetője volt. Mindezekon kívül röpcédulák szerkesztésében is részt vett. Miután a szovjet csapatok szétverték a Baross téri központot, Pásztor Géza a Péterffy Sándor utcai kórházban irányította tovább a röpcédulák készítését és terjesztését.

Az ügyészi jelentés rögzítette, hogy Pásztor Géza konzekvensen vallotta első kihallgatásától kezdve, hogy öccse, Pásztor Sándor volt parancsnokhelyettes a Baross téren. Pásztor Géza mindössze három alkalommal járt a Baross téri csoportnál: október 25-én, október 29-én és november 2-án, vagy november 3-án. Az ügyész feljegyzésében azt is leírta, hogy a látogatások időtartama 15-20 percnél hosszabb nem volt.

A feljegyzés a következő meglepő fordulattal folytatódik: „*A realizálást közvetlen követő napokban már felmerült az a gyanú, hogy az addig folytatott vizsgálat során Pásztor Géza személyét felcserélték öccsének, Pásztor Sándornak személyével. Az említett ellenforradalmi banda parancsnokságának szerzeti felépítését illetően ugyanis több terhelt társa olyan vallomást tett, amely szerint a főparancsnok helyettes Pásztor*

²⁶⁴ TH V-146720/3-a 390.o.

²⁶⁵ TH V-146720/3-a 454.o.

²⁶⁶ TH V-146720/3-a 454.o.

Sándor és Nem ²⁶⁷ Pásztor Géza volt. Ennek alapján Pásztor Gézára vonatkozóan a vizsgálatot újból előlről kellett folytatni, amár (SIC!) kihallgatott személyek újbóli kihallgatását is belérvé.”²⁶⁸ (SIC!)

Pásztor Gézára ügyében 11 tanút hallgattak ki, kiknek vallomását Kovács János röviden következőképp foglalta össze:

Kovács Lajos fényképről felismerte Pásztor Gézát, aki a Baross téren Nickelsburg helyettese volt, mint századparancsnok. Vallomása szerint a csoporthoz Pásztor Géza vette fel. Vallomásának ellenőrzésére öt személyt mutattak Kovács Lajosnak, aki Pásztor Gézára azt mondta, hogy ismerős, de nem azonos azzal, aki a Baross téren főparancsnok helyettes volt. A feljegyzésben az ügyész arra is rámutat, hogy Kovács korábbi vallomása a felismerést foganatosító vizsgálótiszt felvilágosítása alapján történt, amikor az mutatott egy fényképet és azt mondta Kovácsnak, hogy az a Baross téren Nickelsburg helyettese volt.²⁶⁹

Barinkai Tibor több fénykép közül választotta ki Pásztor Gézát, mint aki ott sürgölődött a Baross tériek vezetősége között. A felismerés során Pásztor Gézát nem ismerte fel.

Tóth György szintén fénykép alapján ismerte fel Pásztor Gézát. Vallomásában Pásztort szakaszparancsnoknak mondta, aki részt vett a Köztársaság téri pártház és a szovjet csapatok elleni harcban. A tanúnak bemutattak három személyt. Az egyik oldalon Pásztort kék ruhában, a másik oldalon egy katonaruhás személyt. Tóth mindkettőt felismerni vélte és a katonaruhásról elmondta, hogy a Baross térhez tartozott, részt vett a járőrözésben és a szovjetek elleni harcban. November 4-én a Park Szállótól lőtte a szovjeteket, majd a Patyolat házban és a Divatcsarnokban volt. A vizsgálótiszt megállapította, hogy a katonaruhás egyén soha nem volt a Baross tér 19-ben.²⁷⁰ Tóth az általa elmondott „hiteles” történet után tett vallomást Pásztor Gézára, akiről elmondta, hogy századparancsnok volt, igazoltatásokat és előállításokat rendelt el, utasítást adott egy ávéhás tiszttel elfogására, majd hallotta, hogy Nickelsburg, Csányi, Timus, Mocsári és Pásztor arról beszélgetnek, hogy hova temessék a pincében lévő honvédtiszt hulláját. Tanú vallomása szerint Nickelsburg és Pásztor Géza azt mondta, dobják a Dunába. Tanú azt is állította, hogy Pásztort állandóan a Baross tér 19-ben látta, ott is aludt.

²⁶⁷ Nyomatékosítás a dokumentumban. TH V-146720/3-a 455.o.

²⁶⁸ TH V-146720/3-a 455.o.

²⁶⁹ TH V-146720/3-a 456.o.

²⁷⁰ TH V-146720/3-a 457.o.

Zana Mihály is fényképről ismerte meg Pásztor Gézát, akiről azt vallotta, hogy a november 4-én az eligazításon beszédet mondott, hogy az utolsó tőlényig harcolni kell és jönnek az ENSZ csapatok. Zana a neki megmutatott négy személy közül, akik közt ott volt Pásztor Géza is, senkit nem ismert fel. A dokumentumban ismét leírva közli az ügyész, hogy Zana szerint a felismerést végző vizsgálótiszt közölte vele Timus és Pásztor Baross téri szerepét.

Kapusi Sándor tanú vallomása megegyezik Zana Mihályéval: neki is a fényképen ismerősnek tűnő személyekről a vizsgálótiszt adott felvilágosítást.

Illés Lajos nem ismerte fel Pásztor Gézát.

Mocsári József számára ismerősnek tűnt Pásztor Géza, de nem emlékezett arra, hogy honnan. Pásztor Sándort felismerte és azt vallotta róla, hogy Nickelsburg mellett vezető volt, és jelen volt a pincében, amikor négy személyt kivégeztek.²⁷¹

Koltai Lajos a felismerések során Pásztor Gyulát és Pásztor Sándort ismerte fel, mint vezetőket.

Timus Lajos vallomása némiképp kilóg a sorból. Timus szakaszparancsnok volt a Baross téren. A Baross tériek vezetőségét a következő módon írta le: Nickelsburg László parancsnok, helyettese Pásztor Sándor vagy Gyula, zászlóaljparancsnok Balogh László, mellettük katonai tanácsadó, három századparancsnok, épületparancsnok és a belső őrség parancsnoka, aki Pásztor Géza volt. Timus beszélt egyedül a Köztársaság tér megtámadásáról olyan módon, ahogy az a nyomozók szerint is történt (véletlen egybeesés...). Timus szerint az október 30-án, a kora reggeli órákban megtartott terepszemlén jelen volt Pásztor Géza is.

Miután visszatértek a Baross térre, ahol eligazítást tartottak. A támadáskor látta, hogy Pásztor Géza és csapata a pártház Kenyérmező utcai ablakain kézigránátokat dobált be. Azt is vallotta, hogy Pásztor tagja volt az ostromot követően alakult kivégzőosztagnak.²⁷²

Az ügyész már Szatler Zoltánné vallomása esetében sem tett ellenvetést, pedig tudjuk, hogy a szembesítés során visszavonta vallomását.

A feljegyzés a tanúk vallomásainak ismertetését követően kitér a kritikus kérdésekre.

A Köztársaság térrel kapcsolatban a tanúk igazolták Pásztor Gézát, aki azt állította, hogy a október 30-ig minden nap bejárt a munkahelyére. Október 30-án is megjelent a

²⁷¹ TH V-146720/3-a 459.o.

²⁷² TH V-146720/3-a 460.o.

Vasutas Szakszervezet Fiumei úti székházában és ekkor követelte a vezetők leváltását, kezdte el leszedni a falról a képeket és tanúk szerint ő tanúsította a legszélsőségesebb magatartást.

Vallomások szerint Nagy László kollégájával ment el a kora délutáni órákban. Október 31-től a szakszervezet Benczúr utcai épületébe járt, mert a forradalmi bizottság naponta ülésezett.

Pásztor otthoni tartózkodását is igazolva látta a feljegyzést készítő Kovács János.

Az ügyészségen készült feljegyzés három fontos ellentmondás megjelölésével fejeződik be:

Nickelsburg László esetében lefolytatott vizsgálatra hivatkozva Kovács János megemlítette, hogy a volt főparancsnok vallomásaiban nem Pásztor Géza, hanem Pásztor Sándor szerepel.

A felismertetésekkel kapcsolatban a dokumentum szerzője megjegyzi, hogy *„akadt olyan személy is, /Svarcz Sándor/(SIC!) aki a bemutatott három személyre mondotta azt, hogy a Baross tér 19. ből ismeri s ugyan akkor a vizsgálótiszt állítása szerint kizárt az, hogy amásik kettő is ott volt. A harmadik személy ugyanis Pásztor Géza volt.”*²⁷³

A legfontosabb és egyben befejező része a feljegyzésnek hogy a *„vizsgálat során beszerzett adatok egyre inkább azt bizonyítják, hogynevezett a Baross tér 19. szám alatt székelte ellenforradalmi bandánál nem lehetett főparancsnok helyettes, valószínű hogy személycsere történt, ezért javaslom egy megbeszélés tartását annak eldöntése végett, hogy Pásztor Gézával kapcsolatosan a közeljövőben milyen álláspontot foglaljunk el.”*²⁷⁴

A BM. nyomozói természetesen az ügyész feljegyzését nem hagyták válasz nélkül és Kemény Béla r.örgy. alosztályvezető aláírásával észrevételeket tett. Ezekben a dokumentumokban olvasható ellentmondásos kérdések ismételt részletezésére, eddig meg nem hallgatott tanúk kikérdezésére tett javaslatot.²⁷⁵

Pásztor Géza ügyében az ügyészség és nyomozók között történt még néhány levélváltás, de jelentős változás csak akkor következett be, amikor Vagyon Gábor leírta „Tennivalók” című jelentését. Az ügyben változást Vagyon következő mondata indíthatta el: *„Javaslom Pásztor Géza ügyének vizsgálatát befejezni, mivel terhére rótt*

²⁷³ TH V-146720/3-a 463.o.

²⁷⁴ TH V-146720/3-a 463.o.

²⁷⁵ TH V-146720/3-a 464-267.o.

*büncselekmények vizsgálata során megállapítást nyert, hogy azokat nem követte el és az általa elkövetett cselekmények ugyan akkor dokumentálva vannak.*²⁷⁶ Vagyon Gábor r.szds mondata után logikusnak tűnhetne, hogy Pásztor Géza ügyét újravizsgálják, melyre bizonyos értelemben sort is kerítettek, de korántsem úgy, ahogy várnánk. Vagyon Gábort Fehér Gyula r. fhdgy fővizsgáló váltotta fel a Pásztor ügyben, aki 1960. október 18-ai dátummal a korábbi terhelő – és vitatott - adatok alapján elkészítette a nyomozás befejezéséről szóló határozatot.

A Pásztor Géza ügyében 1959. november 12-én a BHÖ.1. pontban felvett népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntette miatt elrendelt nyomozás során Fehér a következőket állapította meg:

Pásztor Géza 1956. október 25-én csatlakozott a „*Budapest, VII., Baross tér 19. sz. házban működő ellenforradalmi fegyveres bandához*”²⁷⁷ A csoport október 28-ára Budapest VII. és VIII. kerületének egy részét már ellenőrzése alatt tartotta. „*Hatalmukat ellenforradalmi terror megvalósítására a Népköztársasághoz hű elemek üldözésére használták fel. (...) E bandának fő szerepe volt a 1956 október 30-án a Köztársaság téri MDP Pártháznak tüzharccal történt elfoglalásában és az ott végrehajtott gyilkosságokban. A hatalmuk alatt tartott területeken lényegében megszűnt a köz és a vagyonbiztonság.*”²⁷⁸ A politikai szólamoktól sem mentes határozat bevezetőjének további részeiben felemlíti a csoport harcát a szovjet csapatokkal, a Péterffy Sándor utcai kórházban, majd külföldön folytatott „*Népköztársaság ellenes illegális aknamunkájukat*”²⁷⁹.

A Pásztor Gézára konkrétan vonatkozó részben öccsének helyetteseként írják le tevékenységét, amely a határozat a korábban részletezett tények ismeretében is megállapítja, hogy Pásztor Géza új nemzetőrök felvételében, illetve azok felfegyverzésében, Harangi Zoltán papírjainak megszerzésében segédkezett olyan módon, hogy kísérőket rendelt Harangi mellé. Részt vett a parancsnok választó gyűlésen. Részt vett a Köztársaság téri csatában.

E cselekményeit Fehér Gyula alkalmasnak látta a BHÖ. 1. /2/ bekezdésében foglalt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette elkövetésének megállapítására.

²⁷⁶ TH V-146720/3-a 489.o.

²⁷⁷ TH V-146720/3-a 508.o.

²⁷⁸ U.o.

²⁷⁹ U.o.

Pásztor Géza az öccse által megőrzésre átadott három dosszié miatt – mely bizonyítás nélkül is a Népköztársaság fontos érdekeit érintő titkos anyagoknak lettek minősítve a határozatban – elkövette a BHÖ. 37. /1/ és a BHÖ. 38./1/ bekezdésbe foglalt hűtlenség bűntettét.

A Pásztor Géza ügyében keletkezett vádirat a nyomozás befejezését elrendelő határozatban felsorolt cselekmények alapján készült. Meglepetésként ért, hogy a határozat és a vádirat²⁸⁰ szerzője ugyanaz a személy: Fehér Gyula r. fhdgy, fővizsgáló volt. A bíróság elé kerülő vádirat²⁸¹ Fehér Gyula által megírtak szerint már Dr. Bogár András r. őrnagy osztályvezető ügyész aláírásával szerepel.

Pásztor Géza ítéletei

Pásztor Géza ügyében három ítélet született. Első fokon a Budapesti Katonai Bíróság járt el, majd a fellebbezést követően a Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítéletet megsemmisítette és az ügyet a Budapesti Fővárosi Bíróság hatáskörébe utalta.

Budapesti Katonai Bíróságon meghozott ítélet

A katonai bíróság 1960. december 27-én Pásztor Gézát első fokon bűnösnek mondta ki a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének bűntettében, és bűnsegédi minőségben elkövetett hűtlenség bűntettében, ezért 15 évi börtönre, 10 évre egyes állampolgári jogainak gyakorlásától való eltiltásra és fellelhető vagyonának teljes elkobzására ítélte. Az ítéletet Dr. Molnár Ferenc hadbíró százados, a tanács elnöke mondta ki, és Takács István szds. ülnök és Jakab József szds. ülnök voltak még a tanács tagjai.

Az ítélet indoklásában felsorolták a bíróság által megtörténtnek vélt cselekményeket, melyek a következők voltak:

²⁸⁰ V-146720/3-a 511-513.o.

²⁸¹ V-146720/3-a 521-522.o.

1956. október 24-én munkahelyén a volt Közlekedés és Postaügyi Miniszter, Bebrics Lajos és a volt Vasutas Dolgozók Szakszervezetének főtítkára Gáspár Sándor ellen felszólalt, követelte leváltásukat és felelősségre vonásukat.

Munkahelyén a párt és állami vezetők²⁸² arcképeit leszedte és a Népköztársaság címerével együtt a sarokba dobta.

Az „ellenforradalmi” bizottságnak tagjává választották, sőt titkárnak jelölték, melyet elvállalt.

A hatalom szemében az sem számított enyhítő körülménynek, hogy a két államvédelmist elengedett. Az ítélet indoklásában ezzel azt látták bizonyítva, hogy Pásztor Gézának széleskörű jogköre volt a Baross téri csoportnál.

A Köztársaság téri pártház ostromát ebben az esetben is a már korábban összeállított koncepció alapján írták le. Pásztor Gézát ebben a koncepcióban a következőképp szerepeltették: a *„pártház fegyveres megtámadásában vádlott is résztvett, a nála lévő géppisztollyal tüzelt a pártház irányában. A pártház elfoglalása után vádlott rövid időre elhagyta az ellenforradalmárokat, és bement munkahelyére.”*²⁸³ A korabeli ítélet nem tartotta abszurdnak a délelőtt lövöldözünk, délután dolgozunk napi programot.

Az ítélet indoklásának igazán érdekes része a hűtlenség kérdésében érhető tetten. Pásztor Géza vallomásában szereplő három dosszié, melyből kettőt testére, Pásztor Sándor külföldre vitt, természetes módon érdekelte a BM. nyomozóit. Az ítéletben először az szerepel, hogy vádlott meggyőződött arról, hogy a dossziékban különböző fényképes önéletrajzok, „ellenforradalmi” röplapok és sávós igazolványok vannak. Majd megállapítja, hogy vádlott nem szerzett tudomást arról, hogy ezek honnan vannak. Megállapítja azt is, hogy Sándor ezeket ellenséges hírszerző szervek rendelkezésére bocsájtotta. (ezt semmi nem támasztja alá) Azonban a hűtlenség vádja nem állhat fenn, amennyiben a dossziékban valóban csak „ellenforradalmi” röplapok, önéletrajzok és igazolványok voltak.

Vádlott védekezését a bírói testület egyetlen esetben sem fogadta el, ahogy azoknak a tanúknak a vallomásait sem, akik a vádakot vallomásaikkal megingatták volna. Az ítélet indoklásában ez így szerepel: *„Nevetséges vádlott azon védekezése, hogy az ellenforradalom idpszakában mindössze három alkalommal járt a Baross tér*

²⁸² Az ítéletben szereplő sorrend jól tükrözi a korabeli értékítéletet: első a párt, csak utána következnek az állam vezetői.

²⁸³ TH V-146720/3-a 524.o.

19. számú házban székelő ellenforradalmároknál. E tekintetben a rendelkezésre álló bizonyítékok megoszlanak. Vannak vallomások – elsősorban is a vádlott munkatársainak vallomásai – mely szerint az ellenforradalmi időszakban is több alkalommal járt a Benczur utca, illetve Fiumei úti munkahelyén.”²⁸⁴ Majd következik az indoklás, hogy miért nem veszik ezeket figyelembe: „a vasutas szakszervezetnél is a munkafegyelem a minimálisra lazult, volt eset, hogy a dolgozók a munkahelyeikre egyáltalán nem jártak be, de amikor bementek, egy vagy másfél órát tartózkodtak munkahelyeiken. A laza munkafegyelem és az esetenkénti egy, másfél órai benntartózkodással bizonyítottnak venni azt, hogy vádlott általában munkahelyén tartózkodott, nem lehet. **Egyébként is az ellenforradalom 4 éve zajlott le, melyik munkatárs emlékezik arra pontosan, hogy vádlott pld. 1956. október 30.-án délelőtt munkahelyén volt. (szerző kiemelése)**”²⁸⁵ Az emlékezés esetleges hiányosságai a terhelő vallomások esetében nem okoztak problémát...

A katonai bíróság ítélete azonban nem csupán az emlékezés nehézségeire történt utalás miatt érdekes, hanem a három Pásztor problematikájának jegyzőkönyvi megoldása miatt is: „A katonai bíróság alapos körütekintéssel vizsgálta azt is, hogy a tanúk vádlott személyét nem tévesztik-e össze öccsével, Pásztor Sándorral. A bizonyítási eljárás alkalmával azt kellett megállapítani, hogy erről szó sem lehet. A tanúk ugy a nyomozati, mint a tárgyalási szakban vádlottat fényképről határozottan felismerték. Ugyanugy a tanúk egyrésze felismerte vádlott öccsét, Pásztor Sándort is. Egyébként rendelkezésre áll olyan bizonyíték is, hogy a Baross tér 19. számú házban székelő ellenforradalmárok között három Pásztor nevezetű személy volt, mind a három parancsnoki funkciót látott el.”²⁸⁶

A bíróság a védői indítványt, mely arra vonatkozott, hogy cselekmények a BHÖ. 1./1/ helyett az 1./2/ bekezdése szerint kerüljön minősítésre, elutasította. Az elutasítás indoklásában a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalására²⁸⁷ hivatkoztak: „A Legfelsőbb Bíróság szerint egy államellenes szervezetnek nemcsak egyes vezetőit kell vezető alatt érteni, hanem az államellenes szervezetnek lehetnek olyan vezetői is, akik nem a szervezet nagy egészét irányítják, részletfeladatok megvalósításában fejtenek ki vezetői

²⁸⁴ TH V-146720/3-a 525.o.

²⁸⁵ TH V-146720/3-a 526.o.

²⁸⁶ TH V-146720/3-a 526.o.

²⁸⁷ Lásd még „A megtorlás jogszabályi háttere” című fejezetet.

ténykedést. Ezenkívül vezetőnek tekintendő a helyettes ismert hisen a vezető távollétében tejhatalommal (SIC!) intézkedik.”²⁸⁸

Az ítéletet ideológiai okfejtés zárja, melyben a korban megszokott szlogenek mellett (imperialisták, néphatalom, proletárdiktatúra, gyűlölt kapitalizmus stb.) a súlyosbító körülményt is megnevezik: Pásztor Gézát az állam emelte fel, ezért lehetett szakszervezeti funkcionárius.

Az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság 1961. február 21-én tartott zárt fellebbezési tárgyaláson – érdemi indoklás nélkül - hatályon kívül helyezte, azzal, hogy a katonai bíróságnak nincs hatásköre az ügy elbírálására.²⁸⁹ Az ügyet újratárgyalásra az illetékes Fővárosi Bírósághoz rendelte.

Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete²⁹⁰

A Budapest Fővárosi Bíróság dr. Tutsek Gusztáv által vezetett tanácsa, zárt tárgyaláson meghozta ítéletét és „ *a Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése által elkövetett büntetben, továbbá számszerint meg nem határozható többrendbeli gyilkosság büntetében, valamint gyilkosság büntetékének kísérletében, mint bűnsegéd*” Pásztor Gézát összbüntetésül életfogytig tartó börtönre mint főbüntetésre, egyes jogaitól 10 évi időtartamra eltiltásra és bárhol fellelhető vagyonának teljes elkobzására ítélte.

Pásztor Géza ítéletének indoklásában több olyan érdekesség is adódik, melyet érdemes megismerni. Az első ilyen érdekesség az, amely a vádlott cselekményeinek időbeli ellentmondásait egyetlen mondattal elintézi: „*Működése során több vezetőjellelű cselekményben vett részt, amelyeknek pontos ideje az eljárás során megállapítható nem volt.*”²⁹¹

A kezdő sorokat követő konkrétabb események felsorolásánál a következőket jegyezték a tárgyalási jegyzőkönyvbe:

²⁸⁸ TH V-146720/3-a 527.o.

²⁸⁹ TH V-146720/3-a 528.o.

²⁹⁰ TH V-146720/1 330-343.o.

²⁹¹ TH V-146720/1 331.o.

Egy alkalommal egy személyt, akit nem tudtak azonosítani, igazolvánnyal látott el és a Keleti pályaudvarhoz rendelte szolgálatra. „Egy másik alkalommal egy magát újságírónak nevezett személy hozzájárulást ellenforradalmi röplapok készítéséhez, amelyet a vádlott kisebb tiltakozás után engedélyezett.”²⁹² Leírták a két államvédelmis letartóztatását is, akiket Pásztor Géza engedett el. Mindezek azt bizonyították – beleértve az ávéhások szabadon engedését is, hogy Pásztor Géza vezető volt a Baross téren.

Ítélete indoklásában szerepel a Köztársaság téri ostromban való részvétel is, az ekkorra már kialakított koncepciónak megfelelően.²⁹³ Ebben a koncepcióban Pásztor Gézának a parancsnokhelyettesi szerepet osztották a Balogh László vezette támadó csoportban. A kitalált történetben ez a csoport támadt a Kenyérmező utca felől. A támadás célja a Pártház védőinek megsemmisítése volt. Pásztor Géza szerepét „bizonyító” vallomások²⁹⁴ szerint a harcok során, két tárcsere között otthagytta társait és bement a munkahelyére, ahol az ottani demokratikus eszmét szolgáló képeket és emblémákat leszedte a falról és összerombolta.

Mikor a Köztársaság téri ostrom befejeződött a „megvadult csöcselék elől egyes személyek akként menekültek, hogy az ablakon keresztül az utcára ugrottak, így többek között egy egyenruhás személy ugrott ki az ablakon, akit a csöcselék a pártház előtt megrohant és bántalmazott, többek között Pásztor Géza is, rugdosta Timussal együtt.”²⁹⁵

Arról nem találunk említést az ítélet indoklásában, hogy mikor, milyen útvonalon, ki(k)nek a társaságában, vagy kivel/kikkel találkozva jutott vissza a Köztársaság térre Pásztor Géza. Ilyen apróságokkal nem vesződtek a koncepció kitalálói.

A korábbi vallomásokat sem vették szó szerin igaznak, mert a Köztársaság téri pártház ostromát ecsetelő rész után a következőt írták: „Pásztor Géza az események után visszatért a Baross téri ellenforradalmi csoporthoz és ott tartózkodott egészen november 4-én bekövetkezett eseményekig.”²⁹⁶ Annak ellenére szerepelt ez az állítás az ítéletben, hogy a nyomozati szakaszban több vallomás is bizonyította, hogy Pásztor Géza nem tartózkodott folyamatosan a Baross téren és minden este az otthonában aludt. (Kovács

²⁹² U.o.331.o.

²⁹³ Lásd a „Köztársaság téri pártház ostroma” című, illetve „A perújítási indítvány” című fejezeteket.

²⁹⁴ Pásztor Géza tevékenységének bizonyítására használt tanúk közül egyedül Timus Lajos nem vont vissza vallomását. Róla később, a Nickelsburg ügy kapcsán, részletesebben is szó lesz.

²⁹⁵ Uo. 332.o.

²⁹⁶ TH V-146720/1 332.o.

Ferenc házfelügyelő, Mihályi Istvánné szomszédasszony, Buchert Béla após, Timár Viktorné ismerős) A katonai bírósághoz hasonlóan ezekkel a Pásztort igazoló vallomásokkal ellentétben, az egymásnak ellentmondó és beszervezett személyek vallomásait tekintették irányadónak. (Timus Lajos, Tóth Tamás, Király Ernőné).

A törvényesség látszatának fenntartása érdekében „Védekezés” rész is olvasható az ítéletben, melyben foglaltakat a bíróság teljes egészében figyelmen kívül hagyta. Ennek tartalma a Pásztor Géza által a vizsgálati időszakban vallott eseményekkel megegyeztek.

A bűnösségi körülmények címet viselő részben a hatalom a forradalom célját a következő idézetben foglaltak szerint határozta meg:

„A szocializmust építő társadalomra halálos csapást kívánt mérni az ellenforradalom. A szocialista vívmányok lerombolásával és a jobboldal erőinek előrenyomulásával egy új, fasizmus alapjait vetette volna meg a magyarországi ellenforradalmi megmozdulás. A nagy tőke újbóli diadalmaskodása, a munkásosztály kizsákmányolása, a régi urak visszatérése és a földbirtokok visszafoglalása teljes megsemmisítéssel fenyegette volna a szocializmus vívmányainak legkisebb mértékben való fennmaradását is.”²⁹⁷

1961. május 31-én született ítéletet a tanácsvezető bíró, dr. Tutsek Gusztáv írta alá az aláírásban akadályozott ülnökök helyett is!

Nickelsburg László második büntetőpere

A Baross téri nemzetőrséggel kapcsolatban az eseményeket követő években nem indítottak célzott vizsgálatot. A Baross téri nemzetőrökkel sokáig csak a Bécsi Forradalmi Központtal és a Péterfy Sándor utcai kórházzal kapcsolatban nyomoztak annak ellenére, hogy tudomással bírtak a Baross téri nemzetőréségről is.

1959. november 12-én új nyomozást rendeltek el a Baross tériek ügyében. Az új nyomozás során állítólag felmerült újabb bizonyítékokra hivatkozva dr. Kovács János, a Legfőbb Ügyészség Politikai Önálló Osztályának főosztályvezető ügyésze, levelet írt Dr. Korom Mihály rendőr alezredesnek, a BM. II/8. Osztály vezetőjének, hogy az elítélt Nickelsburg ügyében perújítás kezdeményezése végett új nyomozást rendeljen el és

²⁹⁷ Uo.343.o.

folytasson le. A levélben írtaknak megfelelően Dr. Korom Mihály 1960. június 21-én el is rendelte a perújítási nyomozást a Baross téri főparancsnok, Nickelsburg László ügyében.

A perújítási indítvány

A Legfőbb Ügyészség 1961. július 7-én perújítási indítványt adott be a Legfelsőbb Bíróságnak. A Legfőbb Ügyész, dr. Szénási Géza, indítványozta, hogy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése miatt jogerősen elítélt Nickelsburg László ügyében a korábbi ítéleteket semmisítsék meg és a megismételt eljárást egyesítsék a Legfelsőbb Bíróság által tárgyalta, már folyamatban lévő Herczegh Benjamin és társai ügygel. Az életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélt Nickelsburg számára ügyének ismételt tárgyalása nem sok bizakodásra adhatott okot.

Az indítványban ezt követően, mint minden hivatalos iratban közlik az elítéltekből ismét vádlottá tenni kívánt Nickelsburg életrajzi adatait, korábbi ítéleteit és azok indoklását, melyeket az első perénél (az indítványban alapeljárásnak neveztek) már ismerttettem. A Legfőbb Ügyész által beadott indítványban a korábbi bírósági ügyről a következőt írta: „Az alap ügyben eljáró bíróság a fent ismertetett tényállást egy gyors ütemben lefolytatott, felszínes nyomozati munka alapján felderített és alaposan ki sem hallgatott tanúk vallomásai alapján állapította meg Nickelsburg László részbeni beismerő vallomása mellett.”²⁹⁸

A dr. Szénási Géza Legfőbb Ügyész nevében készített indítványban Nickelsburg László esetében az alapítéletben (első per) rögzítetteken kívül a következőket állapította meg:

A Baross téri csoport elhelyezkedésére, létszámára tekintettel jelentős helyet foglalt el a fővárosi csoportok között.

A forradalom (az iratban természetesen ellenforradalomként feltüntetve) kiteljesedésével a Baross tér környékét október 23-át követő napokban „huligán

²⁹⁸ Legfőbb Ügyészség (továbbiakban LÜ) 0040049/1960. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

elemek”²⁹⁹ kisebb-nagyobb „bandákba verődve”³⁰⁰ különböző helyeken csoportosultak, pl. a Keleti pályaudvar pincéjében, a Szabadság Szálló halljában stb.

Újdonság az ügyben, hogy a Baross tér 19-ben található MESZÖV központ kultúrtermében - az indítvány szerint -, már október 25-26-tól fegyveres és fegyvertelen forradalmárok kezdtek gyülekezni. Annak ellenére, hogy az indítvány szerint a csoport „ellenforradalmi tevékenysége” csak akkor kezdődött, amikor röpcédulák készítésére igénybe vették a MESZÖV sokszorosító berendezését, tudhatjuk, hogy a Köztársaság téren október 30-án bekövetkezett párközpont elleni támadással a Baross térieket is vádolni fogják.³⁰¹

Az indítvány Baross téri nemzetőrség katonai szervezésű alakzatának kialakításával kapcsolatban helyesen állapította meg a november 1-ei dátumot és megnevezte a tanácsadó katonatisztek is. Túlzás azonban a zászlóalj megnevezés, mivel – bár a katonai szervezeti forma már kialakításra került – a zászlóalj feltöltése nem fejeződött be.

Az indítvány – és talán az egész ügy - elindításának okát jelentheti az a rész, melyben a főparancsnok Nickelsburg László és helyettesének, Pásztor Sándornak, nevesítését követően megjegyezte, hogy a csoport többi vezetői részben disszidáltak, részben már felelősségre vonták őket, részben a Herczeg Benjamin és társai ügyben jelenleg is tárgyalás alatt állnak. Ebből is látszik, hogy a hatalmat gyakorlók leszámoltak mindenkivel, aki a forradalom alatt vezető szerepet vállalt és nem disszidált.

A korábbi (alap)eljárásban nem szerepelt, tehát az új nyomozás és bírósági eljárás fontos részét képezte az a koncepció, amely a Baross téren elkövetett állítólagos kivégzésről szólt. A koncepció szerint 1959. október 29-e előtt négy személy került a Baross tériek őrizetébe, akik közül ketten baloldaliak voltak, ketten parancsot megtagadó forradalmárok. Október 29-én délután Nickelsburg László főparancsnok³⁰² magához hívatta a csoport parancsnokait és közölte velük, hogy a Corvin-közi parancsnoksággal történt egyeztetés értelmében a négy személyt, mint „*a nemzet*

²⁹⁹ LÜ 0040049/1960. 4.o. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³⁰⁰ U.o.

³⁰¹ Az eljárásban vádlottként szereplő személyek közül Timus Lajos hálózati személy, aki a Keleti pályaudvar parancsnoka volt, valóban részt vett az ostromban. Életét feltehetően az mentette meg, hogy hálózati személyként hamis vallomásával „bizonyította” több forradalmár részvételét a legkülönfélébb eseményekben.

³⁰² A koncepció kidolgozói arra az apróságra nem figyeltek, hogy ekkor még Pásztor Sándor volt a parancsnok. Nickelsburgot csak november 1-én választották a Baross téri nemzetőrség főparancsnokának.

*érdekeire nem kívánatos személyeket*³⁰³ ki kell végezni. A kivégzést a parancsnoki karnak kellett végrehajtania.³⁰⁴ Nickelsburg felszólítására a parancsnokság levonult a pincében kialakított lőtérre. Az említett négy személyt a fogdahelyiségből elővezetették és a lőtér golyófogó téglafala elé állították őket. A kivégző osztag, mintegy 15 fő (!), Nickelsburg utasítására tőlük mintegy 8 méterre felsorakozott. A tüzet Nickelsburg vezényelte: „Vigyázz!...Kész!...” azonban a tűzparancsot már nem tudta befejezni, mert Balogh László³⁰⁵ a tűzparancs befejezése előtt géppisztolyából tüzet nyitott. A jelenlévők különféle fegyvereikből szintén tüzet nyitottak. A kivégzést követően tanakodni kezdtek, hogy mi történjen a holttestekkel. Volt, aki azt javasolta, hogy a hullákat ássák el a pincében. Volt, aki a Péterfy Sándor utcai kórházba akarta feltűnés nélkül átvinni a holttesteket, de az a vélemény is megfogalmazódott, hogy a testeket a temetőben ássák el. A nyomozás során csak két holttest sorsáról sikerült adatokat szereznie a nyomozóknak, akiket 1956. november 10-én (tehát a harcok befejeződését követően) Szalai Lajos, a Temetkezési Vállalat brigádvezetője szállított el.³⁰⁶ A hullák személyazonosságát – természetesen - nem sikerült megállapítani, mivel nem volt náluk személyazonosító irat.³⁰⁷

A Baross tériek ügyében indított második (hivatalosan első, célzott) vizsgálat adataira hivatkozva olvashatjuk az indítvány másik fontos újdonságát, a Köztársaság téri pártház megtámadására vonatkozó koncepciót. A részben már ismertetett esemény peranyag szerinti leírásával ugyan az a probléma, mint a Baross téri állítólagos gyilkosságokkal: sehol a korábbi vallomások között nincs nyoma, kizárólag a Herczeg Benjamin és társai ügyben szereplő vádlottak vallomásaiban. Ezeket a vallomásokat - Timus Lajos kivételével – az ügyészségen és a bíróságon visszavonták. A koncepció szerint a kivégzést követően Nickelsburg ismét összehívta a fegyveres csoport vezetőit

³⁰³ LÜ 0040049/1960. 5.o. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³⁰⁴ Nem tartom életszerűnek ezt a helyzetet és ahogy később látni fogjuk, nem is sikerült rendesen bizonyítani ezt az epizódot. Természetesen ez nem jelentett akadályt a korántsem független bíróságnak, hogy a gyilkosságot, mint elkövetett cselekményt kezelje és ítélje meg.

³⁰⁵ Balogh Lászlót már korábban halálra ítélték. Vallomásaiban még csak utalás sincs sem a négy személy letartóztatására, sem a kivégzésre. Az első nyomozás során keletkezett iratokban (1957-1958) mások vallomásaiban sem olvashatunk lövések zajáról, vagy kivégzésre utaló egyéb megjegyzésről.

³⁰⁶ A vallomások szerint a november 4-ei harcok során két szabadságharcos vesztette életét. Így lehet két holttest köré gyilkossági összeesküvést kreálni.

³⁰⁷ A gyilkossággal kapcsolatban az indítvány rögzíti: „A nyomozás, illetve a perújítási nyomozás során adatok merültek fel arra vonatkozóan, hogy 1956 október 29-ét megelőzően, valamint 1956 november 2.-án a Baross-tér 19.sz. ház pincéjében további 5 baloldali személy kivégzését is végrehajtották, azonban ezekre a gyilkosságokra fényt derítő, megnyugtató bizonyítékokat beszerezni nem sikerült.” LÜ 0040049/1960. 6.o. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

és egy levelet olvasott fel előttük, melyet egy motoros futár hozott a Corvin-közből.³⁰⁸ A levél egy felhívást tartalmazott, mely szerint másnap, október 30-án, a különböző fegyveres csoportok vezetői a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székházának megtámadása és elfoglalása céljából egyeztetésre és terepszemlére az Erkel Színháznál találkozni fognak. A felhívás szerint a pártház elfoglalása azért volt szükséges, mert a pártházban államvédelmisták vannak és foglyokat őriznek.

Nickelsburg utasította parancsnokait, hogy lehetőség szerint minden fegyveres maradjon éjszakára az épületben. Közölte azt is, hogy másnap a felhívásnak megfelelően terepszemlét fognak tartani.

1956. október 30-án reggel 6 óra tájban több Baross téri parancsnok Nickelsburg vezetésével gépkocsikkal a Köztársaság térre ment. Az Erkel Színház mögött találkoztak a Corvin-közi parancsnokság tagjaival. Megállapodtak, hogy a Baross téri csoport a Légszesz utca és a Kenyérmező utca felől közelíti meg a teret, a Kenyérmező utca 8 szám alatti házban és a szlovák diákkollégiumban alakítanak ki tüzelőállást.

Nickelsburg a terepszemlét követően a kultúrteremben összegyűlt fegyvereseinek buzdító beszédet tartott, melyben ismertette a Corvin köziekkel történt megállapodást, hősies harcra szólította fel a jelenlévőket és parancsot adott, hogy a pártházat élve senki nem hagyhatja el. Az eligazítás után a fegyveresek teherautón és gyalogosan elindultak a pártházhoz.³⁰⁹

A párház elleni harc a háromtagú parlamentер küldöttség meggyilkolásával fejeződött be. A fegyveres támadók ezt követően megrohanták és elfoglalták a pártházat. A párház védői közül 6 személyt a Köztársaság tér és a Kenyérmező utca sarkán a falhoz állítottak és tüzet nyitottak rájuk, melynek következtében egy személy meghalt, a többiekét életveszélyes sérülésekkel kórházba szállították.³¹⁰ A sortüzet követően újabb 5 párházvédőt hurcoltak ki, és állították az épülettel szemben az úttestre, majd hátulról agyonlőtték őket. A kivégzést Nickelsburg parancsára az emberei hajtották végre, de ugyanakkor ő maga is tüzelt.

³⁰⁸ A Corvin-köz és a Baross tér együttműködésére Eörsi László, a Corvinisták 1956 c. könyv szerzője, sem tett említést. (Eörsi László: Corvinisták 1956, 1956-os Intézet, 2001)

³⁰⁹ Az egyébként is mesébe illő történetet az indítvány egy még képtelenebb megjegyzéssel tette hiteltelenebbé: „*Figyelemmel arra, hogy a parancsnokok a tűzharc ideje alatt állandóan változtatták helyüket, így Nickelsburg tevékenységét a párház elleni támadás ideje alatt pontosan tisztázni nem sikerült.*” LÜ 0040049/1960. 7.o. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³¹⁰ A leírásban számos önellentmondásra lehetünk figyelmesek. Ilyen például az, hogy a kivégezni akart személyeket kórházba szállították. Érdekes az is, hogy az eseményeket meg sem kísérelték részletezni, igaz, az eljárás szempontjából ez nem is volt fontos, mivel az ítéleteket a bizonyítás nem befolyásolta.

A gyilkosságok után a fegyveresek fosztogatni kezdték a pártházat és nagymennyiségű és értékű felszerelési tárgyat szállítottak a Baross térre, köztük egy Rotaprint típusú sokszorosító gépet. 1956. október 31-től Nickelsburg parancsára fegyveresei részt vettek a téren kezdődött ásatások biztosításában.

Nickelsburg László perújítási indítványában a korábbi peréhez képest fontos különbség, hogy a november 4-e után továbbra is főparancsnoknak állították be. Ezek szerint a november 4-ei harcokat követően ő irányította a Landler Jenő utca 44., a Divatcsarnok és a Garai utcai vastelepen elhelyezkedett egységeinek harci tevékenységét, melynek eredményeként – a dokumentum szerint – a szovjet egységek 45 katonája és tisztje életét veszítette, több mint 100-an megsebesültek és megsemmisült 10 harckocsi, 8 páncélos jármű és 28 gépkocsi.

Az iratban ismét elővették a Divatcsarnok „kifosztásának” ügyét. Az irat szerint a parancsnokság utasítására folyamatosan fosztogatták az árukészletet.

Az új „bizonyítékok” felmerülésére tekintettel a Legfőbb Ügyész, dr. Szénási Géza, indokoltnak látta az ügy ismételt tárgyalását, mivel a korábbi ítéletében szereplő cselekményeken túl „bűnössége még megállapítható lesz”³¹¹ a BHÖ. 349 pontjában felvett gyilkosság büntetőjében, részben mint tettes, részben mint felbújtó, valamint a BHÖ. 230, 232, illetve 233 pontjai szerint a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bünszövetkezetben elkövetett különösen nagy kárt okozó rablás büntetőjében, mint felbújtó.

A Legfelsőbb Bíróság Dr. Vida Ferenc által vezetett tanácsa az 1961. június 9-én hozott végzésében a perújítási indítványt megalapozottnak találta és Nickelsburg László ügyében a korábban hozott ítéleteket hatályon kívül helyezte. Az ügy érdemi tárgyalását a Fővárosi Bíróság hatáskörébe utalta. A Legfelsőbb Bíróság elnöke 1961. június 12-én kiadott határozatában Nickelsburg László ügyét a Legfelsőbb Bíróságnak, mint elsőfokú bíróságnak a hatáskörébe utalta.³¹²

A Herczegh Benjamin és társai ügyét tárgyaló Dr. Borbély János tanácsvezető bíró a perújítási tárgyalást 1961. június 21-re 9 órára tűzte ki. Nickelsburg László kirendelt védőjének, Dr. Frank László által 1961. június 13-án beadott kérelméből tudjuk, hogy 1961. június 12-én kapott értesítést a perújrafelvételről.³¹³

³¹¹ Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban LB) 0040049/1960. 8.o. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³¹² T.1961.El.XVI.C.29.szám. Határozat MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³¹³ Az értesítésről a Legfelsőbb Bíróság részéről Dr. Borbély János tanácsvezető bíró rendelkezett az általa kiadott végzésben, 1961.június 12-én. LB TB26/1961. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

Herczegh Benjamin és társainak ügye

Nickelsburg László Baross téri főparancsnok ügyében indított bírósági eljárás bemutatása előtt érdemes megismerni azzal a folyamatban lévő tárgyalással, melyhez a főparancsnok ügyét kapcsolták. A Baross tériek ügyében, és ismereteink szerint az 1956-os forradalom és szabadságharc kapcsán, indított utolsó monstre perről van szó, melyben a letartóztatott és még életben lévő főparancsnokkal és csoportjának más vezetőivel számolt le a politikai elit.

1960. december 23-án az államrend elleni szervezkedés büntette és más bűncselekmények miatt Herczegh Benjamin és társai ellen indult bűnügyben a Legfelsőbb Bíróságnak elsőfokú bíróságként eljáró tanácsa nem nyilvános előkészítő ülést tartott.³¹⁴ Az ülésen a Legfelsőbb Bíróság részéről Dr. Borbély János tanácsvezető, Bíró Mihály és Marjai József népi ülnökök, a Legfőbb Ügyészség részéről Dr. Szentmiklóssy István vett részt. Az előkészítő ülésen a legfőbb ügyészség képviselője előadta az 1960. december 12-én elkészült és december 22-én a Legfelsőbb Bírósághoz eljuttatott vádiratot. A vádiratot a Legfelsőbb Bíróság összeült tanácsa elfogadta. Az ügy vádlottjai és kirendelt, illetve a 00-ás ügyvédek³¹⁵ közül választott védőik a következők:

- I. r. Herczegh Benjamin, választott védője dr. Holló Ottó
- II.r. Kovács Lajos, kijelölt védője dr. Fazekas István
- III.i Hámori István, kijelölt védője dr. Tóth Béla
- IV.r. Timus Lajos, választott védője dr. Szabó Lajos
- V.r. Mocsári József, kijelölt védője dr. Barabás Géza
- VI.r. Antal József, kijelölt védője dr. Gárgyán Tibor
- VII.r. Stellner László, kijelölt védője dr. Szabó Papp Ferenc

³¹⁴ LB T.B.46/1960/2.szám. MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³¹⁵ Kádár-rezsim által megbízhatónak tartott ún. duplanullás ügyvédek voltak azok, akik az államtitkokat tartalmazó polgári, valamint katonai büntetőügyekben elláthatták a vádlottak védelmét. A duplanullás ügyvédek többsége előbbre tartotta a párhússágot az általa képviselt személy védelmének, de ismerünk olyan ügyvédet is, aki – a nehéz körülmények ellenére is - becsülettel látta el kapott feladatát.

A nem nyilvános előkészítő ülést követően az egyenként bevezetett vádlottaknak kézbesítették³¹⁶ a vádiratot, egyben közölték velük az előzetes letartóztatás fenntartását elrendelő határozatot.

Figyelmeztették a vádlottakat, hogy a vádirat államtitoknak³¹⁷ minősül, ezért illetéktelen személyekkel való közlése, vagy a vádirat átadása súlyos bűncselekmény. A vádiratra a tárgyalás napjáig észrevételeket tehetnek, illetve bizonyítékaikat előterjeszthetik.

Dr. Borbély János tanácsvezető bíró 1961. március 7-én tűzte ki az elő tárgyalás időpontját, amely 1961. március 27. 9 óra volt, a Fő utca 70. I. emeletén.

A vádirat

Az 1960. december 12-ei vádirat a vádlottak személyes körülményeinek ismertetését követően két részben tárgyalja az eseményeket. Az első részben általánosan ismerteti a Baross téri csoport tevékenységét. A második részben a vádlottak konkrét cselekményeit írták meg.

A Baross téri forradalmi csoport tevékenységének általános leírásában a korábbi bírósági ügyekben ismertetett történettől több jelentős eltérést olvashatunk. Az 1960-ra teljesen kiépült állambiztonság az 1956-os eseményeket már kizárólag a párt által kialakított hivatalos álláspont szerint kezelte. Ennek megfelelően készült el az a bevezető, melyet a Baross tériekkel kapcsolatos események bemutatása előtt olvashatunk. Az ebben használt állítások és a használt frazeológia végigkísérte a forradalomról alkotott hivatalos álláspontot egészen az 1989-90-es eseményekig: „*Mint ismeretes, az 1956. október 23. napján kirobbantott ellenforradalom nyomán tragikus események színhelye lett Magyarország. A kialakult zavaros helyzetet az*

³¹⁶ U.o.

³¹⁷ A bírósági eljárást szigorúan titkosnak kezelték. Az ügyben beidézt tanúknak, illetve a különféle szakértőknek küldött idézésekben, levelekben a „társadalmi tulajdon elleni büntett és más bűncselekmények miatt” tárgymegjelölés szerepelt. Az ügy szigorúan titkos besorolásának jelentését érzékeltetheti, hogy egy 1971. december 29-én, a Legfelsőbb Bíróságon Dr. Vida Ferenc, a büntető kollégium helyettes vezetője a Fővárosi Központi Büntetésvégrehajtási Intézet Parancsnokának is megtagadta az ítéletkiadmány megküldését: „*Herczegh Benjamin ügyében küldött megkeresésükre ismételten közlöm, hogy az ügy jellegére tekintettel a kért (...sz.) ítéletkiadmányt megküldeni nem áll módomban.*” 998-E610/1971. MOL XX-5-h Bírósági Iratok III.cs. 798.o.

ellenforradalom belső és külső erői kezdettől fogva a népi hatalom³¹⁸, a proletárdiktatúra megdöntésére igyekeztek kihasználni. Részben előre elkészített tervek³¹⁹ alapján, részben a felszínre került kalandorok kezdeményezésére Budapesten már az október 23-át követő napokban egymás után alakultak különböző ellenforradalmi, fegyveres különítmények. (...) Felosztották egymás között az egyes kerületeket, megkezdték a hajtóvadászatot a nép hü fiai, a proletárdiktatúra védelmezői ellen. Hajsza indult a népi hatalom vezetői erejének, a munkásosztály pártjának szétverésére. A MDP. Nagybudapesti Pártbizottságának székháza ellen október 30-án indított galád támadással kezdődött az általános roham a népi hatalom megdöntésére, a kapitalista rendszer visszaállítására. Véres terrorcselekmények sorozata kezdődött el, egymást követték a becsületes emberek elleni lincselések, lényegében megszűnt a köz és vagyonbiztonság.”³²⁰

A bevezetőt követően a vádiratban ismertetésre került a Baross tér története, amelynek kezdetét ekkor már 1956. október 25-26-ra dátumozták. Ez az első jelentős eltérés Nickelsburg László korábbi peréhez képest. A vádirat szerint a Baross tér 19. kultúrtermében fegyveres és fegyvertelen személyek egyaránt gyülekezni kezdtek, sőt ekkortól már használatba vették a MESZÖV sokszorosítógépét is, röplapok készítésére. A csoport ezzel kezdte meg „ellenforradalmi” tevékenységét. Ahogy a létszám folyamatosan növekedett, úgy foglaltak el egyre több helyiséget az épületben, főleg október 28-tól kezdődően, amikor az elhelyezkedés valamilyen szervezési alakzatot is igényelt.³²¹

A vádirat említést tett a csoport „Országos Karhatalmi és Védelmi Bizottsággal” való kapcsolatára, a katonai tanácsadók kirendelésére és a katonai szervezeti rend megszervezésére.

Megállapította azt is, hogy a csoport szervezését Nickelsburg László és Pásztor Sándor kezdte meg, melyben segítségükre volt Balogh László, Jamblich István, Pásztor Gyula és Szabó László.

A csoport főparancsnoka Nickelsburg László volt, helyettese Pásztor Sándor. Zászlóaljparancsnok Balogh László, míg laktanya parancsnoki beosztást Szabó László

³¹⁸ A népi hatalom cinikus hangsúlyozása teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy a forradalom csaknem a teljes magyar társadalmat (azaz magyar népet) megmozgatta.

³¹⁹ Az előre elkészült tervekről szóló teória – bár a kommunisták és az ’56-osok feltehetően mást értettek alatta - azóta is beszélgetések témája, erre bizonyíték azonban nem került elő.

³²⁰ LÜ T.B. 46/1960 MOL XX-5-h Bírósági iratok I. csomó

³²¹ A vádirat által ilyen módon bemutatott eseményeket azért nehéz cáfolni, mert a kívánt célt valós eseményekre alapozva, apró csúsztatásokkal érték el, elsősorban a dátumok tekintetében.

viselt. Az I. század parancsnoka Jambrich István, a II. század parancsnoka Tokai István, a III. század parancsnoka Herczegh Benjamin volt. Feltűnő, hogy Pásztor Gyula nevét a parancsnokok között nem említette a vádirat.

A csoport vezetői a létszám folyamatos növelése érdekében toborzásokat tartottak, melynek eredményeképp 1956. november 4-re kb. 400-450 főre növekedtek. A létszám emelkedésével teljesen birtokba vették az épületet és október 30-tól fegyveres őrség állt a kapuban. Az épületben a századok szintenként helyezkedtek el és az egyes helyiségeket a rajbeosztásnak megfelelően használták. A rajnévsor ki volt függesztve az ajtóra.

Az I. emeleten raktárat rendeztek be, ahol fegyvereket és ruhákat tartottak. A II. emeleten működött a propagandaosztály. Az általuk készített röpcédulák többségét a nyomozás során nem sikerült beszerezni.

A fegyver-, ruha- és élelemellátásról a Baross téri fejezetben általam is ismertetett leírást adta az ügyészség.

A vádiratban a Baross téri események általános bemutatásának legnagyobb részét a gyilkosság leírása és a Köztársaság téri pártház állítólagos megtámadásának koncepciója adja. A két új elem megjelenését a második nyomozás által elért eredménynek is tekinthetnénk, amennyiben bármilyen reális bizonyítékot sikerült volna a nyomozóknak beszerezniük. A gyilkosság és a Köztársaság téri események új ismertetése pusztán a vádlottak „beismerő” vallomásán alapultak, melyeket – Timus Lajos kivételével – mindegyikük visszavont. Korábbi vallomásaik visszavonását ráadásul azzal indokolták, hogy a nyomozás során fenyegetésekkel vették rá őket hamis vallomásaik megtételére. Erről később részletesebben is szó lesz. Az események leírását Nickelsburg László perújítási indítványában már részleteztem, ezért most a vádirat bemutatását a vádlottak egyéni tevékenységének ismertetésével folytatom.

A vádlottak tevékenysége

Herczegh Benjámint, akit volt horthysta katonatisztként mutattak be, október 27-28 folyamán csatlakozott a Baross téri csoporthoz. Eleinte a propaganda csoport egyik irányítója volt, röplapokat fogalmazott meg és azokat terjesztette. Múltjára való tekintettel Balogh László a III. század parancsnokává nevezte ki, amely csak november 4-re töltődött fel teljesen. Parancsnokként folyamatosan kapcsolatot tartott több

fegyveres csoporttal is. Mivel a kinevezése október 29-én volt, ezért az aznapi megbeszélésen már ő is jelen volt, ahol meghallgatta Nickelsburg László beszámolóját a pártház megtámadásának tervéről. Ennek következtében október 30-án, az udvaron felsorakoztatta a csoportját, és velük ment ki a Köztársaság térre. Amíg az ostrom tartott, addig a Kenyérmező utcai oldalon volt, majd ő is részt vett Berta Somogyi Lajos társának kivégzésében. Lövéseitől hárman meghaltak, hárman pedig súlyosan megsebesültek. Később részt vett öt sorkatona kivégzésében is.

A gyilkosságokban való részvétele mellett csoportját utasította, hogy a gyanús elemeket hallgassák ki (bizonyos kihallgatásokon ő maga is részt vett). Illetve egy alkalommal fegyverek beszerzésére is parancsot adott, melyeket a Soroksári úti Lámpagyárból és a Hungária-körúti Honvédségi Laktanyából kellett beszállítani.

November 4-én a csoportjához csatolt egy bányásztanulókból álló társaságot, majd részt vett a Baross szobornál azon a megbeszélésen, melynek témája a szovjetek elleni harc volt. Miután ennek vége lett, a csoport egyik tagját a Baross-téri Patyolatházban, a másik részét pedig a Rottenbiller illetve a Garay utca sarkán lévő házakban helyeztette el, ő maga pedig a Baross-tér 19-ben maradt.

November 5-6 folyamán Herczegh tolmácsként vett részt azon a sajtótájékoztatón, amelyet a svájci újságírók részére tartottak. Emellett folyamatosan részt vállalt az Angyal István vezette röplapkészítő csoport munkájában is. 1956. november 8-10-e között Herczegh is kivette részét azon fegyverek elrejtésében, amelyeket majd november 17-én találtak meg a Garay utcai vastelepen a karhatalmisták.

Kovács Lajos október 25-26-a folyamán csatlakozott a Baross-téri csoporthoz. 28-án szakaszparancsnok lett, s embereivel többször is járőrözött a Baross-tér környékén. Kovács Lajos is részt vett azon a megbeszélésen, melyen Nickelsburg a Köztársaság téri akció tervét vázolta fel. Az ostrom alatt a csoportjával a szlovák diákokthoz tetejéről lőtte a pártház ablakait. Részt vett K. Farkas József és három pártház védő társának kivégzésében.

November 4-én a Patyolatházban helyezkedett el csoportjával, ahonnan az érkező a szovjet egységekre lőttek. Felsorolt tevékenységei mellett fegyveresivel többször is végzett házkutatást belügyi dolgozók lakásán.

Hámori István október 27-én lett tagja a Baross-téri csoportnak. Október 29-én részt vett azon személyek kivégzésében, akiket fosztogatáson kaptak. Egységével együtt ő is jelen volt a pártház ostrománál, s a fentebb már említett személyek kivégzésénél is.

Október 31-én Lakatos Péterné lakásába hatolt be embereivel, ahol házkutatást végeztek. Közben azonban hazaérkezett a pártbizottságban dolgozó Lakatosné, akit arra kényszerített, hogy fedje fel előttük a pártház – általuk vélt - titkos pincéjének lejárátát, ő azonban ilyenről nem tudott, ezért a Péterffy Sándor utcai kórházba vitték, ahol a sebesült Mező Imrétől kellett volna megtudakolnia az adott pince lejárátát. Azonban itt sem jártak sikerrel, ezért Lakatos Péternét visszavitték a lakásába, ahonnan utána 9000 forint értékű ruhaneművel távoztak. Ezen kívül házkutatást végzett Orbán Miklós, volt államvédelmi ezredes, illetve Váradi Pál lakásán is.

Timus Lajos először október 25-én csatlakozott a Baross-térekhez. Innen azonban már 26-án átment a Keleti pályaudvar pincéjében összeverődött csoporthoz. Végül október 27-én Nickelsburg csatlakozásra szólította fel ezt a csoportot. Így került vissza Timus Lajos is a Baross-térekhez. Itt a III. század első szakaszához lett beosztva, s mint szakaszparancsnok házkutatást végzett Fehér László, valamint Hárs István lakásán is.

A pártház ostromakor ő is a szlovák diákokotthonban foglalt tüzelőállást, s mint a fenti vádlottak, ő is részt vett a kivégzésekben. November 4-én sikertelenül próbálkozott egy harcokcsi megsemmisítésével. Ugyanezen a napon Balogh /Pipó/ László utasítására új szálláshelyet keresett a csoportja részére. Ekkor járt a Landler Jenő utca 17-es szám alatt, majd a Nefelejcs utca 32 alatt is. November 6-7-e folyamán elhagyta a csoportot és hazament. A háza előtt egy gránáttól feleségével együtt megsérült, ezért a Péterffy Sándor utcai kórházba kerültek.

Mocsári József október 25-én kapcsolódott a Baross térekhez, de eleinte csak délutánonként volt a csoporttal, mivel még bejárt a munkahelyére. Október 27-én csatlakozott véglegesen, s még október 30-a előtt szakaszparancsnokká nevezték ki. Embereivel folyamatosan igazoltatásokat végzett a környéken. Október 29-én ő is részt a pincében történő kivégzésben.

A Köztársaság téri ostromnál is ott volt, szintén a kollégiumban foglalt tüzelő állást, és onnan lőtte a pártház Kenyérmező utcai oldalát. November 4-én a Szabadság Szállóban helyezkedett el az embereivel, amely épület több lövést is kapott a kialakult tűzharc során, ezért amikor a szovjetek továbbálltak, akkor Mocsári több társával is a Péterffy Sándor utcai kórházba ment, s egészen november 9-ig ott is voltak.

Antal Péter október 25-26 folyamán csatlakozott Nickelsburg csoportjához. Raj, majd szakaszparancsnokká nevezték ki. November 4-ig embereivel a környéken való igazoltatásokban vett részt. Több embert is előállítottak, akinél párttagsági könyvet

találtak, vagy ÁVH gyanús volt. Fegyvereseivel szintén jelen volt a pártház ostrománál, ahol a Berzsényi utcával szemben, egy kockakőrakás mögött helyezkedtek el. A tűzharc alatt visszatért a Baross térre, ahonnan újabb 30 embert vitt ki erősítésként. Mire visszatért, az ostrom már befejeződött. Többen is behatoltak egységétől a pártházba, köztük ő is. Később részt vett a rejtett pince felkutatásában, majd másnap az ásatásokban is.

November 4-én az eligazítás után előbb a Patyolatházban, majd a Baross tér 15. szám alatti kapualjban foglalt tüzelőállást. Miután a szovjeteket szétverték, a Bethlen Gábor utca felé vonultak el.

Stellner László 1956. október 25-26 között csatlakozott, ahol az őrséget ellátó csoporthoz lett beosztva. A pártház ostromakor délelőtt 9 óráig kapuőrségben volt, de miután leváltották, 20 emberrel ő is a Köztársaság térre igyekezett, s az Erkel Színháznál helyezkedett el. Innen azonban átment a Köztársaság tér és a Légszesz utca sarkára. A végén ő is behatolt a pártházba, de a kivégzésekben nem vett részt.

November 4-én az eligazítás után a Baross tér és a Rottenbiller utca sarkán lévő garázsban benzines palackok töltését végezte. Másnap ő is részt vett a Divatcsarnoknál a barikád építésében, este pedig járőrözni indult társaival, s elfoglalt egy szovjet tehergépkocsit, a rajta lévő két szovjet katonát pedig megölte. Holttestüket a Szövetség utca 3. előtti szennyzsatornába dobta. November 6-án a Péterffy Sándor utcai kórházhoz ment, és november 20-ig egy tehergépkocsin tevékenykedett.

Nickelsburg Lászlót a korábban már ismertetett perújítással 1961. július 12-én kapcsolták a Herczegh Benjamin és társai ellen folytatott bírósági eljáráshoz, ezért az 1960. december 12-ei vádiratban még nem szerepelt.

Vádlottak védekezése

A vádlottak 1960 novemberében megtartott ügyészi kihallgatásukon, VI.r. vádlott, Antal Péter kivételével még fenntartották a nyomozati szakaszban tett vallomásaikat.

A Legfelsőbb Bíróság által kirendelt orvos-szakértők vádlottak elmeállapotáról készített szakvéleményében már a vádlottak többsége – Timus Lajos kivételével – visszavonta nyomozati szakaszban tett vallomását. A Legfelsőbb Bíróság által tartott elsőfokú tárgyaláson a nyomozati szakaszban tett vallomást nemcsak visszavonták,

hanem magyarázatot is adtak arra, hogy korábban miért tettek más tartalmú vallomásokat.

Az orvosi szakvéleményben³²² leírtak szerint Herczegh Benjamin cselekményére vonatkozóan elmondta, hogy szervezkedés vezetésével vádolják, mivel a Baross téri csoport egyik századának volt a parancsnoka. Úgy került a dologba, mint Pilátus a credóba. Munkájának jelentősebb részét a propagandacsoportban végezte. Állítása szerint atrocitásokban nem vett részt.

Kovács Lajos orvosok kérdésére 1956-os cselekményeivel kapcsolatban tagadta, hogy szakaszparancsnok lett volna. A nyomozás során az alaptalan vádak súlya alatt teljesen összeroppant és ezért elvállalta, hogy részt vesz 6 fő kivégzésében. Kovács is tagadta, hogy atrocitásokba keveredett volna.

Kovács az orvos-szakértőknek mondottak szerint vallott a Legfelsőbb Bíróság tárgyalási jegyzőkönyve szerint a gyilkossággal és Köztársaság téri eseményekkel kapcsolatban is: „Az ismertetett vallomást a vizsgálat során megtettem. Ezt megelőzően 1959. decemberében kerültem a politikai rendőrségre. Ott velem szemben pressziót nem alkalmaztak. Vádlott társaim és volt ellenforradalmár társaim olyan dolgokat állítottak, hogy idegileg teljesen összeroppantam és olyan állapotba kerültem, hogy elvállaltam ezeket a bűncselekményeket.”³²³ A bírósági tárgyaláson a nyomozati szakaszban Nickelsburgra tett terhelő vallomását visszavonta arra való hivatkozással, hogy személyével kapcsolatban semmi közelebbit nem tudott. Vallomásának visszavonását ezzel magyarázta: „A saját bőrömet akartam menteni, de azután lelkiismeretfurdalást éreztem, hogy aljas módon valótlant állítottam vele kapcsolatban.”³²⁴

Hámori István is a nyomozati szakaszban vallottakkal gyökeresen ellentétes vallomást tett az orvos-szakértőknek. Állítása szerint október 31-én ment a Baross tér 19-be, ahol mindössze 3 napig maradt. Összes bűne az volt, hogy egy krumplit szállító teherautót a Baross térről a lakóháza elé irányított és a krumplit a lakóknak kiosztotta. Határozottan tagadta, hogy gyilkosságban részt vett volna.

A bírósági tárgyaláson tett vallomásában Hámori sem tett terhelő vallomást Nickelsburgra. Mind Nickelsburg beszédeiről, mind rendelkezéseiről hallomásból szerzett tudomást. Az új nyomozás során kreált súlyos bűncselekményekről a bíróságon a következőt vallotta: „Az október 29-i kivégzésről a Baross tér 19. számú ház

³²² MOL XX-5-h. 48. 352.o.

³²³ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 720.o.

³²⁴ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 726.o.

*pincéjében, illetve a Pártház október 30-i megtámadásának előkészítéséről nem tudok. Nem vettem részt a Köztársaság-téren tartott terepszemlén és a Pártház megtámadásában sem.*³²⁵

Az elmeorvosi vizsgálat folyamán Timus Lajos, ahogy korábban már jeleztük, fenntartotta vallomását, de mind a Baross téren, mind a Köztársaság téren állítólag elkövetett gyilkosságokról azt állította, hogy ő mellé lőtt.

A bírósági tárgyaláson megismételte az ügy mindegyik vádlottjára súlyosan terhelő vallomását, amely a Baross téren elkövetett gyilkosságokról, a Köztársaság tér tervezett megtámadásáról és az ott végrehajtott kivégzésekről szólt.

A kutatás során sokáig nem találtam olyan dokumentumot, amely bizonyíthatta volna azt a feltételezést, hogy Timus Lajost valamivel sakkban tartották és felhasználták a hamis vádak bizonyítására. Timus Lajos ráadásul nemcsak saját ügyének tárgyalásán tett hamis tanúvallomást vádlott társaira és saját magára is, hanem a Pásztor Géza ügyében indított eljárásban is. Pásztor Géza visszaemlékezésében Timus Lajosról írt véleménye ezért nem túl hízelgő Timusra nézve. A Herczegh Benjamin és társai ügyben Timus vallomása kulcsfontosságú a vádak bizonyításában, ugyanis a vád szinte kizárólag vallomásokon alapszik. Ezért tartom Pásztor visszaemlékezésénél is többre azt a határozatot, amelyben dr. Béres Miklós főosztályvezető ügyész az 1959. november 12-én elindított **Timus Lajos és társai ügyében**³²⁶ folyó nyomozás meghosszabbításáról döntött.³²⁷ Ez az 1960. december 2-ai dokumentumban elejtett félmondat érthetővé teszi, hogy az eredetileg I.r. vádlottnak szánt Timus Lajos miatt tartott ki mindvégig magára nézve is súlyosan terhelő vallomása mellett. Feltételezésem szerint a nyomozók közölték a korábban hálózati személyként alkalmazott Timussal, hogy vagy együttműködik a forradalom és szabadságharc ügyében indított utolsó nagy per³²⁸ lebonyolításában, vagy ugyanúgy leszámolnak vele, mint vádlott társainak bármelyikével. Az ügy megnevezésének változása jelezheti nekünk, hogy Timus nem tudott ellenállni ennek a visszautasíthatatlan ajánlatnak és talán nem ő volt az egyetlen...

³²⁵ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 728.o.

³²⁶ Akár a sors iróniájának is felfoghatnánk, hogy a Timus Lajos besúgóként végzett tevékenysége által a nyomozók látókörébe került személyek Timusra terhelő vallomásaik vezettek a hálózati személy letartóztatásához. A Herczegh Benjamin ügynek lehet egy másik aspektusa is, mégpedig az, hogy a Baross tér és környékén súlyosnak ítélt forradalmi cselekményekben érintett, de még szabadon lévő személyeket egyetlen perben egyesítve vontak eljárás alá.

³²⁷ LÜ 1960 g.XI.22/27/9 MOL XX-5-h. Bírósági iratok I.cs. 211.o.

³²⁸ Ebben az esetben a nagy perek közül az utolsó értelemben értem, ugyanis kisebb eljárás(ok)ra még később is lesz példa.

Az orvos-szakértői vizsgálaton Mocsári József is tagadta az általa korábban vallottakat. Állította, hogy november 1-jén a rádió felhívására jelentkezett nemzetőrnek. Feladata kizárólag járőrözés volt, melynek során senkit nem állított elő. A börtönben idegileg kimerült és ezért vallotta a nyomozás során, hogy részt vett a Köztársaság téri kivégzésekben.

A Legfelsőbb Bíróság dr. Borbély János tanácsvezető bíró vezetésével dolgozó büntetőtanácsa előtt Mocsári ezt vallotta: *„Nickelsburg nekem közvetlenül nem adott semmiféle utasítást. Tokaji és Pásztor hivatkoztak a főparancsnok utasítására és mondták azt, hogy a mi feladatunk a járőrözés. A Baross tér 19. pincéjében és a Pártháznál történt kivégzésekről nem tudok.(...a korábban tett) A vallomásaimat annak következtében vontam vissza, hogy 1957-ben a Gyűjtőfogházban voltam és ott a fogolytársaim ecsetelték, hogy milyen bánásmódot alkalmaznak a BM. vizsgálati osztályán. Ennek hatására aztán, amikor valóban oda kerültem hat hétig tartottam ki az valóság mellett, de végül megtörtem és olyanokat is elismertem, ami nem történt meg. Az ügyészi kihallgatásom is a vizsgálati osztályon történt, ezért az ügyész előtt sem mertem a vallomásomat megváltoztatni.”*³²⁹

Mocsári József Nickelsburgra terhelő korábban írt önvallomásával kapcsolatban a bíróságon ezt mondta: *„Az önvallomásomban irt négy ember kivégzéséről és Nickelsburgnak a Pártháznál tanusított magatartásáról csak a szembesítések és kihallgatások során lett tudomásom. Tudtam azt is, hogy Nickelsburgot életfogytiglani börtönre ítélték. Nem gondoltam azonban arra, hogy a vallomásom milyen kihatással lehet ő rá vagy másokra.”*³³⁰ A vádlott társak által korábban tett vallomásaik visszavonása és az arra adott magyarázatok egyre jobban megingatták a koncepció alapjait.

A visszavont vallomások hosszú sorában a következő a VI.r. Antal Péter, aki már az ügyészi meghallgatáson is tagadta az általa a nyomozati szakaszban vallottakat. Az orvos-szakértőknek már azt állította, hogy mindössze másfél napig volt a Baross téren, mert részegeskedése miatt elküldték.

A bíróság előtt kijelentette: *„Én a kihallgatásiam kezdetén nem tudtam semmiről. Tóth Gyurka és mások vallomásai és a szembesítések során tudtam meg az események részleteit. Az ellenem szóló bizonyítékok súlya alatt ismertem el meg nem történt dolgokat. A beismerő vallomásomat visszavontam és ma is kitartok emellett (...)*

³²⁹ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 734.o.

³³⁰ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 736.o.

Az előadó azzal fenyegetett, hogy nem érem meg augusztus 20-át, hanem kivégeznek. Azt is kérdezték, hogy ismerem-e azt a 30 cm-es kötelet..”³³¹

Az orvosi vizsgálat során Stellner Lajos azzal indokolta a Baross téri csoporthoz tartozását, hogy nem volt szállása és ételt is kínáltak a Keleti pályaudvaron azoknak, akik csatlakoznak a csoporthoz. Vallomása részben beismerőnek tekinthető, mivel állítása szerint jelen volt a Köztársaság téri pártház elleni támadáskor, de ő csak a falat lötte. A Baross téren elkövetett állítólagos gyilkosságokról nem tett említést.

A bíróság előtt is tagadta, hogy a Baross téren lett volna kivégzés. A Köztársaság térről kapcsolatban azonban állította, hogy a kivonulást Pásztor rendelte el egy eligazítás alkalmával. Stellner eredetileg – Timushoz hasonlóan - a Keleti pályaudvar fegyvereseihez tartozott és a csoport csatlakoztatása után, október 31-e körül került a Baross tériek parancsnoksága alá.

Az ismertetett vallomások elhangzását követően a bíróság zárt tanácskozáson végzést hozott a bizonyítás kiegészítési indítványok elutasításáról.

A tárgyalás ezt követő részében a Legfőbb Ügyészség képviselője végindítványában előterjeszti a vádlottak bűnösségére és a kiszabandó büntetés nagyságára vonatkozó javaslatát.

Az indítvány ismertetése után a védők javaslatot tettek védencük büntetésének enyhítésére. Nickelsburg László ügyvédje, Dr. Frank László, beszédében védence rablás és gyilkosság vádjára alóli felmentését és börtönbüntetés kiszabását kérte.

Az legfőbb ügyész képviselője, dr. Szentmiklóssy István röviden válaszolt a védelmi előterjesztésekre, melynek tartalmát a tárgyalási jegyzőkönyvben nem rögzítették.

A vádlottak ezt követően az utolsó szó jogán nyilatkozhattak, melyek közül Nickelsburg László utolsó szó jogán elmondott beszédét később ismertetem.

Az ítélet

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a Herczegh Benjamin és társai ügyben 1961. július 15-én a következő **jogerős** ítéletet³³² hozta:

³³¹ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 741.o.

³³² LB T.B.46/1960/5.szám. MOL XX-5-h Bírósági iratok III. csomó

I. r. Herczegh Benjamin terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben
vezetéssel elkövetett bűntettben,
tettesi és felbujtói minőségben elkövetett többrendbeli, pontosan meg nem
határozható számú gyilkosság bűntettében és gyilkosság bűntettének
kísérletében,
felbujtói minőségben a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és
bűnszövetkezetben lopással és szándékos megrongálással elkövetett bűntettben

II.r. Kovács Lajos terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben
vezetéssel elkövetett bűntettben,
többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettében és
gyilkosság bűntettének kísérletében,
a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bűnszövetkezetben rablással,
lopással és szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,

III.r. Hámori István terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben
vezetéssel elkövetett bűntettben,
tettesi és felbujtói minőségben elkövetett többrendbeli, pontosan meg nem
határozható számú gyilkosság bűntettében és gyilkosság bűntettének
kísérletében,
tettesi és felbujtói minőségben a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és
bűnszövetkezetben lopással és szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,
személyi tulajdon sérelmére elkövetett kétrendbeli rablás bűntettében,
személyi tulajdon sérelmére elkövetett egyrendbeli lopás bűntettében,

IV.r. Timus Lajos terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben
vezetéssel elkövetett bűntettben,
többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettében és
gyilkosság bűntettének kísérletében,

a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bűnszövetkezetben lopással és szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,

V.r. Mocsári József terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben vezetéssel elkövetett bűntettben,

többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettében és gyilkosság bűntettének kísérletében,

a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bűnszövetkezetben lopással és szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,

VI.r. Antal Péter terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben vezetéssel elkövetett bűntettben,

többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettében és gyilkosság bűntettének kísérletében,

a társadalmi tulajdon sérelmére bűnszövetkezetben szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,

VII.r. Stellner László terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny részvétellel elkövetett bűntettben,

többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettének kísérletében,

a társadalmi tulajdon sérelmére bűnszövetkezetben szándékos megrongálással elkövetett bűntettben,

VIII.r. Nickelsburg László terhelt bűnös

a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben kezdeményezéssel és vezetéssel elkövetett bűntettben,

tettesi és felbujtói minőségben elkövetett többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság bűntettében és gyilkosság bűntettének kísérletében,

felbújtói minőségben a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bünszövetkezetben lopással és szándékos megrongálással elkövetett büntettségben

Ezért a bíróság Herczegh Benjaming, Mocsári Józsefet és Antal Pétert egyenként életfogytig tartó börtönre ítélte és tíz évi időtartamra eltiltotta őket egyes, a büntető törvénykönyvben meghatározott jogaik gyakorlásától és teljes vagyonekbezárást rendelt el.

Kovács Lajost, Hámori Istvánt és Nickelsburg Lászlót egyenként halálra ítélte,³³³ mellékbüntetésül teljes vagyonekbezárást rendelt el.

Timus Lajos összbüntetésül 15 évi börtönbüntetést kapott és mellékbüntetésül tíz évi időtartamra eltiltotta a bíróság egyes, a büntető törvénykönyvben meghatározott jogai gyakorlásától és teljes vagyonekbezárást rendelt el.

Stellner László összbüntetésül 10 évi börtönbüntetést kapott és mellékbüntetésül tíz évi időtartamra eltiltotta a bíróság egyes, a büntető törvénykönyvben meghatározott jogai gyakorlásától és teljes vagyonekbezárást rendelt el.

A kiszabott büntetések megfeleltek a Legfőbb Ügyészség képviselőjének, dr. Szentmiklósi István³³⁴ főosztályügyész 1960. július 10-ei indítványában kért ítélettel.³³⁵

Nickelsburg utolsó szó jogán elmondott beszéde

A Baross téri nemzetőrség főparancsnoka, Nickelsburg László utolsó beszédét teljes terjedelmében szó szerint idézem: „*Olyan bűncselekmények miatt allok a bíróság*

³³³ Obersovszky Gyula a halálbüntetés kiszabásáról: „*Nem a romantikus filmek világa az. Mindenekelőtt a legmerészebb fantáziával se gondolsz arra, hogy éppen rád mondják ki. Így tehát megdöbbenően váratlan a dolog. Ettől a nem várt közléstől elborul az agyad, bedugul a füled – hallod a hangokat, de úgy, mint a török fürdőben: visszhangosan és hullámokban – megbolydul az egész vegetatívád. Kiszárad a szád, de annyira, és olyan hirtelen, hogy tócsa támad alattad, mintha bevizeltél volna. Nem tudsz beszélni: arra a kérdésre, hogy kérsz-e kegyelmet, még képes vagy kinyögni, hogy nem, de aztán az életösztön egyetlen pontban fut össze: hamar egy cigarettát. Később kapsz is cigarettát. Ez már a halálraítélt státusz. Többet ehetsz, mint más. Adnak írószerszámot, belőlem egyfutamban tört ki a vers. De éjjel zsidóként alszol, álom és ébrenlét mezsgyéjén; ha átadod magad az álomnak, gyötrő képeket látsz, ha ébren maradsz, nem tudod leállítani futó gondolatodat. Így tart egy ideig. Aztán egyszer csak túljutsz az egészen, és különös nyugalmi állapotba kerülsz. Hogy mi ez a pont, hol ez a pont, nem tudni. Nyilván egyéneknél más és más, de létezik, s ettől kezdve könnyű vagy: túl minden jón és rosszon...*” Lukácsy András: Felismerem-e Angyal Istvánt? Magvető, Budapest 1990 246.o.

³³⁴ Neve máshogy szerepelt a Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb Ügyészség irataiban.

³³⁵ LÜ 0040.049/1960. MOL XX-5-h Bírósági iratok I.cs.

előtt, amelynek a gondolata is távol áll tőlem. A kapitalizmusban üldözött voltam és nyomorogtam, de a munkásmozgalomban tevékeny részt vettem. A felszabadulás után tudtam meg, hogy egész családomat a fasiszták kiirtották. Következésképpen harcoltam a munkásosztály jobb jövőjéért, a szocializmusért. Munkámon keresztül kiegyensúlyozott, megelégedett életet éltem. Több beadvánnyal fordultam a Legfőbb Ügyészséghez és a minisztériumhoz kérve, hogy vizsgálják felül ügyemet. Azonban nem ilyen körülmények között kívántam bíróság elé kerülni. Az ügyészi végindítvány reményeimet tönkre tette. Ez az eljárás olyannak tűnik előttem, mint a középkori boszorkány perek. A nyomozó és vádhatóság velem szemben elfogult. Velem szemben terhelő vallomást tett vádlottak és tanúk vallomása valótlan. Amikor a hamis vádak miatt engem újra perbe fogtak dr. Kovács főügyész ur megnyugtatóan, hogy az ügyben az igazságot fogják felderíteni, és nekem semmi bajom nem lesz. A nyomozást végző Kása főhadnagy ur is közölte velem, hogy ártatlan vagyok az ellenem felhozott vádakban. Azonban Kemény őrnagy velem szemben rosszindulatot tanúsított az eljárás egész folyamán és ezért az ügy további nyomozását Turányi századosnak adták át. Ő azután a nyomozást egészen más módszerekkel folytatta. Így pld. a szembesítések közben megakadályozta azt, hogy elmondjam a védekezésemet. Valójában egyetlen tanu sem ismert fel a felismerések alkalmával. A Legfőbb Ügyészség képviselője kérésemre megígérte, hogy tehetek az ügyben egy vallomást kérdések feltétele nélkül. A valóságban azonban ezt nem engedték meg. Mindezeket a törvénytelenégeket leirtam és meg akartam küldeni a Legfőbb Ügyészségnek. A börtönparancsnokság azonban nem továbbította ezt a vallomásomat. A nyomozó hatóság a halálomat akarja. Az ügyben törvényességi óvást akarok kezdeményezni. Az ügyben hamis tanukat alkalmaztak, illetve a nyomozó hatóság a tanukat az időpontok tekintetében megtévesztette. A legfőbb ügyész képviselője a vádbeszédében ellenem akart hangulatot kelteni. A vádbeszédben irt megállapításokat a nyomozó osztályon már korábban kinyomtatva is láttam.

A Baross-tér 19-ben a katonai szervezést nem én, hanem a katonai tanácsadók végezték. Így pld. Blázi hadnagy, Popovics százados és mások is részt vettek ebben a szervező munkában. Ezen személyek felderítésében nekem jelentős szerepem volt és az én utmutatásom mellett találta meg őket a nyomozó hatóság. Én csak a rend helyreállítása érdekében jelentkeztem a nemzetőrségbe. Csak később vettem észre, hogy jó szándékom ellenére bünt követtem el, mert akaratlanul is az ellenforradalom szekerét toltam. Jó szándékom bizonyítja, hogy parancsokat csak megbízható pártfunkcionáriusoktól fogadtam el. Így pld. nagymértékben támaszkodtam Popovics százados segítségére is. Ő

szerezte a fegyvereket a csoport részére. Benne vakon megbiztam, mert tudomásom szerint ő a munkáshatalom védelmében ténykedett. Ezt bizonyítja az is, hogy ma is katonatiszt az akkorinál magasabb rendfokozattal. Ő sohasem észlelt semmi rendellenes dolgot a Baross-tér 19-ben. Mások is bizonyították, hogy nem ellenforradalmi banda voltunk. A fegyvereket a katonák hozták, de nem az én kérésemre. Nem érzem magam bűnösnek azért, mert nem ismertem fel tetteimnek társadalmi veszélyességét, hiszen az akkori eseményeket nálamnál komolyabb beosztásban lévő felelős személyek sem ismerték fel. Én nem tartottam fenn semmilyen ellenforradalmi szervvel kapcsolatot. A nemzetőrség szervezésével a Budapesti Rendőrfőkapitányság részéről Vári őrnagy bizott meg, akit én azokban az időkben is elvtársnak szólítottam. Az utolsó eligazítás során a Baross-téren a Földalatti Vasut elkerített területén 3-szor 40 ember sorakozott fel három egységben, azonban ezeknek csak 1/3-ad része volt felfegyverkezve. Semmiféle atrocitásban, rablásban nem vettem részt, és tudomásom szerint nem is történt ilyen. Az élelmiszert a rendőrfőkapitányság kiutalására vételeztük fel különböző helyekről.

Kérem a bíróságot, hogy az ügyemet alaposan és lelkiismeretesen vizsgálja ki és hozzon igazságos ítéletet.”³³⁶

Nickelsburg László utolsó szó jogán elmondott beszédét követően dr. Borbély János kérdésre Timus Lajos ismét megerősítette korábban tett, Nickelsburgra súlyosan terhelő vallomását. Ennek a tárgyaláson lezajlott rövid jelenetnek kegyetlen kérdése úgy szólhatott: Vagy ő, vagy te...

Az ítéletet elhangzását követően a halálra ítélt vádlottak kegyelmi kérvényt adtak be.³³⁷

Nickelsburg Kegyelmi kérvénye

Nickelsburg kézzel írt kegyelmi kérvényét (lásd mellékletek) védőügyvédje dr. Frank László további érvekkel egészítette ki:

Védencem – írta dr. Frank László – a munkásmozgalomban ifjúmunkás korától részt vett, majd később a párttagként a pártban aktívan tevékenykedett. Családját a

³³⁶ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 753-755.o.

³³⁷ MOL XX-5-h. Bírósági iratok III.cs. 757.o.

fasiszták kiirtották, ezért nem elképzelhető az, hogy a fasiszták nyomdokába lépett volna 1956-ban.

Védencem sztahanovista szakmunkás. A tárgyalás anyagát képezi, hogy 1956. október 25-én csoportjával dolgozni akart, de a szállítómunkások megtagadták utasításának végrehajtását. Munkahelyén a kihallgatott párttitkár szerint Nickelsburg munkahelyén antiszemita megnyilvánulások voltak. A munkástanács megválasztott elnöke antiszemita volt és ezért Nickelsburg tartott a munkástanácstól.

Részben ezért, részben pedig a rádióban elhangzott nemzetőrség megalakítására felhívó nyilatkozat miatt lépett a nemzetőrségbe, hogy a rend fenntartásában részt vegyen. Nickelsburg a járőröket a rend fenntartására utasította és megtiltotta a házkutatásokat és az egyéni akciókat. A tárgyalás szerint egyetlen előállításról szerzett tudomást, amikor Bikádi ÁVH-dolgozót, saját kérésére, a Kilián laktanyába kísértette.

Frank László továbbra is fenntartotta Timus Lajosnak Nickelsburgra egyedül terhelő vallomásával kapcsolatos aggályait. A védőügyvéd szerint Timus vallomását kizárólag azért tette, hogy saját életét mentse. Nehezményezte azt is, hogy 1957-es vizsgálat folyamán sem a pince golyófogó falát, sem a golyókat nem vizsgálták, mert ebben az esetben tárgyi bizonyítékokkal is megcáfolhatták volna Timus előadását.

A tárgyalási anyag szerint Nickelsburg 1956. december 2-án disszidált, de visszatért anélkül, hogy a nyugati ellenséges propagandának nyilatkozott volna. Dr. Frank László védőügyvéd röviden ecsetelte, hogy a zsidó származású nemzetőr vezető nyilatkozata egészen biztosan hangos visszhangra talált volna a nyugati sajtóban. Nickelsburg később a nyugatról küldött személyekkel sem működött együtt, akik az események folytatására akarták rávenni.

A felhozott érvek ellenére a Legfelsőbb Bíróság dr. Borbély János által vezetett tanácsának 1961. július 15-ei kegyelmi tanácskozási jegyzőkönyve szerint a kegyelmi indítványokat egyhangúan elutasították, és a kegyelmi kérvényeket a büntetőügyben keletkezett iratokkal együtt az Igazságügy minisztériumon keresztül az Elnöki Tanácshoz továbbították.

1961. augusztus 21-én az Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa jóváhagyta a halálos ítéleteket, amelyről az Igazságügy minisztériumon keresztül értesítették a per tanácsvezető bíróját, dr. Borbély Jánost, aki levélben értesítette a büntetés végrehajtási intézetet, hogy az ítélet végrehajtható.

Nickelsburg László halálos ítéletét 1961. augusztus 26-án végrehajtották.

Zárógondolatok

Mikor lett vége a megtorlásnak?

Az 1956-os események utáni megtorlások végét a történelemkönyvekben, és ezáltal a köztudatban is szokás az 1963-as ún. nagy amnesztiarendelethez kötni. A Baross téri csoport történetének feldolgozása során egyre több olyan információ került a birtokunkba, amely cáfolja a korabeli politikai vezetés gesztusértékű döntésének őszinteségét. Amennyiben az alcímben feltett kérdésre érdemleges választ szeretnénk kapni, néhány kérdést és fogalmat egyértelművé kell tenni. A legfontosabb kérdés természetesen az, hogy mit értünk megtorlás alatt.

Amennyiben megtorlás alatt az 1956-os eseményekben való részvételért kapott halálbüntetést értjük, úgy a megtorlás folyamata 1961. augusztus 26-án, az általam is kutatott Nickelsburg László életének kioltásával, befejeződött. Őt tartjuk az utolsó '56-os kivégzettnek.

A megtorlás nemcsak halálbüntetések sokaságát jelentette - ha így lett volna, nem lett volna szükség az 1963-as rendeletre sem -, sőt nem is kizárólag a szabadságot korlátozó ítéleteket foglalta magában, mint a börtönbüntetés, vagy közbiztonsági őrizet és hasonló büntetések. A megtorlás több volt: a kommunista diktatúra embert, társadalmat elnyomó eszközének, a terrornak a megnyilvánulása volt. Ennek a terrornak nemcsak bíróság elé citált emberek tömegei estek áldozatul, hanem a teljes magyar társadalom. Az 1956-ot követő megtorlás jelentése ebben az értelemben teljes.

Az 1963. évi 4 tvr. kihirdetése nem jelentette, de a rendszer logikájának megfelelően nem is jelenthette a megtorlás végét. Az általános vélekedés ellenére, a politikai foglyok többségét akkor sem bocsájtották szabadon,³³⁸ arra hivatkozva, hogy köztörvényes bűncselekményekért – szovjet katonák elleni harc - töltik büntetésüket. Sőt, az 1956-os események 10 éves évfordulójához közeledve a hatalom újabb akciót rendelt el, melynek keretén belül további letartóztatásokra is sor került. Ez volt az Őszi fedőnevű.

³³⁸ Több visszaemlékező személy is mesélte, hogy az 1963-as amnesztiarendelet következményeként kiengedett bajtársaik többségét rövid időn belül ismét köreikben üdvözölhették.

Az „Őszi” fedőnevű akció

1966-ban (!) az 1956-os forradalom és szabadságharc 10. évfordulója alkalmából Belügyminisztérium II/5. Osztályától Rajnai Sándor rendőr ezredes főosztályvezető és Hollós Ervin r. alezredes osztályvezető aláírásával utasítás érkezett a megyei Rendőrkapitányságok Politikai Nyomozó Osztály vezetőinek. Ezzel kezdetét vette az „Őszi” fedőnevű operatív adatgyűjtés.

A kiadott utasítás tartalma a következő volt:

1. Jelentsék, hogy a volt politikai foglyok tartanak-e egymással szervezeten kapcsolatot, vagy részt vesznek-e csoportosulásokban!
2. Jelentse azokat a csoportosulásokat, melynek tagja ugyan más kategóriákból tevődnek össze, de volt politikai elítéltek is bekapcsolódnak!
3. A jelentésben azokat a csoportosulásokat is fel kell tüntetni, melyek a laza csoportosuláson túl konkrét ellenséges tevékenységet tűznek ki célul!

Jelentés leadását 1966. július 1-ig kellett teljesíteni, az esetleges további operatív munkát a II/5. Osztállyal egyeztetni kellett.³³⁹

Az „Őszi” akcióban figyelő dosszié alapján operatív feldolgozás alá vonták Papp Istvánt, akiről felmerült a gyanú, hogy a Landler Jenő utca 44. alatt működő csoport tagja és felderítője volt. Részt vett a szovjetek elleni fegyveres harcban, üzletházak kifosztásában és egy polgári személyt agyonlőtt. A gyilkosság vádját három tanúval kívánták igazolni, akik Rávai Istvánné (Fejes Rozália - írástudatlan), Horváth Sándorné és Rozsák Istvánné voltak.

Ügyét Németh István r. őrnagy alosztályvezető és Békefi József r. őrnagy 1966. aug.29-én

büntetőeljárás megindítása érdekében a III/III-3-a és III/1 Osztályra továbbították.

Papp István 10 évet kapott, melyet a Legfelsőbb Bíróság is megerősített. Perújítási kérelemmel élt, melyet kivizsgáltak, sőt anyagát Rácz miniszterhelyettesnek is elküldték. A III/1. Osztály anyagának fedőlapján Papp István „háborús bűnügye” felirat szerepel.³⁴⁰

³³⁹ O-17702/4

³⁴⁰ BM. korabeli nyilvántartás 10-53-239/1966. In.: V-154422

Az Őszi fedőnevű akció keretében továbbra is figyelemmel kísérték a politikai elitéltek életútját. Az éberség megőrzése érdekében további ügynökök „ellenforradalmi személyek megfigyelésére” vonatkozó tervének kidolgozását is elrendelték. Az Őszi fedőnéven futó ellenőrzés anyagait 1980-ban zárták le.

Hét év után Nickelsburgról

A Baross tér és környékének 1956-os forradalom és szabadságharc alatti történetével, azon belül is Nickelsburg László tevékenységének vizsgálatával hét éve foglalkozom. Kutatásaim megkezdése előtt egyetemi professzoraim több tanácsot is adtak, melyek a kritikai elemzés fontosságára, az előforduló variációk bemutatására vonatkoztak és alapvetően az objektivitásra való törekvést célozták. Vezető tanárom a nyitottság fontosságára is felhívta a figyelmemet, hiszen nem tudhatjuk előre, hogy a levéltári anyagok megismerése hova fog vezetni, a kutatások milyen eredmény(ek)e)t hoznak.

A tanári intelmek ellenére eleinte elfogultságot éreztem a Baross téri '56-os hős, Nickelsburg László iránt, annak ellenére, hogy kezdetektől tisztában voltam ÁVH-s múltjával. Az évek alatt ez az elfogultság eltűnt és a több tízezer oldalra tehető levéltári anyag megismerése és kritikai elemzése után már sokkal árnyaltabb kép él bennem nemcsak az 1956-os eseményekkel kapcsolatban, hanem konkrét témámat jelentő Nickelsburggal kapcsolatban is.

Fontos kérdésnek tartom, hogyan ítélné meg Nickelsburg az ismertett munkám alapján. Nemzeti hős volt vagy csak egy az ÁVH-s besúgók közül? Mi motiválhatta a Baross téri csoporthoz csatlakozásra? Pontosan ezek a kérdések azok, melyek alkalmassá teszik személyét az 1956-os forradalom és szabadságharc paradoxonainak bemutatására, ahogy már munkám elején is jeleztem.

A kutatásaim során kialakult kép alapján Nickelsburgot nemzeti hősnak tartom. A megtisztelő jelző azonban nem egy ragyogó, önfeláldozó jellemet takar. Nickelsburg soha nem akart hős lenni. Sőt, valószínűnek tartom, hogy egyike volt azoknak az ügynököknek, akik nem önként csatlakoztak a forradalmárokhöz, hanem az ÁVH utasításra épültek be különböző csoportokba, ahogy erre a lehetőségre az események

ismertetésekor utaltam is.³⁴¹ Nickelsburgban azonban változhatott valami az események során, ami magyarázata lehet annak, hogy miért nem adta fel társait a nyomozás során, annak ellenére, hogy ÁVH-s múltjára saját maga többször is hivatkozott. Korábbi, az államvédelemhez kötődő múltja elegendő volt ahhoz, hogy nem az első kivégzettek között szerepel a neve, de végül – mint minden főparancsnokot, akit letartóztattak – ő is hóhérékben végezte. Kivégzésének oka tehát a forradalom és szabadságharc lett, amiért joggal emelhetjük hőseink közé minden korábbi gyarlósága ellenére.

³⁴¹ Az erre vonatkozó közvetett bizonyítékokat munkámban bemutattam.

Felhasznált levéltári források:

TH (Történeti Hivatal, jelenleg Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, rövidítve: ÁbTL) V-142299 Nickelsburg László

TH V-142229 (1-20) Péch Géza és társai

TH V-141656 Réffy Antal

TH V-142621 (1): Tóth Ilona Gizella és társai

TH V-145297: Dán Tibor és társa

TH V-142457: Elek Róbert

TH V-141410: Havas Gábor

TH V-142898: Kósa Károly

TH O-16796: Baross tér 9, 19-ben lévő ellenforradalmárok

TH O-16797/1: Budapesti ellenforradalmárok

TH V-150381/6: Ellenforradalom Magyarországon II.IV.V.VI.VII. kerület VII. kötet

TH II/8. monográfiák 20. kötet: 1.6.-II/8 monográfiák 20. kötet

TH V-150005/13: Kovács István és társai

TH V-141775: Palotás József és társai

TH V-150352/3: Az 1956. évi magyarországi ellenforradalom az állambiztonsági munka tükrében IV. kötet

TH B-89988: Turi Sándor

TH V-143522 (1-2): Toracz Sándor és társa

TH V-143756: Benkovits Sándor és társa

TH V-20329: Pásztor Gyula

TH O-15297/1: Pásztor Gyula

TH V-146720 (1-3a): Pásztor Géza

TH V-150000/65: Nagy Imre és társai (Kopácsi Sándor)

TH M-16087: Andrea

TH M-30518: Kecskeméti

TH K-1195: Korniczky Tamás ügye

TH B-84500: Ságvári

TH O-14967/195: Kontha Magdolna (Jani Mihályné)

TH M-20032: Zádori Ernő

TH A-236: 1. sz. fotóalbum 1956-ról

TH A-219-219/1: 1956. október 23. I. Dokumentum-gyűjtemény I. Fotóalbum

TH A-237: 2. sz. fotóalbum 1956-ról

TH A-238: 3. sz. fotóalbum 1956-ról

TH A-239: 5. sz. fotóalbum 1956-ról

TH V-143660 (1-4): Angyal István és társa

TH V-144225: Barinkai Tibor

TH V-145612 (1): Futó János és társai

Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XX-5-h 1-16 kötet. Herczegh Benjamin és társai ügye

MOL XX-5-h Bírósági iratok 1-3. csomó Herczegh Benjamin és társai ügye

Irodalomjegyzék

- „Fehér könyvek” *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben.* A magyar Köztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, Budapest, 1957.
- *1956 A forradalom kronológiája és bibliográfiája.* Századvég Kiadó, Atlanti Kiadó, 1956-os Intézet; Budapest, 1990.
- *A forradalom hangja Magyarországi rádióadások 1956. október 23- november 9.* Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989.
- *Az érvényes miniszteri, miniszterhelyettesi parancsok, utasítások, közös utasítások gyűjteménye 1957.* Belügyminisztérium, Budapest, 1959, 6.
- *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Szerk. Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János, 1956-os Intézet; Budapest, 1996.
- Eörsi István: *Emlékezés a régi szép időkre.* Napra-Forgó Kft, Budapest, 1989.
- Eörsi László: *Baross tér, 1956 I.* In.: Beszélő, 2010. február-március, 15. évfolyam, 2. szám.
- Eörsi László: *Corvinisták 1956. – A VIII. kerület fegyveres csoportjai.* 1956-os Intézet, Budapest, 2001.
- *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából* Szereda, Vjacseszlav-Sztikalin, Alekszandr (szerk.) Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Hollós Ervin-Lajtai Vera: *Köztársaság tér 1956.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- HORVÁTH Miklós: *1956 hadikronikája.* Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.
- Horváth Miklós: *A nemzetőrség szervezése és felállítása 1956-ban.* In.: Hadtörténeti Közlemények, 115. évfolyam, 2002, IV. sz.
- Kahler Frigyes-M. Kiss Sándor: *„Mától kezdve lövünk”.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.
- KAHLER Frigyes-M. KISS Sándor: *Rejtett dokumentumok. Forrásszemelvények 1956 tanulmányozásához.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.

- KIRÁLY Béla és CONGDON, Lee W.: *A magyar forradalom eszméi. Eltérésük és győzelmük (1956-1999)*. Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány, Budapest, 2001.
- KISS Árpád: *Igazság költészet nélkül*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999.
- KISS Réka-M. KISS Sándor: *A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikumai*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.
- Kiszely Gábor: *ÁVH egy terror szervezet története*. Korona Kiadó, Budapest, 2000.
- M. KISS Sándor – Kahler Frigyes: *Kinek a forradalma? erőszak szervezetek 1956-ban. a fordulat napja...*, Püski Kiadó, 1997
- M. KISS Sándor: *Utak 56-hoz, utak 56 után. Válogatott cikkek, esszék, tanulmányok (1981-2005)*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.
- ORBÁN Éva: *Üzenet a barikádról*. Összmagyar Testület, Budapest, 2001.
- Szerk.: Eörsi László: *Angyal István önvallomásai*. Noran Kiadó, Budapest, 2008.

374/e
330

Másolat!

Forradalmi Karhatalmi Bizottság
Operatív Bizottsága
Bpest, V. ker. Deák téri 6. II.234.

N y i l t p a r a n c s .

Igazolom, hogy Nickelsburg László a Forradalmi Karhatalmi Bizottság operatív bizottságának tagja.

A Főváros területén szabadon közlekedhet; bármilyen járművet igénybe vehet.

Nevezett jogosult bármely objektumba való belépésre.

Budapest, 1956 november 1.

P.M.

olvashatatlan aláírás

/Király Béla vezérőrnagy./
Forradalmi karhatalmi Bizottság
Vezetője.

Érvényes visszavonásig!

Másolat: 1 pld.
Másolta SF-né.

Másolat hiteles
Sebők Ferencné
1960 szeptember

V-142299

43

hegedő 374

Belsőminisztérium
Politikai Nyomozó Főosztály.

SZIGORUAN TITKOS!

10-51836/1957.

Javaslat

Nickelsburg László ügyében

Budapest, 1957. július 9.

Nickelsburg László 33 éves, alkalmazotti származású, műszerész segéd, budapesti lakos ellen 1956. február 11-óta folytatott vizsgálatot szervezkedés bűntette miatt.

Nevezett hat évig titkos munkatársa volt az állambiztonsági szerveknek. 1956. decemberében letartóztatásba lett helyezve, majd 1956. december 21-én szabadult aszal, hogy hazatérése után felveszik vele a kapcsolatot.

Kihallgatásain több esetben hivatkozott arra, hogy ő az állambiztonsági szervekkel kapcsolatban állt, valamint arra, hogy Tóth Urbán - aki a Baross tér 19-ben lévő ellenforradalmi csoport tagja volt - szintén kapcsolatban áll a belügyminisztériumi szervekkel.

Javasolom nevezett ügyében a nyomozást befejezni és ügyészségnek átadni, továbbá zárt, népbíróági, tárgyalás elrendelését kérni a felmerült állambiztonsági védelme céljából.

*Ez a tétel
7/11/57*

hegedő
Szécsényi V. Tibor
ny.szds.

TÖRTÉNETI HIVATAL

TÖRTÉNETI HIVATAL
V 142299

49

3. melléklet Nickelsburg ügyében lefolytatott első vizsgálatot lezáró dokumentum.

Tisztelt Legfelsőbb Bíróság! Tisztelt Tanács elnök Úr!
 Öt éve már, hogy családomtól távol Börtönben élek!
 Először majdnem 4 évig a legrosszabb körülmények között
 zártam voltam. Sokat rágódtam és gondolkodtam,
 hogy olyan büntetést szenvedek, amit nem követtem el.
 Több beadvánnyal fordultam a Legfelsőbb ügyészséghez
 és minisztériumhoz kérve, hogy vizsgálják felül ügyemet
 Nem ilyen körülmények között kívántam bíróság elé
 kerülni. De megismerülök, hogy most amikor a
 Konvenció már megvalósult a T. Legf. Bíróság előtt
 előadhatom védekezésemet!

Itz elveletem tintón áll a T. Legf. Bír. előtt! A kapitalizmus
 ban üldözött voltam és nyomorogtam, de a munkás
 mozgalomban tevékeny részt vettem! A felszabadulás
 után tudtam meg, hogy egész családomat a fasisták kivér-
 tották. En következésként harcoltam a munkásrontály
 jobl jövőjéért a szocializmusért. Munkámon keresztül
 kiegyenlítőzött megelégedett lehettem!

- 2) Ez bizonyítja hogy csak a rend helyreállítását jelentkeztem
 a Nemzetiségért, mert más rendszerben csak üldözött lehettem csak!
- 3) Csak párt funkcionáriusoktól keleten utasított és parancsot!
 Popovics pads. tal kerlen repitvelet és tanácsot. Ékezte a fegy-
 verrel.
- 4) Az hogy hamis egybehangzó vallomások voltak ellenem
 az csak azért történtek meg, ~~amit~~ amiket parancsra tettem a
 Legfelsőbb ügyés megfizettjával. Dr. Kovács és Dr. Szendrői
 fegyveres erővel!
- 5) Tisztelettel kérem az új ítéletnél az elmerőlték figyelembe
 vételét. ~~kapcsolat~~
- 6) Ma már látom, hogy a jogszabályok ellenére is mindig
 harcoltam el, hogy jelentkezzem a Nemzetiségért, mert parancsot
 az ellenfeleimnek kellett töltem!
- 7) Az ítélet mértéke: veszte kitöltöttem az törvény büntetésén
 mel. is tegyék lehetővé, hogy kis családomhoz háza térhessek
 és mint eddigi életemben mindig becsületos munkával hozzájárul-
 tassam be, hogy nem voltam, nem vagyok, és nem lehetek ellenem!

Ez a dokumentum a Magyar
 Országos Levéltár
 gyűjteményébe tartozik.
 This document belongs to the
 collection of the National
 Archives of Hungary.

MAGYAR
 ORSZÁGOS
 LEVÉLTÁR
 Budapest, 1052

Magyar Országos
 Levéltár

Magyar Országos
Levéltár

IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM.
0098/1961.I.M.TÜK.

"SZIGORUAN TITKOS!"

Tárgy: Nickelsburg László, Kovács
Lajos és Hámori István ke-
gyelmi ügye.

Hiv.szám: T.B.46/1960/5.

Melléklet: iratok.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSOBB BIROSÁGA ELNÖKÉNEK
B U D A P E S T ;

Értesitem Elnök Elvtársat, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1961. augusztus hó 21.napján kelt E.T.0081/8/1961. számú elhatározásával Nickelsburg László, Kovács Lajos és Hámori István elítéltek kegyelmi kérelmeit elutasította és megengedte, hogy a Legfelsőbb Biróság által 1961. július hó 15. napján kelt, T.B.46/1960/5. számú ítéletével, népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben kezdeményezéssel és vezetéssel elkövetett bűntett, tettesi és felbujtói minőségben elkövetett többrendbeli gyilkosság büntette és gyilkosság büntettének kísérlete, felbujtói minőségben a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bünszövetkezetben elkövetett lopás és szándékos rongálás büntette miatt N i c k e l s b u r g L á s z l ó r a /:1924. Budapest, a: Weisz Róza,:/ népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben vezetéssel elkövetett bűntett, többrendbeli pontosan meg nem határozható számú gyilkosság büntette és gyilkosság büntettének kísérlete és társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bünszövetkezetben elkövetett rablás, lopás és szándékos megrongálás büntette miatt K o v á c s L a j o s r a /:1927. Budapest, a: Sperka Anna,:/ továbbá népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben vezetéssel elkövetett bűntett, tettesi és felbujtói minőségben elkövetett többrendbeli, pontosan meg nem határozható számú gyilkosság büntette és gyilkosság büntettének kísérlete, tettesi és felbujtói minőségben a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten és bünszövetkezetben elkövetett lopás és szándékos rongálás büntette, személyi tulajdon sérelmére elkövetett kétrendbeli rablás büntette és lopás büntette miatt H á m o r i I s t v á n r a /:1917. Budapest, a: Lichner Julianna:/ kiszabott h a l á l b ű n t e t t é s t végrehajtsák.

Nevezettek büntetőügyében keletkezett iratokat csatoltan visszaküldöm.

Budapest, 1961. augusztus hó 23. napján.

Dr. Csorba Sámuel
/:Dr. Csorba Sámuel:/
főosztályvezetőhelyettes.

Ez a dokumentum a Magyar
Országos Levéltár
gyűjteményébe tartozik.
The document belongs to the
collection of the National
Archives of Hungary.

MAGYAR
ORSZÁGOS
LEVÉLTÁR

487

5. melléklet Dokumentum a benyújtott kegyelmi kérvények elutasításáról.

TÖRTÉNETI HIVATAL

10-51836 V-142299

374/i

Országos Börtön
Budapest

"Szigoruan titkos!"

Tárgy: Nickelsburge László 50-925 tisz
elitelt kivégzéséről jelentés.

34-9-3. /1961.

Belügyminisztérium
II/II. Osztály
Budapest.

Jelentem, hogy Nickelsburge László /1924. Budapest, sz. Welsz Rózsa/
50-925 tisz. elitelt, akit a Bp. Fővárosi Bíróság T.B. 7098/57. 1958.
IX. 11-én nem jogerősen szervezkedés büntette miatt életfogytig tartó
börtönbüntetésre ítélte, melyet a Legfelsőbb Bíróság TNbf. IV. 6./59.
1959. III. 27-én jogerőre emelt. Majd a Legfelsőbb Bíróság TB. 46/1960/5.
1961. VII. 15-én jogerősen szervezkedés stb. büntette miatt halálra
ítélte.

Az ítélet 1961. augusztus 26-án kötél álttal végre lett hajtva. -
Budapest, 1961. augusztus 26.

Készült: 3 pld-ba
Kapja: Bv. P. Oszt.
BM. II/8. Oszt.

Nagy Illés bv. Országos Börtönparancsnok

V-142299

46

6. melléklet Jelentés Nickelsburg László kivégzésének végrehajtásáról.